

**ROKASGRĀMATA PAR
NOZIEDZĪGIEM NODARĪJUMIEM
PRET NEPILNGADĪGO
TIKUMĪBU UN
DZIMUMNEAIZSKARAMĪBU**

Saturs

1. Cietušā bērna tiesību un interešu prioritāte.....	4
2. Bērnu tiesību regulējums starptautiskajos un nacionālajos tiesību aktos ar seksuālu izmantošanu saistītos noziedzīgos nodarījumos.....	5
3. Krimināltiesiskais regulējums.....	9
3.1. Termina “bērns” regulējums krimināltiesību aspektā.....	9
3.2. KL XVI nodaļa “Noziedzīgi nodarījumi pret tikumību un dzimumneaizskaramību.....	10
3.2.1. KL 159. pants. Izvarošana.....	11
3.2.2. KL 160. pants. Seksuāla vardarbība.....	15
3.2.3. KL 161. pants. Seksuāla rakstura darbības ar personu, kura nav sasniegusi sešpadsmit gadu vecumu.....	18
3.2.4. KL 162. pants. Pavešana netiklībā.....	19
3.2.5. KL 162.1 pants. Pamudināšana iesaistīties seksuālās darbībās.....	20
3.2.6. KL 166. pants. Pornogrāfiska priekšnesuma demonstrēšanas, intīma rakstura izklaides ierobežošanas un pornogrāfiska rakstura materiāla aprites noteikumu pārkāpšana.....	24
3.2.7. Bērna paša radīti seksuāla rakstura attēli un/vai video.....	29
4. Kriminālprocesuālais regulējums.....	31
4.1. Kriminālprocesa uzsākšana un virzība.....	32
4.1.1. Resorisko pārbaužu ierosināšanas lietās par bērnu seksuālu izmantošanu problemātika.....	36
4.2. Cietušais kriminālprocesā.....	37
4.2.1. Cietušā bērna tiesības kriminālprocesā.....	38
4.2.1. Bērna kā īpaši aizsargājama cietušā tiesības kriminālprocesā.....	44
4.2.2. Cietušā bērna pārstāvis.....	46
4.2.3. Cietušā bērna juridiskās palīdzības sniedzējs.....	48
4.3. Cietušā bērna pratināšana.....	50
4.3.1. Bērna pratināšana “Bērna māja”.....	64
4.4. Ekspertīze.....	65

1. Cietušā bērna tiesību un interešu prioritāte

Apvienoto Nāciju Organizācijas (turpmāk arī – ANO) 1989. gada Konvencijas par bērna tiesībām¹ 3. panta pirmā daļa noteic, ka **visās darbībās attiecībā uz bērniem neatkarīgi no tā, vai šīs darbības veic valsts iestādes vai privātas iestādes, kas nodarbojas ar sociālās labklājības jautājumiem, tiesas, administratīvās vai likumdevēja iestādes, primārajam apsvērumam jābūt bērna interesēm.** Šī panta otrā sadaļa noteic, ka dalībvalstis apņemas nodrošināt ikvienam bērnam tādu aizsardzību un gādību, kāda nepieciešama viņa labklājībai, ņemot vērā viņa vecāku, aizbildņu vai citu par bērnu tiesiski atbildīgu personu tiesības un pienākumus, un šajā nolūkā veic visus attiecīgos likumdošanas un administratīvos pasākumus. ANO Bērnu tiesību aizsardzības komitejas Vispārējā komentārā Nr. 14 (2013)² skaidrots, ka ANO Konvencijas par bērna tiesībām 3. pants **nodrošina bērnam, nevis tiesības uz vispārējām un abstraktām labākajām interesēm, bet uz konkrētā bērna interešu (vajadzību) izvērtējumu aktuālajā situācijā, ņemot vērā, ka primāri visas darbības veicamas un jebkuri lēmumi pieņemami, balstoties uz bērna vajadzību novērtējumu.** ANO Bērnu tiesību aizsardzības komiteja uzsver, ka jēdziena “bērna intereses” tvērumā ietilpst gan materiālās tiesības, gan tiesību interpretācijas princips. ANO Konvencijas par bērna tiesībām dalībvalstīm jānodrošina, ka lēmumos, kas pieņemti attiecībā uz bērnu, ir atspoguļoti apsvērumi tā atbilstībai bērna interesēm, kritēriji, uz kuriem apsvērumi balstās, un veikta bērna interešu līdzsvarošana ar citiem apsvērumiem. Tas attiecas arī uz nepilngadīgajiem cietušajiem no noziedzīgiem nodarījumiem pret tikumību un dzimumneaizskaramību.

Bērna tiesību aizstāvība ir noteikta arī valsts konstitūcijā. Atbilstoši Latvijas Republikas Satversmes 110. pantam valsts aizsargā bērna tiesības.

Latvijā bērna interešu prioritāte noteikta Bērnu tiesību aizsardzības likuma³ (turpmāk – BTAL) 6. pantā. BTAL 6. panta otrajā daļā noteikts, ka visām darbībām attiecībā uz bērnu neatkarīgi no tā, vai tās veic valsts vai pašvaldību institūcijas, sabiedriskās organizācijas vai citas fiziskās un juridiskās personas, kā arī tiesas un citas tiesībaizsardzības iestādes, prioritāri ir jānodrošina bērna tiesības un intereses. 2021. gada 8. decembrī spēkā stājās grozījumi BTAL⁴, nosakot to kritēriju saturu, kas jāievēro bērna interešu vērtēšanas procesā. BTAL 6. panta otrā daļa papildināta ar bērnu labāko interešu tvērumu⁵, nosakot, ka visām personām, kuras īsteno tiesiskās darbības attiecībā uz bērnu, vai tās veic valsts vai pašvaldību institūcijas, sabiedriskās organizācijas vai citas fiziskās un juridiskās personas, kā arī tiesas un citas tiesībaizsardzības iestādes, ievēro bērna labākās intereses visās darbībās, kas tieši vai netieši skar vai var skart bērnu.

¹ Apvienoto Nāciju Organizācijas Konvencija par bērna tiesībām. Pieejams: <https://likumi.lv/ta/lv/starptautiskie-likumi/id/1150>

² United Nations' General Comment No. 14 (2013) on the right of the child to have his or her best interests taken as a primary consideration (art. 3, para. 1).

Pieejams: https://www2.ohchr.org/English/bodies/crc/docs/GC/CRC_C_GC_14_ENG.pdf

³ Bērnu tiesību aizsardzības likums. Pieejams: <https://likumi.lv/ta/id/49096-bernu-tiesibu-aizsardzibas-likums>

⁴ Likums “Grozījumi Bērnu tiesību aizsardzības likumā” (11.11.2021.). Pieejams: <https://likumi.lv/ta/id/327840-grozijumi-bernu-tiesibu-aizsardzibas-likuma>

⁵ Priekšlikumi likumprojektam "Grozījumi Bērnu tiesību aizsardzības likumā" (Nr. 1020/Lp13). Pieejami: <https://titania.saeima.lv/LIVS13/saeimalivs13.nsf/0/FB803E154DF20BF4C22586C6003529BE?OpenDocument>

Proti, šīs personas ievēro bērna labākās intereses visās darbībās: 1) novērtējot jebkuru ar bērnu saistītu gadījumu; 2) rīkojoties jebkādā ar bērnu saistītā lietā; 3) pieņemot jebkuru lēmumu saistībā ar bērnu.

Tāpat atbilstoši 6. panta 2.¹ daļai, nosakot bērna labākās intereses, nepieciešams tiekties uz bērna situācijas ilgtspējīgu risinājumu, atbilstoši situācijai ņemot vērā, cik lielā mērā veicamie pasākumi nodrošina: 1) bērnam emocionāli tuvas, pastāvīgas, ģimeniskas attiecības; 2) bērna vajadzībām un spējām atbilstošu izglītību; 3) bērna vajadzībām atbilstošu veselības aizsardzību; 4) bērna vecumam, emocionālajām un fiziskajām vajadzībām atbilstošu aprūpi; 5) atbalstu bērna līdzsvarotai garīgajai un fiziskajai attīstībai; 6) iespēju bērnam attīstīt savu individualitāti, spējas un intereses; 7) bērna līdzdalību ar viņu saistītu lēmumu pieņemšanas procesos; 8) bērna viedokļa uzklaušīšanu un ievērošanu atbilstoši bērna vecumam, briedumam un spējai viedokli formulēt; 9) bērna pasargāšanu no lojalitātes konflikta; 10) drošu vidi, kurā bērnam augt un attīstīties, aizsardzību no vardarbības, apdraudējuma, antisociālas uzvedības un atkarību ietekmes; 11) bērna identitātes saglabāšanu; 12) bērna atbildības izjūtas veidošanu; 13) citus bērna attīstībai un labklājībai nozīmīgus apstākļus.

Bērna labākās intereses ietver sevī bērnam draudzīgu justīciju. Bērnam draudzīga justīcija ietver atbilstošu tiesisko regulējumu, kas garantē bērna tiesību ievērošanu un realizēšanu praksē vislabākajā iespējamā veidā. Ir būtiski, ka bērnam ir radīta draudzīga tiesiska vide, kas ir atbilstoša viņa vecumam un brieduma līmenim, ņemot vērā bērna specifiskās vajadzības, lai nodrošinātu, ka tiesību piemērošanas institūcijās, pieņemot lēmumu vai veicot kādu rīcību, tiek nodrošinātas bērna vislabākās intereses. Pie tam tas ietver ne tikai gadījumus, kad bērns ir cietušais kriminālprocesā, bet arī gadījumus, kad bērns ir liecinieks vai pats ir izdarījis tiesību pārkāpumu.

Procesa virzītājam, veicot kriminālprocesu, kurā cietis nepilngadīgais, ir pienākumus gan ņemt vērā, gan nodrošināt bērna intereses un tiesības.

Arī Eiropas parlaments rezolūcijā aicina Eiropas Komisiju un dalībvalstis panākt, lai bērna interešu prioritātes princips vienmēr būtu pilnībā ievērots visos tiesību aktos, tai skatā krimināltiesībās, visu līmeņu valdības locekļu pieņemtajos lēmumos un visos tiesu spriedumos, un mudina dalībvalstis apmainīties ar labāko praksi, tā cenšoties uzlabot bērna interešu prioritātes principa pareizu īstenošanu visā Eiropas Savienībā.⁶

⁶ Eiropas Parlamenta 2019. gada 26. novembra rezolūcija par bērnu tiesībām saistībā ar ANO Konvencijas par bērna tiesībām 30. gadadienu (2019/2876(RSP)). Pieejams: <https://eur-lex.europa.eu/legal-content/LV/TXT/PDF/?uri=CELEX:52019IP0066&rid=1>

2. Bērnu tiesību regulējums starptautiskajos un nacionālajos tiesību aktos ar seksuālu izmantošanu saistītos noziedzīgos nodarījumos

Bērnu seksuāla izmantošana, tostarp bērnu pornogrāfija, ir nopietns pamattiesību pārkāpums, jo īpaši attiecībā uz bērna tiesībām uz viņa labklājībai nepieciešamo aizsardzību un gādību, kā tas noteikts **ANO Konvencijā par bērna tiesībām**. Atbilstoši konvencijas 3. pantam bērnam ir tiesības tikt aizsargātam pret jebkāda veida vardarbību, tai skaitā no seksuālās vardarbības un izmantošanas.

Eiropas Padome lēš, ka Eiropā katrs piektais bērns kļūst par upuri kāda veida seksuālai izmantošanai. Šāda vardarbība un izmantošana kļūst

Bērna seksuāla izmantošana atstāj uz cietušajiem plašas, nopietnas un paliekošas sekas, kas viņus joprojām var ietekmēt arī pieaugušā vecumā.

aizvien izplatītāka. Nodarot pāri bērniem, šie noziegumi rada arī būtisku ilgtermiņa sociālo kaitējumu. Daudzos gadījumos seksuālu vardarbību pret bērniem veic cilvēki, kurus viņi pazīst un kuriem uzticas, un kuru apgādībā viņi atrodas. Tas padara šādus noziegumus īpaši grūti atklājamus.⁷

Būtisks starptautisks tiesību avots ir arī **ANO Bērna tiesību komitejas 2011. gada 18. aprīlī pieņemtais Vispārējais komentārs Nr. 13 par bērna tiesībām būt pasargātam no jebkāda veida vardarbības**⁸. Atbilstoši komentāram dalībvalstīm ir pienākums uzņemties atbildību pret bērniem ne tikai valsts, bet arī pašvaldību līmeņos. Dalībvalstīm ir pienākums novērst vardarbību un cilvēktiesību pārkāpumus, pienākums aizsargāt cietušos bērnus un lieciniekus no cilvēktiesību pārkāpumiem, pienākums izmeklēt un sodīt vainīgos, kā arī ir pienākums nodrošināt piekļuvi atbilstošam kaitējuma atlīdzinājumam. Turklāt dalībvalstīm jānodrošina, ka tiek ievērotas bērna tiesības un labākās intereses procesos, kur bērns tiek iesaistīts, tai skaitā krimināltiesiskajā justīcijā.

Viens no būtiskākajiem starptautiskajiem tiesību instrumentiem bērnu seksuālās izmantošanas novēršanā ir **Eiropas Padomes 2007. gada 25. oktobra Konvencija par bērnu aizsardzību pret seksuālu izmantošanu un seksuālu vardarbību**⁹ (turpmāk - Lansarotes konvencija), kas tiek uzskatīta par augstāko starptautisko standartu bērnu aizsardzībai pret seksuālo izmantošanu. Latvija Lansarotes konvenciju ratificēja 2014. gada 12. jūnijā ar likumu "Par Eiropas Padomes Konvenciju par bērnu aizsardzību pret seksuālu izmantošanu un seksuālu vardarbību".¹⁰

⁷ Eiropas Savienības 2020. gada 24. jūlija Stratēģija efektīvākai cīņai pret bērnu seksuālu izmantošanu. Pieejams: <https://eur-lex.europa.eu/legal-content/LV/TXT/?uri=CELEX:52020DC0607>

⁸ United Nations' General Comment No. 14 (2013) on the right of the child to have his or her best interests taken as a primary consideration (art. 3, para. 1).

Pieejams: https://www2.ohchr.org/English/bodies/crc/docs/GC/CRC_C_GC_14_ENG.pdf

⁹ Eiropas Padomes 2007. gada 25. oktobra Konvencija par bērnu aizsardzību pret seksuālu izmantošanu un seksuālu vardarbību. Pieejams: <https://likumi.lv/ta/id/267200-par-eiropas-padomes-konvenciju-par-bernu-aizsardzibu-pret-seksualu-izmantosanu-un-seksualu-vardarbibu>

¹⁰ Likums "Par Eiropas Padomes Konvenciju par bērnu aizsardzību pret seksuālu izmantošanu un seksuālu vardarbību". Pieejams: <https://likumi.lv/ta/id/267200-par-eiropas-padomes-konvenciju-par-bernu-aizsardzibu-pret-seksualu-izmantosanu-un-seksualu-vardarbibu>

Konvencijā noteikti pienākumi dalībvalstīm, kuru izpilde ir vērsta uz 1. pantā nostiprināto mērķu sasniegšanu:

- a) nepieļaut un apkarot bērnu seksuālu izmantošanu un seksuālu vardarbību;
- b) aizsargāt to bērnu tiesības, kuri cietuši no seksuālas izmantošanas un seksuālas vardarbības;
- c) veicināt sadarbību valstī un starptautisko sadarbību pret bērnu seksuālu izmantošanu un seksuālu vardarbību pret bērniem.

Savukārt Konvencijas 30. pants stiprina bērnu interešu prioritāti, nosakot ka, ikviena puse nodrošina, lai izmeklēšanas un kriminālprocesa gaitā tiek ņemtas vērā bērna intereses un ievērotas viņa tiesības.

Latvijai ir saistoša **Eiropas Padomes Konvencijas par bērnu aizsardzību pret seksuālu izmantošanu un seksuālu vardarbību komitejas** (turpmāk – Lansarotes komiteja) pārraudzība pār konvencijas noteikumu īstenošanu. Ratificējot Lansarotes konvenciju, Latvija ir uzņēmusies īstenot tās galveno principu - veikt nepieciešamos normatīvos un citus pasākumus, lai nepieļautu bērnu seksuālo izmantošanu un nodrošinātu bērnu aizsardzību un sniegtu pienācīgu atbalstu. Lansarotes komiteja konvencijas uzraudzību īsteno, pieņemot ziņojumus, kuros tiek vērtēts dalībvalstu tiesiskais regulējums, tā praktiskā piemērošana un ir izteiktas rekomendācijas gan visām dalībvalstīm kopumā, gan arī atsevišķas rekomendācijas, kas ir izteiktas valstij individuāli. Tāpat ziņojumos ietverts apjomīgs dalībvalstu tiesību aktu, labās prakses un darbību apraksts un novērtējums. Līdz šim Lansarotes komiteja ir pieņēmusi trīs ziņojumus: pirmās novērtēšanas kārtas īstenošanas ziņojums “Bērnu aizsardzība pret seksuālu vardarbību uzticības lokā”¹¹; Īpašo ziņojumu “Bēgļu krīzes skarto bērnu aizsardzība pret seksuālu izmantošanu un seksuālu vardarbību”¹²; otrās novērtēšanas kārtas īstenošanas ziņojumu “Bērnu aizsardzība pret seksuālu izmantošanu un seksuālu vardarbību, ko veicina informācijas un komunikāciju tehnoloģijas (IKT)”¹³. Lansarotes komiteja uzsver, ka ārkārtīgi svarīgi ir īstenot bērna tiesības un labākās intereses par visiem izmeklēšanas un kriminālprocesa aspektiem – gan īstenojot materiālās tiesības, gan tiesību pamatprincipus un procedūras bērnu seksuālās izmantošanas un vardarbības gadījumos. To būtiski īstenot katrā konkrētajā tiesvedības kontekstā par bērnu izmantošanu.

Eiropas Padomes 1996. gada 25. janvāra Konvencijas par bērnu tiesību piemērošanu mērķis ir bērnu interesēs veicināt to tiesības, piešķirt tiem procesuālas tiesības un atvieglot šo tiesību izmantošanu, nodrošinot to, ka bērnus pašus vai ar citu personu vai organizāciju palīdzību informētu un ļautu tiem piedalīties tiesas procesos, kas tos skar. Latvijā konvencija ratificēta ar 2001. gada 5. aprīļa likumu “Par Eiropas Padomes Konvenciju par bērnu tiesību piemērošanu”¹⁴.

¹¹ The Lanzarote committee's report “Protection of children against sexual abuse in the circle of trust: The framework Adopted by the Lanzarote Committee” . Pieejams: <https://rm.coe.int/1st-implementation-report-protection-of-children-against-sexual-abuse-/16808ae53f>

¹² Lansarotes komitejas Īpašais ziņojums “Bēgļu krīzes skarto bērnu aizsardzība pret seksuālu izmantošanu un seksuālu vardarbību”. Pieejams: <https://Beglukrizesskartobernuaisardzibapretseksualovardarbibuuzticibasloka>

¹³ The Lanzarote committee's report “The protection of children against sexual exploitation and sexual abuse facilitated by information and communication technologies”. Pieejams: <https://rm.coe.int/implementation-report-on-the-2nd-monitoring-round-the-protection-of-ch/1680a619c4>

¹⁴ Likums “Par Eiropas Padomes Konvenciju par bērnu tiesību piemērošanu”.

Pieejams: <https://likumi.lv/ta/id/7164-par-eiropas-padomes-konvenciju-par-bernu-tiesibu-piemerosanu>

Eiropas Savienībā bērnu tiesību aizsardzības joma un tiesību aktu izstrāde attīstījusies, pamatojoties uz galvenajiem pagrieziena punktiem. Primāri 2000. gadā tika pieņemta **Eiropas Savienības Pamattiesību harta**¹⁵. Līdz ar Lisabonas līguma stāšanos spēkā 2009. gada 1. decembrī hartai ir tāds pats juridiskais spēks kā Eiropas Savienības līgumiem (Līguma par Eiropas Savienību (turpmāk - LES) 6. pants).¹⁶ Eiropas Savienības Pamattiesību hartā bērnu tiesības uz viņu labklājībai nepieciešamo aizsardzību un gādību nostiprinātas 24. pantā.

Vienlaikus 2003. gada 22. decembrī tika pieņemts **Padomes Pamatlēmums 2004/68/TI par bērnu seksuālās izmantošanas un bērnu pornogrāfijas apkarošanu**,¹⁷ kurā dalībvalstīm tika noteikts pienākums paredzēt sodu par nodarījumiem saistībā ar bērnu seksuālu izmantošanu un bērnu pornogrāfiju.

Otrais pagrieziena punkts bērnu tiesību aizsardzības jomā bija 2009. gada 1. decembris, kad spēkā stājās **Lisabonas līgums**, ar ko groza Līgumu par Eiropas Savienības un Eiropas Kopienas dibināšanas līgumu¹⁸. Ar šo instrumentu Eiropas Savienībā ir veiktas nozīmīgas institucionālas, procesuālas un konstitucionālas izmaiņas, grozot LES un bijušo Eiropas Kopienas dibināšanas līgumu (tagad Līgums par Eiropas Savienības darbību (turpmāk - LESD)). Šīs izmaiņas ir stiprinājušas Eiropas Savienības potenciālu veicināt bērnu tiesības, jo īpaši atzīstot bērnu tiesību aizsardzību par vienu no savienības vispārējiem mērķiem (LES 3. panta trešā daļa) un svarīgu ārējo attiecību politikas aspektu (LESD 3. panta piektā daļa). Vairāk konkrētas atsaucē uz bērniem ir iekļautas arī LESD, dodot ES iespēju pieņemt likumdošanas pasākumus ar mērķi apkarot seksuālu izmantošanu un cilvēku tirdzniecību.

Rezultātā Eiropas Savienība 2011. gadā spēra nozīmīgu soli, pieņemot **Eiropas Savienības Parlamenta un Padomes direktīvu 2011/93/ES par seksuālas vardarbības pret bērniem, bērnu seksuālas izmantošanas un bērnu pornogrāfijas apkarošanu, un ar kuru aizstāj Padomes pamatlēmumu 2004/68/TI** (turpmāk – Direktīva 2011/93/ES). Direktīva 2011/93/ES ir pirmais visaptverošais Eiropas Savienības tiesību instruments, kas paredz minimālos noteikumus par noziedzīgu nodarījumu un sankciju definēšanu seksuālas vardarbības pret bērniem un bērnu seksuālas izmantošanas, kā arī materiālu, kas saistīti ar seksuālu vardarbību pret bērniem, jomā, aptverot noziedzīgu nodarījumu novēršanu, izmeklēšanu un kriminālvajāšanu par tiem, palīdzību cietušajiem un viņu aizsardzību. Direktīvā ir atspoguļota Lansarotes konvencijā izmantotā pieeja, un tās mērķis ir dalībvalstu starpā saskaņot minimālos kriminālsodus par bērnu seksuālu izmantošanu.

Saskaņā ar Direktīvas 2011/93/ES 3. pantu dalībvalstīm jāveic krimināltiesiski pasākumi, lai nodrošinātu, ka ir sodāmi dažādi seksuālas vardarbības veidi, tostarp bērna klātbūtne seksuālo darbību vai vardarbības laikā un iesaistīšana seksuālās darbībās ar bērniem. Direktīvā ir paredzēti smagāki sodi, ja darbības pret īpaši neaizsargātiem bērniem ir veikušas

¹⁵ Eiropas Savienības Pamattiesību harta.

Pieejams: <https://eur-lex.europa.eu/legal-content/LV/TXT/PDF/?uri=CELEX:12016P/TXT&from=ES>

¹⁶ Eiropas Savienības Pamattiesību aģentūras un Eiropas Padomes Rokasgrāmata par Eiropas tiesību aktiem bērnu tiesību jomā. Pieejams: https://www.echr.coe.int/Documents/Handbook_rights_child_LAV.PDF

¹⁷ Padomes Pamatlēmums 2004/68/TI (2003. gada 22. decembris) par bērnu seksuālās izmantošanas un bērnu pornogrāfijas apkarošanu. Pieejams: <https://eur-lex.europa.eu/legal-content/LV/TXT/?uri=CELEX%3A32004F0068>

¹⁸ Lisabonas Līgums, ar ko groza Līgumu par Eiropas Savienību un Eiropas Kopienas dibināšanas līgumu. Pieejams: <https://eur-lex.europa.eu/legal-content/LV/TXT/?uri=celex%3A12007L%2FTXT>

personas, izmantojot uzticību, un/vai ja darbības ir veiktas, izmantojot piespiešanu. Dalībvalstīm turklāt jānodrošina, lai lietas par seksuālo izmantošanu pret bērniem, tiktu automātiski izmeklētas, un lai personām, kuras bijušas notiesātas par nodarījumiem, kas saistīti ar seksuālu izmantošanu, tiktu liegta iespēja veikt profesionālo darbību, kura ietver tiešu vai regulāru saskarsmi ar bērniem. Direktīvā ir iekļauti arī noteikumi par bērniem piemērotām procedūrām un paredzēta cietušo bērnu aizsardzības nodrošināšana tiesā. Latvija abus tiesību aktus ir pārņēmusi savā krimināltiesiskajā un kriminālprocesuālajā regulējumā.

Tāpat būtisks tiesību akts bērnu tiesībās ir **Eiropas Parlamenta un Padomes 2012. gada 25. oktobra direktīva 2012/29/ES, ar ko nosaka noziegumos cietušo tiesību, atbalsta un aizsardzības minimālos standartus un aizstāj Padomes Pamatlēmumu 2001/22/TI**¹⁹ (turpmāk – Direktīva 2012/29/ES). Direktīvas 2012/29/ES 22. panta 1. punktā norādīts, ka dalībvalstis nodrošina, ka cietušie saskaņā ar valsts procedūrām laikus saņem individuālu novērtējumu, ar ko tiek apzināta vajadzība pēc īpašas aizsardzības un tiek noteikts, vai un kādā mērā viņi varēs izmantot īpašus pasākumus kriminālprocesa laikā, kā paredzēts saskaņā ar 23. un 24. pantu, tādēļ, ka viņi ir īpaši neaizsargāti pret atkārtotu traumēšanu.

Nacionālajā tiesību regulējumā būtiskākie tiesību akti ir BTAL un Krimināllikums²⁰ (turpmāk – KL). Kā jau secināms no iepriekš minētā, plašākā nozīmē bērna aizsardzība attiecas uz visiem paredzētajiem valsts pasākumiem, lai nodrošinātu atbilstošas viņa tiesību un labāko interešu īstenošanu. Savukārt šaurākā nozīmē tā attiecas uz bērna tiesībām būt aizsargātam pret jebkāda veida vardarbību, tai skaitā seksuālo izmantošanu.

BTAL 1. pantā 9.¹ punktā definēts, ka vardarbība ir visu veidu fiziska vai emocionāla cietsirdība, seksuāla izmantošana, pamešana novārtā vai cita veida izturēšanās, kas apdraud vai var apdraudēt bērna veselību, dzīvību, attīstību vai pašcieņu. Savukārt minētā panta 10. punktā ietverta seksuālas izmantošanas definīcija.

Atbilstoši BTAL 1. panta 10. punktam seksuāla izmantošana ir jebkādas seksuāla rakstura darbības ar bērnu nolūkā sniegt vai gūt seksuālu stimulāciju vai seksuālu apmierinājumu, vai citādu labumu, ko veic pieaugušais vai cits bērns, kurš sava vecuma vai attīstības dēļ atrodas atbildības, uzticības vai spēka pozīcijās attiecībā pret upuri ar fizisku kontaktu vai bez šāda kontakta ar bērna ķermeni, tai skaitā pakļaujot bērnu citu seksualitātei vai izmantojot informācijas vai komunikāciju tehnoloģijas.

Vienlaikus Latvijā kriminālatbildība par noziedzīgiem nodarījumiem par bērnu seksuālu izmantošanu ir noteikta **KL XVI nodaļā “Noziedzīgi nodarījumi pret tikumību un dzimumneaizskaramību”**.

¹⁹ Eiropas Parlamenta un Padomes 2012. gada 25. oktobra direktīva 2012/29/ES, ar ko nosaka noziegumos cietušo tiesību, atbalsta un aizsardzības minimālos standartus un aizstāj Padomes Pamatlēmumu 2001/22/TI. Pieejams: <https://eur-lex.europa.eu/legal-content/LV/TXT/?uri=celex%3A32012L0029>

²⁰ Krimināllikums. Pieejams: <https://likumi.lv/ta/id/88966-kriminallikums>

3. Krimināltiesiskais regulējums

3.1. Termina “bērns” regulējums krimināltiesību aspektā

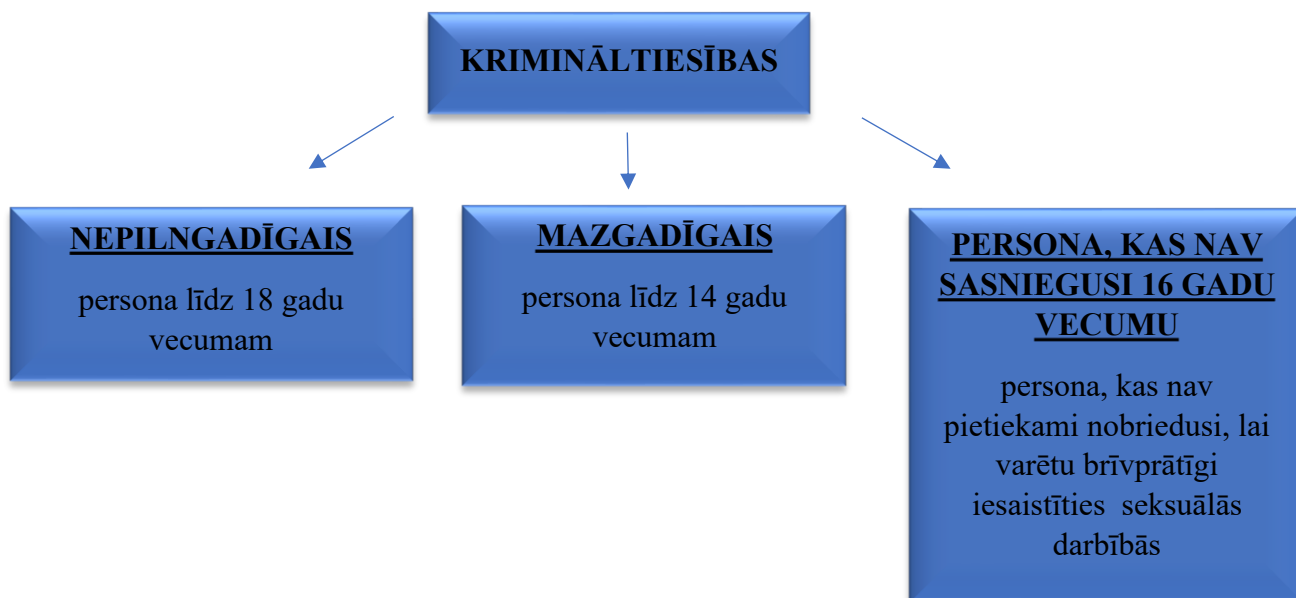
Saskaņā ar Eiropas Padomes Konvenciju par bērnu tiesību piemērošanu **1. panta 1.punktu par bērniem tiek atzītas personas, kas nav sasniegušas 18 gadu vecumu**. Tas ir juridiskais kritērijs, ko gan starptautiski, gan Eiropas Savienības līmenī izmanto, lai definētu, kas ir bērns. Eiropas Savienības tiesību sistēmā nav vienotas, oficiālas bērna definīcijas, kas būtu minēta kādā no līgumiem, tiem pakārtotajos tiesību aktos vai judikatūrā. Bērna definīcija saskaņā ar Eiropas Savienības tiesību aktiem var ievērojami atšķirties atkarībā no regulatīvā konteksta. Eiropas Cilvēktiesību konvencijā (turpmāk – ECTK) bērna definīcija nav iekļauta, bet saskaņā ar 1. pantu valstīm ir pienākums nodrošināt ikvienam, kas atrodas to jurisdikcijā, konvencijā minētās tiesības. Saskaņā ar ECTK 14. pantu konvencijā minēto tiesību īstenošana ir nodrošināma “bez jebkādas diskriminācijas”, tostarp bez diskriminācijas vecuma dēļ. Eiropas Cilvēktiesību tiesa (turpmāk - ECT) savā judikatūrā ir pieņēmusi Eiropas Padomes Konvencijas par bērnu tiesību piemērošanu izmantoto bērna definīciju, apstiprinot jēdzienu par cilvēku, “kas nav sasniedzis 18 gadu vecumu”.²¹

Šāda pieeja ir izmantota arī citos starptautiskajos tiesību akotos, kas reglamentē jautājumu par bērnu aizsardzību no seksuālas izmantošanas. Lansarotes konvencijas 3. pantā ar terminu “bērns” apzīmē ikvienu personu, kas jaunāka par 18 gadiem. Tāpat arī Direktīvas 2012/29/ES 2. panta 1. punktā noteikts, ka "bērns" ir jebkura persona, kas jaunāka par 18 gadiem.

Arī Latvijā BTAL 3. panta pirmā daļa noteic, ka par bērnu uzskatāma ikviens persona, kura nav sasniegusi 18 gadu vecumu, izņemot tās personas, kuras saskaņā ar likumu izsludinātas par pilngadīgām vai stājušās laulībā pirms 18 gadu vecuma sasniegšanas. Savukārt saskaņā ar 3. panta trešo daļu administratīvo pārkāpumu tiesību un **krimināltiesību jomā personai līdz 18 gadu vecumam piemēro visas attiecīgās tiesību normas, kas piemērojamas nepilngadīgām personām**. No normas secināms, ka gan cietušajam bērnam, gan bērnam lieciniekam līdz 18 gadu vecuma sasniegšanai ir piemērojamas tiesību normas, kas attiecas uz nepilngadīgajiem.

Atšķirībā no vispārējā regulējuma BTAL, kā arī iepriekš minētajos starptautiskajos tiesību aktos, KL un KPL netiek lietots termins “bērns”. Krimināltiesībās tiek izmantoti termini “nepilngadīgais”, “mazgadīgais”, kā arī “persona, kas nav sasniegusi 16 gadu vecumu”. Attiecīgais termins tiek lietots atbilstoši konkrētajai situācijai, kuru ietekmē gan faktiskie apstākļi, gan piemērojamā tiesību norma.

²¹ Eiropas Savienības Pamattiesību aģentūras un Eiropas Padomes Rokasgrāmata par Eiropas tiesību aktiem bērnu tiesību jomā. Pieejams: https://www.echr.coe.int/Documents/Handbook_rights_child_LAV.PDF



Svarīgi atzīmēt, ka atbilstoši KPL 97. panta desmitajai daļai **cietušajam, par kura pilngadību pastāv šaubas, līdz tā vecuma noskaidrošanai ir nepilngadīgā cietušā tiesības.** Atbilstoši Lansarotes konvencijas 11. panta 2. punktam dalībvalstīm jāveic nepieciešamos normatīvos vai citus pasākumus, lai nodrošinātu to, ka situācijā, kad nevar noteikt cietušā vecumu un ir pamats aizdomām, ka cietušais ir bērns, aizsardzības un palīdzības pasākumi, kas paredzēti bērniem, viņam tiek nodrošināti līdz viņa vecuma noskaidrošanai. Konvencijas paskaidrojošajā ziņojumā norādīts, ka konvencijas 11. panta 2. punkta būtība ir tā, ka, lai arī bērniem ir nepieciešami īpaši aizsardzības pasākumi, dažkārt ir grūti noteikt, vai persona ir vai nav sasniegusi 18 gadu vecumu. Attiecīgi 2. punkts paredz, ka ir jāpieņem, ka cietušais ir bērns, ja ir iemesls tā uzskatīt un ja pastāv neskaidrība par cietušā vecumu. Līdz viņu vecuma pārbaudei šādiem cietušajiem jānodrošina īpaši, bērniem paredzēti aizsardzības pasākumi.²²

3.2. KL XVI nodaļa “Noziedzīgi nodarījumi pret tikumību un dzimumneaizskaramību”

Bērnu seksuālai izmantošanai var būt gan dažādas formas, gan izpausmes, tostarp kā vardarbība, uzmākšanās, aizskaršana, incests vai izvarošana. Seksuāla izmantošana pret bērniem var notikt dažādos apstākļos, tostarp mājās, skolā, aprūpes iestādēs un citur. Bērni ir īpaši neaizsargāti pret seksuālu izmantošanu, jo bieži atrodas pieaugušo pakļautībā un kontrolē un viņiem ir mazāk pieejami sūdzību iesniegšanas mehānismi.²³ Seksuāla izmantošana var notikt gan reālajā dzīvē (piemēram, iesaistoties seksuālās darbībās ar bērnu vai bērnu iesaistot bērnu prostitūcijā), gan tiešsaistē (piemēram, piespiežot bērnu iesaistīties seksuālās darbībās, to straumējot tiešraidē, vai tiešsaistē apmainoties ar materiāliem, kas saistīti ar seksuālu vardarbību pret bērnu). KL XVI nodaļa “Noziedzīgi nodarījumi pret tikumību un

²² Lansarotes konvencijas paskaidrojošais ziņojums, 88.punkts. Pieejams: <https://rm.coe.int/16800d3832>

²³ Eiropas Savienības Pamattiesību aģentūras un Eiropas Padomes Rokasgrāmata par Eiropas tiesību aktiem bērnu tiesību jomā. Pieejams: https://www.echr.coe.int/Documents/Handbook_rights_child_LAV.PDF

dzimumneaizskaramību” aptver visas minētās izmantošanas formas un izpausmes, neizšķirot, vai tas ir noticis reālajā vai virtuālajā vidē.

3.2.1. KL 159. pants. Izvarošana.

KL 159. panta pirmās daļas dispozīcijā ir sniegta izvarošanas definīcija, proti, izvarošana ir dzimumakts, izmantojot cietušā bezpalīdzības stāvokli vai dzimumakts pret cietušā gribu, lietojot vardarbību, draudus vai izmantojot uzticību, autoritāti vai citādu ietekmi uz cietušo.

Pants šādā redakcijā tika izteikts, ieviešot Direktīvu 2012/93/ES. Tā aptvērums tika paplašināts un pašlaik pēc KL 159. panta ir kvalificējamās arī darbības, kas izpaužas fiziskā kontaktā ar cietušo un tiek veikta bez viņa piekrišanas vai izmantojot cietušā bezpalīdzības stāvokli. Vienlaikus uzsverams, ka KL 159. pants aptver šauru darbību loku – pēc tā ir kvalificējams tikai dzimumakts starp sievieti un vīrieti. Ja noziedzīgs nodarījums izpaužas kā, piemēram, dzimumorgānu ievadīšana citas personas (vīrieša vai sievietes) anālajā atverē, šāds nodarījums ir kvalificējams pēc cita KL panta kā vardarbīga dzimumtieksmes apmierināšana.²⁴

Noziedzīgs nodarījums ir jākvalificē pēc KL 159. panta, kad konstatēts kupošanās process starp vīrieti un sievieti, tas ir, dzimumakts ar vaginālu iekļūšanu.

KL 159. panta otrajā daļā paredzēts īpašs cietušais – nepilngadīgais - persona, kura nav sasniegusi astoņpadsmit gadu vecumu, savukārt panta trešajā daļā cietušais ir persona, kura nav sasniegusi sešpadsmit gadu vecumu. Attiecībā uz izvarošanas kvalificēšanu saskaņā ar Krimināllikuma 159. panta otro vai trešo daļu gadījumos, kad tika izvarota nepilngadīgā persona vai persona, kura nav sasniegusi sešpadsmit gadu vecumu, KL komentāros vienmēr ir bijis pausts viedoklis, ka noziedzīga izdarītāja psihiskā attieksme pret cietušā vecumu var izpausties gan kā zināšana, gan kā apzināta pieļaušana, ka cietusī persona ir nepilngadīgā vai nav sasniegusi sešpadsmit gadu vecumu. Ja noziedzīga izdarītājs maldīties cietušās personas faktiskajā vecumā, cietušā nepilngadība vai sešpadsmit gadu vecuma nesasniegšana vien nevar būt par pamatu vainīgā darbību kvalificēšanai saskaņā ar Krimināllikuma 159. panta otro vai trešo daļu.²⁵

Izvarošana ir noziedzums ar formālu sastāvu un uzskatāms par pabeigtu ar dzimumakta uzsākšanas brīdi. No subjektīvās puses jākonstatē, ka vainīgais zinājis vai apzināti pieļāvis, ka izdara noziedzīgu nodarījumu pret nepilngadīgo vai personu, kas nav sasniegusi sešpadsmit gadu vecumu.

Katrs dzimumakts ir viens noziedzīgs nodarījums, kam ir viena noziedzīga nodarījuma sastāva pazīmes. Svarīgs apstāklis ir gadījumos, kad ar nelielu intervālu pēc kārtas tiek izdarīti vairāki dzimumakti, kad tas saistīts ar vainīgā vienotu nodomu, realizējot vienu atsevišķu

²⁴ Likuma “Grozījumi Krimināllikumā” (15.05.2014.) anotācija. Pieejams:

<https://titania.saeima.lv/LIVS11/SaeimaLIVS11.nsf/0/A27D6DE7097B3AB1C2257BB10021A54D?OpenDocument>

²⁵ Krastiņš U., Liholaja V. *Krimināllikuma komentāri. Otrā daļa (IX-XVII nodaļa)*. Otrais papildinātais izdevums. Rīga: Tiesu namu aģentūra, 2018, 447.-448. lpp.

radušos psihisko ievirzi. Bet nav pamata regulāros dzimumaktus atzīt par savstarpēji saistītiem, tāpēc tie būtu jākvalificē kā atsevišķi noziedzīgie nodarījumi. Tiesai, vērtējot noziedzīgā nodarījuma faktiskos apstākļus, ir jāskaidro, kādu ietekmi uz cietušo izmantojis nozieguma izdarītājs, lai izdarītu izvarošanu.²⁶

- **Cietušā bezpalīdzības stāvoklis** jāsaprot kā stāvoklis, kad cietusī persona sava fiziskā vai psihiskā stāvokļa dēļ (fiziski trūkumi, mazgadība, cienījams vecums, garīga vai psihiska rakstura traucējumi, cits slimīgs vai bezsamaņas stāvoklis, kā arī cietušās personas atrašanās smagā alkohola, narkotisko, psihotropo vai cietu vielu izraisītā reibuma stāvoklī) nav varējusi saprast ar viņu izdarīto darbību raksturu un nozīmi vai nav varējusi vainīgajam pretoties, un izdarītājs, stājoties dzimumattiecībās, apzinājies (zinājis vai apzināti pieļāvis), ka cietušais atrodas tādā bezpalīdzības stāvoklī.²⁷ Latvijas Republikas Augstākās tiesas Senāts norādījis, ka bezpalīdzību raksturo divi fiziskā un psihiskā stāvokļa kritēriji: cietušais nesaprot ar viņu izdarīto darbību raksturu un nozīmi un līdz ar to nevar izrādīt jebkādu pretestību vardarbībai vai cietušais saprot ar viņu izdarīto darbību raksturu un nozīmi, bet nevar fiziski nodrošināt sev aizsardzību. Notiesājoša sprieduma aprakstošajā daļā tiesai jānorāda visas obligātās noziedzīga nodarījuma sastāva pazīmes, kas nosaka tā juridisko kvalifikāciju.²⁸

Vienlaikus 2024. gada 4. jūlijā spēkā stājās jauns KL 166.¹ pants, kas KL nostiprināja krimināltiesību doktrīnā pausto, ka noziedzīgos nodarījumos pret tikumību un dzimumneaizskaramību persona, kas nav sasniegusi četrpadsmit gadu vecumu, atrodas bezpalīdzības stāvoklī.²⁹ Līdz ar to pašlaik KL 166.¹ pantā **noteikta prezumpcija, ka persona, kas nav sasniegusi četrpadsmit gadu vecumu, atrodas bezpalīdzības stāvoklī KL XVI nodaļas “Noziedzīgi nodarījumi pret tikumību un dzimumneaizskaramību” minēto noziedzīgu nodarījumu izpratnē.** Līdz ar to, piemērojot KL XVI normas, kurā ir ietverts termins “bezpalīdzības stāvoklis” tas jātulko tā, ka, ja cietušais nav sasniegjis 14 gadu vecumu, ir jāpiemēro minētā prezumpcija. Šāda pieeja ir attiecināma arī uz gadījumiem, ja tiek piemērots KL 48. panta pirmās daļas 6. punktā ietvertais atbildību pastiprinošais apstāklis.

Izvarošana un seksuāla vardarbība, kas izdarīta, izmantojot cietušā bezpalīdzības stāvokli, kā tas izriet no attiecīgo tiesību normu formulējuma, netiek saistīta ar personas gribu. Ņemot vērā bezpalīdzības stāvokļa fizisko un psihisko kritēriju, ir acīmredzami, ka personas griba vai arī spēja to īstenot, atrodoties šādā stāvoklī, ir deformēta. Cietušā bezpalīdzības stāvokļa izmantošanai kā izvarošanas un seksuālas vardarbības izdarīšanas veidiem raksturīgs, ka vainīgā persona neizmanto nedz vardarbību, nedz draudus cietušā pret darbības pārvarēšanai,

²⁶ Augstākās tiesas Senāta Tiesu prakse krimināllietās par noziedzīgiem nodarījumiem pret tikumību un dzimumneaizskaramību, kas izdarīti pret nepilngadīgo (2017.gads). Pieejams: <https://www.at.gov.lv/lv/tiesu-prakse/tiesu-prakses-apkopojumi/kriminaltiesibas>

²⁷ Krastiņš U., Liholaja V. *Krimināllikuma komentāri. Otrā daļa (IX-XVII nodaļa)*. Otrais papildinātais izdevums. Rīga: Tiesu namu aģentūra, 2018, 444. lpp.

²⁸ Latvijas Republikas Augstākās tiesas Senāta Krimināllietu departamenta lēmums lietā Nr. SKK-258/2012. Pieejams: <https://www.at.gov.lv/lv/judikaturas-nolemumu-arhivs-old/senata-kriminallietu-departaments/hronologiska-seciba/2012>

²⁹ Likums “Grozījumi Krimināllikumā” (06.06.2024.). Pieejams: <https://likumi.lv/ta/id/352942-grozijumi-kriminallikuma>

jo tas nav nepieciešams, ievērojot cietušā psihisko vai fizisko stāvokli. Cietušais fiziskas bezpalīdzības dēļ nav spējīgs izdarīt jebkādas vērā ņemamu pretošanos vai arī psihiska vai gribas defekta dēļ neapzinās notiekošo un tāpēc nevar apzināti demonstrēt savu izvēli (gribu), kā ietekmē personai nav iespējas izrādīt pretošanos. Ārēji bezpalīdzības stāvoklī esošas personas izvarošana vai seksuāla vardarbība pret to maldīgi var šķist labprātīga.³⁰

ECT spriedumā lietā M.C. pret Bulgāriju³¹ (nr. 39272/98) iesniedzēju, 14 gadus vecu (kas Bulgārijā bija pilngadības vecums dzimumaktam) meiteni izvoja divi vīrieši. Noziedzīga nodarījumā laikā meitene raudāja. Tomēr ņemot vērā, ka konkrētajā gadījumā nevarēja konstatēt, ka cietusī būtu pretojusies vai saukusi pēc palīdzības, noziedzīgā nodarījuma izdarītāji netika saukti pie atbildības. ECT konstatēja ECTK 3. panta (pazemojošas izturēšanās aizliegums) un 8. panta (tiesības uz privātās dzīves neaizskaramību) pārkāpumu, īpaši atzīmējot vispārējo tendenci atzīt piekrišanas trūkumu par būtisku elementu izvarošanas un seksuālas vardarbības noteikšanā. Seksuālās vardarbības cietušie, īpaši jaunas meitenes, bieži nespēj pretoties psiholoģisku iemeslu dēļ, pasīvi pakļaujoties vai norobežojot sevi no izvarošanas, vai baidoties no turpmākas vardarbības. ECT uzsver, ka **valstīm ir pienākums saukt personas pie atbildības par jebkādam seksuālām darbībām, kas nav veiktas ar piekrišanu, pat ja cietušais nav tām fiziski pretojies**. Arī lietā I.C. pret Rumāniju³² ECT uzskatīja, ka ir noticis ECTK 3. panta pārkāpums. Lietas izmeklēšana bija nepilnīga, jo valsts nespēja efektīvi piemērot krimināltiesību sistēmu sodīšanai par izvarošanu un seksuālu vardarbību. Tiesa uzskatīja, ka Rumānijas iestādes bija nepamatoti atsaukušās uz pierādījumu, ka iesniedzēja incidenta laikā izrādījusi pretestību, neesamību. Tās pamatoja savu secinājumus tikai ar izvarotāju izteikumiem, ka meitene bija piekritusi dzimumaktam, kā arī to, ka uz cietušās ķermeņa nebija redzamas vardarbības pazīmes. Turklāt ne prokurori, ne tiesneši, kas lēma par lietu nebija izmantojuši kontekstjutīgu pieeju, proti, neņemot vērā meitenes vecumu, intelektuālos traucējumus un faktu, ka izvarošana, kurā bija iesaistīti trīs vīrieši, bija notikusi naktī aukstā laikā. Proti, tos visus faktorus, kas palielināja cietušās neaizsargātību.

➤ Dzimumakts pret cietušā gribu:

1) lietojot vardarbību – interpretācijā jāsaprot kā fizisku ietekmēšanu, kas atbilstoši tiesu praksē nostiprinātajām atziņām var izpausties aktīvās darbībās ar vai bez fiziskas sāpju nodarīšanas. Piemēram, izolējot un ieslēdzot cietušo kādā telpā, sasienot to, piesienot pie gultas, un fiziska spēka piemērošana, sitot, piekaujot, žņaudzot, kā rezultātā cietušajam tiek nodarītas fiziskas sāpes, dažāda smaguma miesas bojājumi. KL 159. pants aptver gadījumus, ja lietotās vardarbības rezultātā nodarīti viegli vai vidēja smaguma miesas bojājumi.

³⁰ V.Liholaja, D.Hamkova Seksuāla rakstura darbību izpratne un kvalifikācijas problēmjautājumi. Pieejams: <https://doi.org/10.22364/iscflul.7.29>

³¹ ECT spriedums lietā M.C. pret Bulgāriju (nr. 39272/98). 4.12.2003. Pieejams: <https://hudoc.echr.coe.int/eng--press#%7B%22itemid%22:%5B%22003-883968-908286%22%5D%7D>

³² ECT spriedums lietā I.C. pret Rumāniju. (nr. 36934/08) 24.05.2016. Pieejams: <https://hudoc.echr.coe.int/eng--press#%7B%22itemid%22:%5B%22003-5382794-6727715%22%5D%7D>

2) lietojot draudus – interpretācijā jāsaprot kā emocionāla vardarbība. KL nav noteikts draudu saturs, tādējādi tā pieļaujamā satura interpretācija ir plaša. Draudus izmanto kā līdzekli, lai pārvarētu cietušā pretošanos un panāktu dzimumattiecības ar viņu, saprotot mutisku vai citādā veidā izteiktu cietušās personas iebaidīšanu nenovēršami pielietot vardarbību pret viņu vai viņas tuviem cilvēkiem. Draudiem pēc sava rakstura un intensitātes jābūt tādiem, lai cietušais uztvertu tos kā reālus un realizējamus. Draudus var izteikt mutiski, ar žestiem, demonstrējot ieroci un tml.

Vienlaikus, jāņem vērā apstākļi, ka cietušais ir bērns un var uztvert kā reālu arī to, kas pieaugušajam varētu nešķist reāls.

3) izmantojot uzticību – interpretācijā jāsaprot kā paļāvība un ticība, uzticība personai, uz kuras attieksmi, rīcību cietušais pilnībā paļaujas. Vainīgais apzinās, ka cietušais viņu uztver kā personu, kurai var uzticēties un no kuras nav jābaidās, piemēram, draudzība, ilgstoša pazīšanās un tml. Tādi gadījumi varētu būt saistīti ar personu ciešu draudzību, ilgstošu pazīšanos un tml., jo uzticība norāda uz to, ka vainīgais un cietušais atrodas tuvās personiskās attiecībās.

4) izmantojot autoritāti - interpretācijā jāsaprot, ka cietušajam ir īpaša psiholoģiska attieksme pret šo personu, savukārt nozieguma izdarītājs apzinās savu autoritāti (liela ietekme un cieņa) cietušā acīs. Autoritātes izmantošana norāda uz pakārtotām attiecībām starp cietušo un vainīgo. Savu autoritāti var izmantot arī ģimenes loceklis, tuvs radnieks, pedagogs, treneris. Šādos gadījumos varētu tik izmantota arī uzticība.

5) izmantojot citādu ietekmi uz cietušo – interpretācijā jāsaprot, ka ietekme var izrietēt no kādām nenokārtotām saistībām – solīts pakalpojums, vainīgā rīcībā esoša informācija vai materiāls.³³

ECT spriedumā lietā G.U. pret Turciju³⁴ uzskatīja, ka ir noticis ECTK 3. panta un 8. panta pārkāpums. Neizsakot viedokli par cietušās patēva vainu, ECT konstatēja, ka kompetentās iestādes nav izmantojušas iespēju izpētīt un noskaidrot faktiskos apstākļus un nav ņēmušas vērā pieteikuma iesniedzējas īpašo neaizsargātību un īpašos psiholoģiskos faktorus, kas saistīti ar nepilngadīgo izvarošanu ģimenes vidē, kas novedis pie personas cilvēktiesību pārkāpuma. Lieta attiecās uz jaunas sievietes (G.U.), attiecīgajā laikā nepilngadīgas, sūdzību, apgalvojot, ka viņas patēvs viņu izvarojis un seksuāli izmantojis. Pieteikuma iesniedzējs īpaši sūdzējās par efektīvas procedūras trūkumu, kā arī apgalvoja, ka viņa ir bijusi cietusī noziegumā, kas palicis nesodīts.

³³ Krastiņš U., Liholaja V. *Krimināllikuma komentāri. Otrā daļa (IX-XVII nodaļa)*. Otrais papildinātais izdevums. Rīga: Tiesu namu aģentūra, 2018, 445. lpp.

³⁴ ECT spriedumā lietā G.U. pret Turciju (Nr. 16143/10). 18.10.2016. Pieejams: <https://hudoc.echr.coe.int/eng-press#%7B%22itemid%22:%5B%22003-5522102-6947169%22%7D%7D>

3.2.2.KL 160. pants. Seksuāla vardarbība.

KL 160. pantā paredzēta kriminālatbildība par seksuālu vardarbību - seksuāla rakstura darbības nolūkā apmierināt savu dzimumtieksmi fiziskā saskarē ar cietušā ķermeni.

Likumdevējs ar 2014. gada 15. maija likumu "Grozījumi Krimināllikumā"³⁵ nodalīja seksuālās vardarbības izpausmes un Krimināllikuma 160. panta pirmā daļā paredzējis darbības fiziskā saskarē ar cietušā ķermeni, bet bez iekļūšanas cietušā ķermenī. Pirmajā daļā paredzēta atbildība par seksuāla rakstura darbību nolūkā apmierināt savu dzimumtieksmi fiziskā saskarē ar cietušā ķermeni, ja tas izdarīts, 1) izmantojot cietušā bezpalīdzības stāvokli vai 2) pret cietušā gribu, lietojot vardarbību, draudus vai izmantojot uzticību, autoritāti vai citādu ietekmi uz cietušo. Uzskaitītie apstākļi skaidroti jau pie KL 159. panta.

Ieviešot Direktīvas 2012/93/ES prasības, ar minētajiem grozījumiem papildus tika kriminalizēta seksuāla vardarbība pret cietušā gribu, izmantojot uzticību, autoritāti vai citādu ietekmi uz cietušo. Likuma anotācijā norādīts, ka ir iespējamās situācijas, kad persona ir piespiesta uz šādām darbībām bez fiziskas vardarbības vai tās draudiem. Upuru reakcija uz apdraudējumu un spēja pretoties var būt ļoti dažāda, tāpat arī dažādi var būt līdzekļi, kā panākt dzimumaktu vai citu seksuālu darbību veikšanu ar cietušo. Īpaši neaizsargāti šajā aspektā ir bērni.³⁶

Augstākā tiesa savā prakses apkopojumā izceļ 2015. gada spriedumu lietā Nr.11903009515, kur atzīts, ka par apsūdzētā atbildību pastiprinošu apstākli (KL 48.panta ceturtā daļa) nav atzīstams tas, ka noziedzīgs nodarījums vērsts pret tikumību un dzimumneaizskaramību pret personu, ar kuru apsūdzētais ir pirmajā radniecības pakāpē, jo tas faktiski ir ietverts KL 160. pantā paredzēta noziedzīgā nodarījuma sastāva pazīmē, jo **uzticība un autoritāte norāda uz to, ka vainīgais un cietušais atrodas tuvās personiskās attiecībās**.³⁷

No objektīvās puses noziegums izpaužas kā seksuāla rakstura darbības, kas nav saistītas ar iekļūšanu cietušā ķermenī, bet gan pieļaujot fizisku saskari ar cietušā ķermeni un izmantojot otras personas ķermeni savas dzimumtieksmes apmierināšanai. Tāpat atbilstoši faktiskajām darbībām **cietušais var būt jebkura dzimuma**.

Objektīvās puses darbības var izpausties, piemēram, vainīgajam ar savām intīmajām vietām veicot fizisku kontaktu ar cietušā ķermeni – vainīgajam pieskaroties ar saviem dzimumorgāniem cietušā dzimumorgāniem un berzējoties gar tiem, ievietojot dzimumlocekli starp cietušās krūtīm, cietušās gurniem vai stilbiem (kājām) un izdarot kustības, tādējādi imitējot dzimumaktu, dzimumlocekļa stimulācija vīrietim vai ārējo dzimumorgānu stimulācija sievietēm, citu erogēno zonu piespiedu stimulācija utt. Noziegums **ir ar formālu sastāvu** un

³⁵ Likums "Grozījumi Krimināllikumā" (15.05.2014.) Pieejams: <https://likumi.lv/ta/id/266590-grozijumi-kriminallikuma>

³⁶ Likuma "Grozījumi Krimināllikumā" (15.05.2014.) anotācija. Pieejams: <https://titania.saeima.lv/LIVS11/SaeimaLIVS11.nsf/0/A27D6DE7097B3AB1C2257BB10021A54D?OpenDocument>

³⁷ Augstākās tiesas Senāta Tiesu prakse krimināllietās par noziedzīgiem nodarījumiem pret tikumību un dzimumneaizskaramību, kas izdarīti pret nepilngadīgo (2017.gads). Pieejams: <https://www.at.gov.lv/lv/tiesu-prakse/tiesu-prakses-apkopojumi/kriminaltiesibas>

nodarījums ir pabeigts ar pantā minēto darbību uzsākšanu brīdī nolūkā apmierināt savu dzimumtieksmi.³⁸

Kā, piemēru var minēt apelācijas instances tiesas atzīto lietā, kurā apsūdzētais, lai realizētu savu nodomu – apmierināt savu dzimumtieksmi –, bija izmantojis mazgadīgās cietušās ķermeni – uzgūlies virsū guļošajai cietušajai, kura bija apsegusies ar segu, un apsūdzētais veica dzimumaktu imitējošas kustības. **Apelācijas instances tiesa uzskatīja, ka nav nozīmes, vai pieskaršanās cietušās ķermenim ir bijusi caur segu, palagu, apģērbu vai apakšveļu, jo šajā gadījumā ir jākonstatē, kādas bija apsūdzētā konkrētās darbības, t.i., objektīvā puse.** Tiesa atzina, ka apsūdzētais savas dzimumtiesmes apmierināšanai tīši vērsa savas darbības uz cietušās ķermeni, uzguļoties virsū cietušajai un ar piebriedušu dzimumlocekli, vairākkārtīgi izdarot dzimumaktu imitējošas kustības, tādā veidā iedarbojās uz cietušās ķermeni, un ir uzskatāms, ka bijusi fiziska saskare ar cietušās ķermeni. Augstākā tiesa savā prakses apkopojumā ir norādījusi, ka KL 160. pantā norādītās **seksuāla rakstura darbības fiziskā saskarē ar cietušās ķermeni var izpausties ne tikai kā pieskaršanās, berzēšanās, stimulācija vai kustības, imitējot dzimumaktu ar atkailinātiem dzimumorgāniem, bet arī kā citāda veida darbības, pieļaujot fizisku saskari ar cietušā ķermeni.** Nav nozīmes, vai šāda pieskaršanās cietušās ķermenim ir bijusi caur apakšveļu, apģērbu, palagu vai segu. Svarīgi ir konstatēt, ka starp vainīgo un cietušo ir bijusi vainīgās personas apzināta un tīši vērsta darbība izmantot otras personas ķermeni un tieši kontaktu ar šo ķermeni un vainīgais to īsteno nolūkā, lai apmierinātu savu dzimumtieksmi.³⁹

Savukārt Krimināllikuma 160. panta otrajā daļā likumdevējs noteicis darbības, kas ir saistītas ar vaginālu, anālu vai orālu iekļūšanu cietušā ķermenī. Proti, **KL 160. panta otrajā daļā paredzēta atbildība par anālu vai orālu aktu vai dzimumtiesmes apmierināšanu pretdabiskā veidā, kas saistīta ar vaginālu, anālu vai orālu iekļūšanu cietušā ķermenī, ja tas izdarīts, izmantojot cietušā bezpalīdzības stāvokli vai pret cietušā gribu, lietojot vardarbību, draudus vai izmantojot uzticību, autoritāti vai citādu ietekmi uz cietušo.**

Arī šajā gadījumā persona saucama pie kriminālatbildības gadījumā, ja minētais izdarīts, izmantojot cietušā bezpalīdzības stāvokli vai pret cietušā gribu, lietojot vardarbību, draudus vai, izmantojot uzticību, autoritāti vai citādu ietekmi uz cietušo.

Būtisks noziedzīgā nodarījuma kvalifikācijas nošķiršanas faktors starp KL 159. pantu un KL 160. panta otro daļu ir **atbildība konkrēti par dzimumaktu** (kopošanās starp vīrieti un sievieti ar dzimumorgāna vaginālu iekļūšanu), kura noteikta KL 159. panta tvērumā. Savukārt KL 160. panta otrā daļa nosaka **atbildību par seksuāla rakstura darbībām ar iekļūšanu cietušā ķermenī izmantojot, piemēram, dzimumorgānus** (izņemot, ja notikusi kopošanās starp vīrieti un sievieti ar dzimumorgāna vaginālu iekļūšanu), **pirkstu vai citu priekšmetu izmantošana.**⁴⁰

³⁸ Krastiņš U., Liholaja V. Krimināllikuma komentāri. Otrā daļa (IX–XVII nodaļa). Otrais papildinātais izdevums. Rīga: Tiesu namu aģentūra, 2018., 449-450. lpp.

³⁹ Augstākās tiesas Senāta Tiesu prakse krimināllietās par noziedzīgiem nodarījumiem pret tikumību un dzimumneaizskaramību, kas izdarīti pret nepilngadīgo (2017.gads). Pieejams: <https://www.at.gov.lv/lv/tiesu-prakse/tiesu-prakses-apkopojumi/kriminaltiesibas>

⁴⁰ Augstākās tiesas Senāta Tiesu prakse krimināllietās par noziedzīgiem nodarījumiem pret tikumību un dzimumneaizskaramību, kas izdarīti pret nepilngadīgo (2017.gads). Pieejams: <https://www.at.gov.lv/lv/tiesu-prakse/tiesu-prakses-apkopojumi/kriminaltiesibas>

Latvijas Republikas Senāta Krimināllietu departaments 2021. gadā skatot jautājumu par noziedzīga nodarījuma kvalifikāciju, ja izdarītas vairākas KL 160. panta otrās daļas dispozīcijā norādītās noziedzīga nodarījuma objektīvo pusi raksturojošās alternatīvās darbības, ko aptver vainīgās personas vienots nodoms, atzinis, ka **noziedzīgā nodarījuma kā atsevišķa (vienota) noziedzīga nodarījuma sastāvu var veidot kā tikai viena no panta dispozīcijā norādītajām alternatīvajām darbībām, tā arī darbību kopums dažādā secībā, kas tiek realizētas viena mērķa sasniegšanai, pastāvot vainīgā vienotam nodomam, un ir cieši saistītas laikā un vietā.**⁴¹

Likumdevējs 2014. gadā, ar iepriekš minētajiem grozījumiem Krimināllikuma 160. pantā mainīja panta trešās daļas saturu un papildināja pantu ar ceturto, piekto un sesto daļu, **paredzot smagāku atbildību, ja noziedzīgs nodarījums ir izdarīts ar nepilngadīgo, tas ir, no 16 gadu līdz 18 gadu vecumam.** Kā arī paredzot vēl smagāku atbildību, ja **noziedzīgais nodarījums ir izdarīts ar personu, kura nav sasniegusi sešpadsmit gadu vecumu.** Kā jau aprakstīts arī iepriekš, noziedzīga nodarījuma atbilstošai kvalifikācijai būtisks ir faktors, ka vainīgā persona apzinās cietušā vecumu. Obligāti konstatējams, ka vainīgais zināja vai apzināti pieļāva, ka cietušais ir nepilngadīgs.

No objektīvās puses Krimināllikuma 160.panta pirmajā, trešajā un ceturtajā daļā paredzētais noziegums izpaužas kā seksuāla rakstura darbības, kas nav saistītas ar iekļūšanu cietušā ķermenī, bet gan, pieļaujot fizisku saskari ar cietušā ķermeni un izmantojot otras personas ķermeni savas dzimumtieksmes apmierināšanai. Tas var izpausties, piemēram, vainīgajam ar savām intīmajām vietām veicot fizisku kontaktu ar cietušā ķermeni – vainīgajam pieskaroties ar saviem dzimumorgāniem cietušā dzimumorgāniem un berzējoties gar tiem, ievietojot dzimumlocekli starp cietušās krūtīm, cietušā gurniem vai stilbiem (kājām) un izdarot kustības, tādējādi imitējot dzimumaktu, dzimumlocekļa stimulācija vīrietim vai ārējo dzimumorgānu stimulācija sievietēm, citu erogēno zonu piespiedu stimulācija utt. Nozieguma sastāvs ir formāls, nodarījums pabeigts ar pantā minēto darbību uzsākšanas brīdi nolūkā apmierināt savu dzimumtieksmi.⁴²

Minētās krimināltiesību normas komentāros nosaukto darbību uzskaitījums nav izsmelošs. No Latvijas Republikas Senāta Krimināllietu departamenta 2021. gada [...] lēmumu lietā Nr. [...], SKK-[L]/2022 izriet, ka gadījumos kad vainīgā persona ir aplaizījusi nepilngadīgās cietušās dzimumorgānus bez vaginālas iekļūšanas ķermenī, vainīgā darbības ir kvalificējamās atbilstoši Krimināllikuma 160.panta ceturtajai daļai.⁴³

⁴¹ Latvijas Republikas Senāta Krimināllietu departamenta 2021. gada [...] lēmumu lietā Nr. [...], SKK-[L]/2021. Pieejams: <https://www.at.gov.lv/lv/tiesu-prakse/judikaturas-nolemumu-arhivs/kriminallietu-departaments/hronologiska-seciba?lawfilter=0&year=2021>

⁴² Krastiņš U., Liholaja V. Krimināllikuma komentāri. Otrā daļa (IX-XVII nodaļa). Otrais papildinātais izdevums. Rīga: Tiesu namu aģentūra, 2018, 449.-450.lpp.

⁴³ Latvijas Republikas Senāta Krimināllietu departamenta 2021. gada [...] lēmumu lietā Nr. [...], SKK-[L]/2022 izriet, ka <https://www.at.gov.lv/lv/tiesu-prakse/judikaturas-nolemumu-arhivs/kriminallietu-departaments/klasifikators-pec-lietu-kategorijam/kriminallikuma-seviska-dala/xvi-nodala-noziedzigi-nodarijumi-pret-tikumibu-un-dzimumneaizskaramibu>

3.2.3. KL 161. pants. Seksuāla rakstura darbības ar personu, kura nav sasniegusi sešpadsmit gadu vecumu.

Atbilstoši KL 161. pantam pie kriminālatbildības saucama persona **par dzimumakta, anāla vai orāla akta izdarīšanu vai dzimumtieksmes apmierināšanu pretdabiskā veidā, vai citādas seksuāla rakstura darbības izdarīšanu fiziskā saskarē ar cietušā ķermeni, ja tas izdarīts ar personu, kura nav sasniegusi sešpadsmit gadu vecumu, un to izdarījusi pilngadīga persona.**

Paredzētais noziegums apdraud dzimumbriedumu nerasniegušas personas dzimumneaizskaramību, tās normālu fizisku, garīgu un seksuālu attīstību. Atbilstoši Direktīvas 2011/93/ES 2. panta b) punktam **“dzimumpilngadības vecums” ir vecums, līdz kuram saskaņā ar valsts tiesību aktiem ir aizliegts iesaistīties seksuālās darbībās ar bērnu.** Kā jau norādīts 3.1. apakšnodaļā, atbilstoši likumdevēja noteiktajam KL 161. pantā – Latvijā tie ir 16 gadi.

No objektīvās puses nodarījums izpaužas **labprātīgās** seksuālās darbībās. Tie varbūt vienreizēji vai arī ilgstoši dzimumsakari, kuri ir sodāmi, ja izpildās obligātie nosacījumi – proti, cietusī persona nav sasniegusi 16 gadu vecumu, tas ir, periodu, kad lielākajā vairumā gadījumu iestājas dzimumbriedums, un izdarītājs ir sasniedzis 18 gadu vecumu. Noziedzīgais nodarījums ir ar **formālu sastāvu**.⁴⁴

Līdz ar to, kvalificējot noziedzīgu nodarījumu saskaņā ar KL 161. pantu, svarīgi ņemt vērā, ka:

- persona, pret kuru ir vērsts noziedzīgs nodarījums, labprātīgi piekrīt seksuāla rakstura darbībām;
- cietušais var būt abu dzimumu persona;
- noziedzīga nodarījuma subjekts ir tikai pilngadīga persona;
- seksuāla rakstura darbības ir veiktas fiziskā saskarē ar cietušā ķermeni.

Augstākā tiesa prakses apkopojumā norādījusi, ka ņemot vērā katras nepilngadīgās personas individuālos attīstības aspektus, svarīgs apstāklis, kas ietekmē kvalifikāciju, ir cietušā iespējamais bezpalīdzības stāvoklis, tas ir, vai seksuāla rakstura darbības notika labprātīgi vai izmantojot cietušā bezpalīdzības stāvokli, kad cietusī persona nav varējusi saprast ar viņu izdarīto darbību raksturu un nozīmi vai nav varējusi pretoties, bet cietusī persona izmeklēšanā sniedz liecību, ka darbības ir notikušas labprātīgi. Gadījumos, kad ir pamats uzskatīt, ka tika izmantots cietušā bezpalīdzības stāvoklis (vecums, attīstības līmenis u.tml., tas ir, fiziskā un psihiskā stāvokļa kritēriji), nepieciešams nozīmēt ekspertīzi cietušā stāvokļa noteikšanai.

Kā piemēru Augstākā tiesa norādījusi pirmās instances tiesas 2016. gada spriedumu krimināllietā Nr.11502006815, kur apsūdzētais atzīts par vainīgu un notiesāts par to, ka, būdams pilngadīga persona, izdarīja orālu aktu ar personu, kura nav sasniegusi sešpadsmit gadu vecumu. Apsūdzētais nepilngadīgās klātbūtnē lietoja alkoholiskos dzērienus, apmierināja savu dzimumtieksmi pretdabiskā veidā, izdarot orālu aktu. Tiesa atzina, ka ar **norādītajām**

⁴⁴ Krastiņš U., Liholaja V. Krimināllikuma komentāri. Otrā daļa (IX–XVII nodaļa). Otrais papildinātais izdevums. Rīga: Tiesu namu aģentūra, 2018., 452.-453. lp.

noziedzīgajām darbībām apsūdzētais apdraudēja nepilngadīgās dzimumneaizskaramību, traumējot normālu fizisko un garīgo attīstību, radot izkropļotu priekšstatu par dzimumdzīvi, nodarot morālas ciešanas, jo ar tiesu psiholoģiskās ekspertīzes atzinumu konstatēts, ka apsūdzētā nodarītais cietušajai radījis psiholoģisku traumu, kas izpaužas ar pēctraumas stresa simptomiem, paaugstinātu depresivitātes līmeni, suicidālām domām, seksuālu traumu un negatīvi ietekmē cietušās komunikāciju un adaptāciju apkārtējā vidē, kā arī var ietekmēt cietušās tālāku psiholoģisko, emocionālo attīstību.⁴⁵

3.2.4. KL 162. pants. Pavešana netiklībā.

Saskaņā ar KL 162. panta pirmo daļu **krimināli sodāma ir sešpadsmit gadu vecumu nenasniegušas vai bezpalīdzības stāvoklī esošas personas pavešana netiklībā**, tas ir, par tādas seksuāla rakstura darbības izdarīšanu bez fiziskas saskares ar cietušā ķermeni nolūkā apmierināt savu dzimumtieksmi vai izraisīt dzimuminstinktu cietušajā, **ja to izdarījusi pilngadīga persona** vai ja tas izdarīts, izmantojot cietušā bezpalīdzības stāvokli vai pret cietušā gribu, lietojot vardarbību, draudus vai izmantojot uzticību, autoritāti vai citādu ietekmi uz cietušo. Savukārt panta otrajā daļā ir **kriminalizētas minētās darbības, ja tas izraisījis smagas sekas vai ja tas izdarīts ar mazgadīgo**.

Lansarotes konvencijas 22. pants noteic, ka dalībvalstīm jāveic nepieciešamos normatīvos vai citus pasākumus, lai krimināli sodītu par to, ka bērnu, kas nav sasniedzis 18. panta 2. punktā minēto vecumu (dzimumpilngadības vecumus - Latvijā 16 gadi) seksuālos nolūkos apzināti padara par liecinieku seksuālai vardarbībai vai seksuālām darbībām, pat ja viņš tajās nepiedalās. Lansarotes konvencijas paskaidrojošā ziņojumā⁴⁶ norādīts, ka ar 22. pantu, kurā ir norādīts jauns noziedzīgs nodarījums, ir paredzēts vērsties pret to, ka bērnam liek skatīties seksuālas darbības vai ka šīs darbības tiek veiktas bērnu klātbūtnē, proti, vērsties pret darbībām, kas var kaitēt cietušā psihiskajai veselībai, radot risku nopietni kaitēt bērnu personībai, tai skaitā radot izkropļotu skatījumu par seksu un personu savstarpējām attiecībām. Ar šo pantu tiek paredzēta kriminālatbildība par to, ka bērnu, kas nav sasniedzis valsts tiesību aktos noteikto dzimumdzīves uzsākšanas vecumu, apzināti padara par liecinieku seksuālai vardarbībai pret citiem bērniem vai pieaugušajiem vai par liecinieku seksuālām darbībām. Uzsverams, ka **nav nepieciešams, ka bērns jebkādā veidā piedalās seksuālās darbībās**.

KL 162. pantā ir paredzēti divi noziedzīga nodarījuma subjekti – **pilngadīga persona** (arī par darbībām, ja tās nav izdarītas pret cietušā gribu, lietojot vardarbību, draudus vai izmantojot uzticību, autoritāti vai citādu ietekmi uz cietušo) un **14 gadu vecumu sasniegusi persona** (ja pavešana netiklībā izdarīta, izmantojot cietušā bezpalīdzības stāvokli vai pret cietušā gribu, lietojot vardarbību, draudus vai izmantojot uzticību, autoritāti vai citādu ietekmi uz cietušo):

- par sešpadsmit gadu vecumu nenasniegušas vai bezpalīdzības stāvoklī esošas personas pavešanu netiklībā, tas ir, par tādas seksuāla rakstura darbības izdarīšanu bez fiziskas

⁴⁵ Augstākās tiesas Senāta Tiesu prakse krimināllietās par noziedzīgiem nodarījumiem pret tikumību un dzimumneaizskaramību, kas izdarīti pret nepilngadīgo (2017.gads). Pieejams: <https://www.at.gov.lv/lv/tiesu-prakse/tiesu-prakses-apkopojumi/kriminaltiesibas>

⁴⁶ Lansarotes konvencijas paskaidrojošais ziņojums, 151.,152.punkts. Pieejams: <https://rm.coe.int/16800d3832>

- saskares ar cietušā ķermeni nolūkā apmierināt savu dzimumtieksmi vai izraisīt dzimuminstinktu cietušajā, ja to izdarījusi pilngadīga persona;
- par sešpadsmit gadu vecumu nenasniegušas personas pavešanu netiklībā, tas ir, par tādas seksuāla rakstura darbības izdarīšanu bez fiziskas saskares ar cietušā ķermeni nolūkā apmierināt savu dzimumtieksmi vai izraisīt dzimuminstinktu cietušajā, ja tas izdarīts, izmantojot cietušā bezpalīdzības stāvokli vai pret cietušā gribu, lietojot vardarbību, draudus vai izmantojot uzticību, autoritāti vai citādu ietekmi uz cietušo.

Svarīgs apstāklis, kas raksturo objektīvās puses darbības, ir tas, ka **seksuāla rakstura darbības izdarītas bez fiziskas saskares ar cietušā ķermeni**. No objektīvās puses noziegums izpaužas kā dažādas seksuāla rakstura aktīvas darbības, kas var būt intelektuāla un fiziska rakstura un, kas izdarītas bez saskarsmes ar cietušā ķermeni un vērstas uz savas dzimumtieksmes apmierināšanu vai dzimuminstinktu izraisīšanu cietušajam. Tāpat noziedzīgā nodarījuma izdarīšanas vide var būt gan reāla, gan virtuāla, izmantojot informācijas un komunikācijas tehnoloģijas. Noziedzīgā nodarījuma **sastāvs ir formāls**, tas ir pabeigts ar minēto darbību izdarīšanas brīdi.

Atbilstoši Augstākās tiesas Senāta Krimināllietu departamenta 2008.gada 16. septembra lēmumā lietā Nr. SKK-476/2008 norādītajam darbības var izpausties kā ciniskas sarunas par seksuālām tēmām ar cietušajiem vai viņu klātbūtnē, pornogrāfiska materiālu demonstrēšana, pamācības par pretdabiskiem dzimumkaisles apmierināšanas veidiem utt. Tā var būt savu dzimumorgānu atkailināšana un demonstrēšana vai cietušā atkailināšana, masturbēšana cietušā klātbūtnē, cietušā pamudināšana vai piespiešana veikt seksuāla rakstura darbības pret vainīgo cilvēku, seksuāla rakstura darbību veikšana cietušo klātbūtnē, cietušo pamudināšana vai piespiešana veikt seksuāla rakstura darbības savā starpā u.tml.⁴⁷

No 2015. gada 2. decembra KL 162. panta otrā daļa tika papildināta ar kvalificējošo apstākli – noziedzīgs nodarījums ir izdarīts ar mazgadīgo. Tāpēc noziedzīgi nodarījumi ar mazgadīgo, kas ir izdarīti no 2014. gada 14. jūnija, kad KL 162.pants tika izteikts jaunā redakcijā, līdz 2015. gada 2. decembrim, ir jākvalificē saskaņā ar KL 162. panta pirmo daļu.⁴⁸

3.2.5. KL 162.¹ pants. Pamudināšana iesaistīties seksuālās darbībās.

Atbilstoši KL 162.¹ panta pirmajai daļai persona saucama pie kriminālatbildības par **sešpadsmit gadu vecumu nenasniegušas personas pamudināšanu iesaistīties seksuālās darbībās vai šādas personas pamudināšanu tikties ar mērķi izdarīt seksuālas darbības vai stāties dzimumattiecībās, izmantojot informācijas vai komunikācijas tehnoloģijas vai citu saziņas veidu, ja to izdarījusi pilngadīga persona**.

Savukārt panta otrajā daļā ir kriminalizētas minētās darbības, ja tās izdarīts ar mazgadīgo.

⁴⁷ Krastiņš U., Liholaja V. Krimināllikuma komentāri. Otrā daļa (IX–XVII nodaļa). Otrais papildinātais izdevums. Rīga: Tiesu namu aģentūra, 2018., 453.-456.lp.

⁴⁸ Augstākās tiesas Senāta Tiesu prakse krimināllietās par noziedzīgiem nodarījumiem pret tikumību un dzimumneaizskaramību, kas izdarīti pret nepilngadīgo (2017.gads). Pieejams: <https://www.at.gov.lv/lv/tiesu-prakse/tiesu-prakses-apkopojumi/kriminaltiesibas>

Informācijas un komunikācijas tehnoloģijām bērnu dzīvē ir būtiska un neatņemama daļa, kas piedāvā pozitīvas iespējas - gan savstarpēju saziņu starp vienaudžiem, gan piekļuvi informācijai mācību nolūkos, izklaidi un socializēšanos. Tomēr tās rada arī būtiskus riskus bērnu drošībai - **seksuāla vardarbība var norisināties arī tiešsaistē, noziedzīga nodarījuma izdarītājam un bērnam nemaz nesatiekoties klātienē.**

Lansarotes konvencijas 23. pants noteic, ka ikviena dalībvalsts veic nepieciešamos normatīvos vai citus pasākumus, lai krimināli sodītu par to, ka pieaugušais apzināti ar informācijas un komunikācijas tehnoloģiju starpniecību izsaka piedāvājumu satikties ar bērnu, kas nav sasniedzis 18. panta 2. punktā minēto vecumu, lai pret viņu veiktu kādu no 18. panta 1. punkta a) apakšpunktā vai 20. panta 1. punkta a) apakšpunktā noteiktajiem noziedzīgajiem nodarījumiem, ja pēc šī piedāvājuma izteikšanas ir veiktas materiālas darbības, lai minētā tikšanās notiktu.

Lansarotes konvencijas paskaidrojošajā ziņojumā norādīts, ka ar 23. pantu konvencijā tiek ieviests jauns noziedzīgs nodarījums, kas nav norādīts citos spēkā esošajos starptautiskajos attiecīgās jomas tiesību aktos. Konvencijā bija svarīgi atainot parādību, ka bērniem tiek nodarīts seksuāls kaitējums, kad viņi satiekas ar pieaugušajiem, ar kuriem viņi sākotnēji ir sastapušies kibertelpā, jo īpaši interneta plāpātavās vai interneta spēļu vietnēs.

Uzmācšanās bērniem seksuālos nolūkos latviski ir labāk zināma kā **“ievilināšana”**. Lai veicinātu sabiedrības un speciālistu vienotu izpratni par dažādiem vardarbības veidiem un to novēršanu, Latvijas Zinātņu akadēmijas Terminoloģijas komisijā 2025. gada 18. februārī ar ieteikuma raksturu tika virzīts attiecīgais termins un definīcija, proti, **ievilināšana ir ilgstošs, mērķtiecīgs un manipulatīvs process klātienē vai tiešsaistē, kurā ievilinātais pakāpeniski izveido ar bērnu vai jauniešu emocionālu saikni un panāk uzticēšanos ļaunprātīgu mērķu sasniegšanai (tai skaitā seksuālai izmantošanai).**⁴⁹

Atbilstoši Konvencijas paskaidrojošam ziņojumam termins **“ievilināšana” ir bērna sagatavošana seksuālai vardarbībai, kas ir motivēta ar vēlmi izmantot bērnu dzimumtieksmes apmierināšanai.** Tā var izpausties tādējādi, ka pieaugušais, bieži vien izliekoties par citu jauniešu, cenšas sadraudzēties ar bērnu, lai iesaistītu viņu intīmu jautājumu apspriešanā, pakāpeniski pakļauj bērnu nepārprotami seksuāla rakstura materiālu demonstrēšanai, lai mazinātu pretošanos. Bērnu var arī iesaistīt bērnu pornogrāfijas materiālu izgatavošanā, sūtot viņam kompromitējošus personīgus fotoattēlus, kas uzņemti ar digitālo fotokameru, tīmekļa kameru vai telefona kameru, tādējādi ievilināšana var kontrolēt bērnu ar draudiem.⁵⁰

Lansarotes komitejas 2015. gada 17. jūnijā pieņemtajā **Viedoklī par uzmācšanos bērniem seksuālos nolūkos, izmantojot informācijas un komunikācijas tehnoloģijas (ievilināšana)** norādīts, ka uzmācšanās bērniem, izmantojot informācijas un komunikācijas tehnoloģijas, ne vienmēr nozīmē, ka satikšanās notiek personiski. Tā var būt arī tiešsaistē un tomēr radīt nopietnu kaitējumu bērnam. Noziedzīgi nodarījumi pret dzimumneaizskaramību, kas ar nodomu tiek veikti tiešsaistes tikšanās laikā, izmantojot komunikāciju tehnoloģijas, bieži vien ir saistīti ar bērnu pornogrāfijas materiālu izgatavošanu, glabāšanu un pārraidi. Nav

⁴⁹ Noderīgs materiāls par ievilināšanu. 31.03.2025. Pieejams: https://www.lm.gov.lv/lv/noderigs-materials-par-ievilinasanu-31032025?utm_source=https%3A%2F%2Fwww.google.com%2F

⁵⁰ Lansarotes konvencijas paskaidrojošais ziņojums, 155., 156. punkts. Pieejams: <https://rm.coe.int/16800d3832>

iespējams statistiski definēt terminu “ievilināšana tiešsaistē”. Ievilināšanu tiešsaistē veicina tas, ka bērni ir iedomājušies, ka ir pieļaujama savu seksuāla rakstura attēlu apmaiņa/aprite sociālajos tīklos utt. (tā saucamais “sekstings”). Citiem vārdiem sakot, bērniem ir lielāka nosliece sūtīt savus nepārprotami seksuāla rakstura ziņojumus vai fotoattēlus saviem draugiem vai pat cilvēkiem, kurus viņi ir tikko satikuši tiešsaistē, un ar tiem apmainīties, neizvērtējot saistītos riskus.⁵¹

Lansarotes komiteja 2017. gada maijā pieņemtajā Skaidrojošajā viedoklī par Lansarotes konvencijas piemērojamību dzimumnoziegumiem pret bērniem, ko veicina informācijas un komunikāciju tehnoloģiju (IKT) izmantošana⁵² (turpmāk – Skaidrojošais viedoklis) norāda, ka “bērnu seksuāla izmantošana un vardarbība, ko “veicina IKT izmantošana”, attiecas uz **līdzekļiem**, ko izmanto noziedzīga nodarījuma izdarītāji, kuri orientējas uz bērniem, lai veiktu Lansarotes konvencijā minētos noziedzīgos nodarījumus.

KL 162.¹ pantā ir paredzēti divi atsevišķi noziedzīgu nodarījumu sastāvi, tas ir,

- par sešpadsmit gadu vecumu nerasniegušas personas pamudināšanu iesaistīties seksuālās darbībās, ja to izdarījusi pilngadīga persona; vai
- par sešpadsmit gadu vecumu nerasniegušas personas pamudināšanu tikties ar mērķi izdarīt seksuālas darbības vai stāties dzimumattiecībās, izmantojot informācijas vai komunikācijas tehnoloģijas vai citu saziņas veidu, ja to izdarījusi pilngadīga persona.

Noziedzīgais nodarījums apdraud cietušo tikumisko jūtu veidošanos, viņu normālu fizisko, garīgo un seksuālo attīstību. Pamudināšana var izpausties kā pierunāšana, solījumi, padomu došana, uzpirkšana un citas darbības, kuru mērķis ir izraisīt personā vēlēšanos iesaistīties seksuālās darbībās vai tikties ar mērķi izdarīt seksuālas darbības vai stāties dzimumattiecībās. Nodarījums **ir ar formālu sastāvu**, pabeigts ar brīdi, kad izdarītas darbības, kas vērstas uz personas pamudināšanu iesaistīties seksuālās darbībās vai tikties ar mērķi izdarīt seksuālas darbības vai stāties dzimumattiecībās.⁵³

Augstākā tiesa savā prakses apkopojumā ir konstatējusi, ka praksē netiek nodalīti divi atsevišķi un nesaistīti KL 162.¹ pantā paredzēti noziedzīga nodarījuma sastāvi, kā piemēru norādot tiesas 2016.gada spriedumu krimināllietā Nr.11905001516, kur tika konstatēts, ka apsūdzētais, būdams pilngadīgs, pamudināja mazgadīgu personu iesaistīties seksuālās darbībās, izmantojot citu saziņas veidu. Apsūdzētais, būdams pilngadīgs, nolūkā apmierināt savas dzimumtieksmes, apzinoties, ka cietusī ir mazgadīga, izmantojot citu saziņas veidu, tas ir, tieši uzrunājot cietušo, piedāvāja meitenei izģērbties un parādīt atkailinātas krūtis, par to solot samaksāt naudu, tādējādi pamudinot mazgadīgo iesaistīties seksuālās darbībās, kam cietusī nepiekrita. Pēc neilga laika, braucot pa ielu, apsūdzētais atkal ievēroja mazgadīgu

⁵¹ Lanzarote Committee's Opinion on Article 23 of the Lanzarote Convention “Solicitation of children for sexual purposes through information and communication technologies (Grooming)” (2015). Pieejams: <https://rm.coe.int/CoERMPublicCommonSearchServices/DisplayDCTMContent?documentId=090000168064de98>

⁵² Lanzarote Committee's Interpretative Opinion on the applicability of the Lanzarote Convention to sexual offences against children facilitated through the use of information and communication technologies (ICTs) (2017). Pieejams: <https://rm.coe.int/t-es-2017-03-en-final-interpretative-opinion/168071cb4f>

⁵³ Krastiņš U., Liholaja V. Krimināllikuma komentāri. Otrā daļa (IX–XVII nodaļa). Otrais papildinātais izdevums. Rīga: Tiesu namu aģentūra, 2018., 456.-457. lp.

cietušo un, apturot automašīnu, piegāja pie meitenes un atkārtoti izteica savu piedāvājumu, pamudinot mazgadīgo iesaistīties seksuālās darbībās un parādīt atkailinātas krūtis, kam cietusī nepiekrita. Pirmās instances tiesa atzina, ka apsūdzētais izdarīja noziedzīgu nodarījumu, kas paredzēts KL 162.¹ panta otrajā daļā. Kriminālprocess tiesā izskatīts bez pierādījumu pārbaudes tiesas sēdē. Spriedums nav pārsūdzēts un ir stājies spēkā.

Augstākā tiesa norāda, ka diskutabls ir jautājums, vai, aprakstot noziedzīgu nodarījumu, nebija pamata norādīt, ka apsūdzētais, uzrunājot cietušo, izmantoja citu saziņas veidu, jo saziņas veidi ir attiecināmi uz pamudinājumu satikties. Par sešpadsmit gadu vecumu nerasniegušas personas pamudināšanu iesaistīties seksuālās darbībās, ja to izdarījusi pilngadīga persona, uzrunājot to, ir izdarīts KL 162.¹ pantā paredzētais noziedzīgais nodarījums.⁵⁴

Pamudināšana iesaistīties seksuālās darbībās un seksuālās darbības bez fiziskas saskares ir divas atšķirīgas juridiskas kategorijas.

Pamudināšana iesaistīties seksuālās darbībās – ir tad, kad pilngadīga persona, izmantojot dažādas psiholoģiskas vai verbālas metodes, cenšas pārliecināt vai ietekmēt 16 gadu vecumu nerasniegušu personu piedalīties seksuālās darbībās. Šāds pamudinājums var ietvert pieprasījumus, piedāvājumus vai priekšlikumus. Pamudināšana uz seksuālām darbībām var ietvert arī verbālu uzmākšanos, piedāvājumus vai citas metodes, kas ietekmē personas lēmumus.

Pamudināšana var izpausties kā pierunāšana, solījumi, padomu došana, uzpirkšana un citas darbības, kuru mērķis ir izraisīt personā vēlēšanos iesaistīties seksuālās darbībās vai tikties ar mērķi izdarīt seksuālas darbības vai stāties dzimumattiecībās.⁵⁵

Ja pilngadīgas personas darbības nav tikai pamudināšana iesaistīties seksuālās darbībās, bet šīs darbības izpaužas kā ciniskas sarunas par seksuālām tēmām ar cietušajiem vai viņu klātbūtnē, pornogrāfiska rakstura materiālu demonstrēšana, pamācības par pretdabiskiem dzimumkaisles apmierināšanas paņēmieniem, tās attiecīgi kvalificējas pēc Krimināllikuma 162. panta.

Izvērtējot noziedzīga nodarījuma kvalifikāciju, ir jāņem vērā, ka saskaņā ar Krimināllikuma 23. panta pirmo daļu atsevišķs (vienots) noziedzīgs nodarījums ir viens nodarījums (darbība vai bezdarbība), kam ir viena noziedzīga nodarījuma sastāva pazīmes, vai arī divi vai vairāki savstarpēji saistīti noziedzīgi nodarījumi, kurus aptver vainīgās personas vienots nodoms un kuri atbilst tikai viena noziedzīga nodarījuma sastāva pazīmēm.

Augstākās tiesas Senāta Krimināllietu departamenta lēmumā lietā Nr. SKK-[L]/2021⁵⁶ uzsvērts, ka, kvalificējot noziedzīgu nodarījumu un nosakot, vai tas atbilst atsevišķa (vienota) noziedzīga nodarījuma pazīmēm, izvērtējams ne tikai tas, vai nodarījumi atbilst viena noziedzīga nodarījuma sastāva pazīmēm, bet arī – vai tos aptver vainīgās personas vienots nodoms.

Senāts piekrīt krimināltiesību teorijā paustam viedoklim, ka vairāku darbību apvienošana vienā nodarījumā iespējama, ja darbību ciešās saistības dēļ (vietas un laika ziņā),

⁵⁴ Augstākās tiesas Senāta Tiesu prakse krimināllietās par noziedzīgiem nodarījumiem pret tikumību un dzimumneaizskaramību, kas izdarīti pret nepilngadīgo (2017.gads). Pieejams: <https://www.at.gov.lv/lv/tiesu-prakse/tiesu-prakses-apkopojs/kriminaltiesibas>

⁵⁵ Sk. Tiesu prakse krimināllietās par noziedzīgiem nodarījumiem pret tikumību un dzimumneaizskaramību, kas izdarīti ar nepilngadīgo 19.lpp., pieejams: <https://at.gov.lv/lv/tiesu-prakse/tiesu-prakses-apkopojs/kriminaltiesibas>

⁵⁶ Pieejams: <https://at.gov.lv/lv/tiesu-prakse/judikaturas-nolemumu-arhivs/kriminallietu-departaments/klasifikators-pec-lietu-kategorijam/kriminallikuma-vispariga-dala/ii-nodala-noziedzigs-nodarijums>

kā arī kopēja subjektīvā elementa dēļ personas rīcība uztverama kā vienots, saliedēts nodarījums.⁵⁷

Kā norādīts jau iepriekš minētajā Augstākās tiesas Senāta krimināllieta departamenta lēmumā lietā Nr. SKK-[L]/2021 - gadījumos, kad tiek konstatēta noziedzīgo darbību, kuras aptver vienots nodoms, cieša saistība, noziedzīgs nodarījums, kura objektīvo pusi raksturo vairākas alternatīvas darbības, kvalificējams kā atsevišķs (vienots) noziedzīgs nodarījums neatkarīgi no tā, vai persona izdarījusi tikai vienu vai vairākas no panta dispozīcijā norādītajām alternatīvajām darbībām.

Krimināltiesību teorijā ir pausti atšķirīgi viedokļi par to, vai nodarījums ar divām vai vairākām alternatīvām darbībām ir uzskatāms par komplicētu atsevišķu vienotu noziedzīgu nodarījumu, bet attiecībā uz šādu darbību kvalifikāciju nostiprināties vienots viedoklis, ka nodarījums, kura objektīvo pusi raksturo vairākas alternatīvas darbības, kvalificējams kā atsevišķs (vienots) noziedzīgs nodarījums neatkarīgi no tā, vai persona izdarījusi tikai vienu vai arī vairākas no panta dispozīcijā norādītajām darbībām (*Liholaja V. Noziedzīgu nodarījumu kvalifikācija: Likums. Teorija. Prakse. Otrais papildinātais izdevums. Rīga: Tiesu namu aģentūra, 2007, 140.-141.lpp*), vienā laikā izdarītas alternatīvas darbības ir jānorāda vainīgās personas apsūdzībā, bet sods jānosaka viens atbilstoši panta vai panta daļas (punkta) sankcijai, jo noziedzīgu nodarījumu daudzējādā nav veidojusies (*Krastiņš U. Noziedzīga nodarījuma sastāvs un nodarījuma kvalifikācija. Teorētiskie aspekti. Rīga: Tiesu namu aģentūra, 2014, 296.lpp.*).

Krimināltiesību teorijā paustais viedoklis ir pieņemts un nostiprināts tiesu praksē, kvalificējot noziedzīgus nodarījumus, kas paredzēti Krimināllikuma 253. un 253.¹ pantā, kas paredz kriminālatbildību par alternatīvām noziedzīgām darbībām – narkotisko un psihotropo vielu neatļautu izgatavošanu, iegādāšanos, glabāšanu, pārvadāšanu un pārsūtīšanu.

Pamatojoties uz izklāstītajiem apsvērumiem, Senāts atzīst, ka Krimināllikuma 160. panta otrajā daļā paredzētā noziedzīgā nodarījuma kā atsevišķa (vienota) noziedzīga nodarījuma sastāvu var veidot kā tikai viena no panta dispozīcijā norādītajām alternatīvajām darbībām, tā arī darbību kopums dažādā secībā, kas tiek realizētas viena mērķa sasniegšanai, pastāvot vainīgā vienotam nodomam un ir cieši saistītas laikā un vietā.

Šis Augstākās tiesas Senāta Krimināllieta departamenta lēmumā norādītais ir ņemams vērā, analizējot Krimināllikuma 162. pantā paredzētā noziedzīgā nodarījuma sastāva būtību un nosakot noziedzīgo nodarījumu kvalifikāciju.

3.2.6. KL 166.pants. Pornogrāfiska priekšnesuma demonstrēšanas, intīma rakstura izklaides ierobežošanas un pornogrāfiska rakstura materiāla aprites noteikumu pārkāpšana.

KL 166. panta otrā daļa nosaka, ka persona saucama pie kriminālatbildības par tāda **pornogrāfiska priekšnesuma apmeklēšanu vai demonstrēšanu vai par tādu pornogrāfiska rakstura materiāla apriti, kurš satur bērnu pornogrāfiju**, cilvēka seksuālas darbības ar dzīvnieku, nekrofiliju vai dzimumtieksmes apmierināšanu vardarbīgā veidā.

Savukārt KL 166. panta trešajā daļā noteikta atbildība par **nepilngadīgā pamudināšanu, iesaistīšanu, piespiešanu piedalīties vai izmantošanu pornogrāfiskā priekšnesumā vai pornogrāfiska rakstura materiāla izgatavošanā**. Savukārt panta ceturtajā daļā noteikta kriminālatbildība **par sešpadsmit gadu vecumu nesasnējušas personas**

⁵⁷ Leja M. Krimināltiesību aktuālie jautājumi un to risinājumi Latvijā, Austrijā, Šveicē, Vācijā. Noziedzīgu nodarījumu uzbūve; cēloņsakarība; vaina; krimināltiesību normu interpretācija un spēks laikā. I daļa. Rīga: Tiesu namu aģentūra, 2019, 763.lpp.

pamudināšanu, iesaistīšanu, piespiešanu piedalīties vai izmantošanu pornogrāfiskā priekšnesumā vai pornogrāfiska rakstura materiāla izgatavošanā.

Direktīvas 2011/93/ES 2. panta c) punkts “bērnu pornogrāfiju” definē kā i) jebkāds materiāls, kurā vizuāli attēlots bērns, kas ir iesaistīts īstā vai imitētā nepārprotami seksuālā darbībā; ii) jebkāds attēls, kurā galvenokārt seksuālos nolūkos attēloti bērna dzimumorgāni; iii) jebkāds materiāls, kurā vizuāli attēlota persona, kas izskatās pēc bērna un kas ir iesaistīta īstā vai nepārprotami seksuālā darbībā, vai jebkāds vizuāls attēls, kurā galvenokārt seksuālos nolūkos attēloti personas, kas izskatās pēc bērna, dzimumorgāni; vai iv) reālistiski attēli, kuros attēlots bērns, kas ir iesaistīts nepārprotami seksuālā darbībā, vai reālistiski attēli, kuros galvenokārt seksuālos nolūkos attēloti bērna dzimumorgāni. Saskaņā ar direktīvas 5. pantu dalībvalstu pienākums ir veikt visus vajadzīgos pasākumus, lai nodrošinātu, ka bērnu pornogrāfijas tīša izgatavošana, iegūšana, glabāšana, realizācija, izplatīšana, nosūtīšana, piedāvāšana, piegāde vai pieejamības nodrošināšana, kā arī apzināta piekļuve šāda veida saturam ir sodāmas darbības.

Direktīvas 2011/93/ES 46. apsvērumā norādīts, ka bērnu pornogrāfija, proti, attēli, kuros redzama seksuāla vardarbība pret bērniem, ir īpaša veida saturs, ko nevar uzskatīt par viedokļa izpausmi. Lai pret to cīnītos, ir jāierobežo vardarbību pret bērniem attēlojošu materiālu aprīte, nodrošinot, ka nodarījumu izdarītājiem ir grūtāk šādu saturu augšupielādēt publiski pieejamā internetā. Tādēļ ir nepieciešams veikt pasākumus, lai izņemtu šādu saturu un aizturētu personas, kas atbildīgas par tādu attēlu izgatavošanu, izplatīšanu vai lejupielādēšanu, kuros redzama seksuāla vardarbība pret bērniem.

Saskaņā ar Lansarotes konvencijas 20. panta 2. punktu “bērnu pornogrāfija” ir jebkāds materiāls, kurā vizuāli attēlots bērns, kas ir iesaistīts reālās vai neīstās nepārprotami seksuālās darbībās, vai jebkādi vizuāli bērna dzimumorgānu attēli, kas paredzēti seksuāliem mērķiem.

Pornogrāfijas ierobežošanas likuma⁵⁸ 1. panta 2. punktā noteikts, ka **bērnu pornogrāfija ir pornogrāfisks priekšnesums, kurā iesaistīts bērns, vai pornogrāfiska rakstura materiāls, kurā attēlots vai aprakstīts bērns**. Par bērnu pornogrāfiju uzskatāms arī jebkāds cits priekšnesums vai materiāls, kurā:

a) demonstrēts, attēlots vai aprakstīts bērns, kas iesaistīts seksuālā darbībā vai ir seksuālā pozā vai neķītra rakstura tērpā, vai seksuālos nolūkos attēlots vai aprakstīts bērns pilnīgi vai daļēji bez apģērba;

b) pilnīgi vai daļēji attēloti personas bērna izskatā dzimumorgāni vai attēlota vai aprakstīta persona bērna izskatā, kas iesaistīta šā panta 1.punkta “b” un “c” apakšpunktā vai šā punkta “a” apakšpunktā minētajā darbībā vai attēlota šā punkta “a” apakšpunktā minētajā veidā;

c) ir reālistiski attēli ar reāli neeksistējoša bērna dzimumorgāniem vai neeksistējošu bērnu, kas iesaistīts šā panta 1.punkta “b” un “c” apakšpunktā vai šā punkta “a” apakšpunktā minētajā darbībā vai attēlots šā punkta “a” apakšpunktā minētajā veidā.

Pornogrāfiska rakstura materiāls saskaņā ar Pornogrāfijas ierobežošanas likuma 1. panta 1.punktu ir sacerējums, iespieddarbs, attēls, datorprogramma, filma, video vai skaņu

⁵⁸ Pornogrāfijas ierobežošanas likums. Pieejams: <https://likumi.lv/ta/id/157638-pornografijas-ierobezosanas-likums>

ieraksts, televīzijas raidījums vai radioraidījums, cits materiāls jebkurā formā vai veidā, kuram nav sabiedrību izglītojošas vai informējošas, zinātniskas vai mākslinieciskas vērtības un kurā tieši, detalizēti un atklāti naturālistiski:

- a) pilnīgi vai daļēji attēloti dzimumorgāni;
- b) attēlots vai aprakstīts dzimumakts vai dzimumtieksmes apmierināšana pret dabiskā veidā, dzimumtieksmes apmierināšana ar masturbāciju vai citas seksuālas darbības, tostarp minēto darbību imitācija;
- c) attēlota vai aprakstīta dzimumtieksmes apmierināšana vardarbīgā veidā, brutalitāte dzimumattiecībās (sadistiskas un mazohistiskas darbības), dzimumtieksmes apmierināšana ar dzīvniekiem vai nekrofilija.

Savukārt saskaņā ar 1. panta 1.¹ punktu **pornogrāfisks priekšnesums** ir skatītājiem paredzēts izpildījums, kuram nav sabiedrību izglītojošas vai informējošas, zinātniskas vai mākslinieciskas vērtības un kurā tiek:

- a) pilnīgi vai daļēji demonstrēti dzimumorgāni;
- b) demonstrēts dzimumakts vai dzimumtieksmes apmierināšana pret dabiskā veidā, dzimumtieksmes apmierināšana ar masturbāciju vai citas seksuālas darbības, tai skaitā minēto darbību imitācija.

Vienlaikus atbilstoši Pornogrāfijas ierobežošanas likuma 1. panta 3. punktam **pornogrāfiska rakstura materiāla aprīte** ir pornogrāfiska rakstura materiāla vai bērnu pornogrāfijas:

- a) iegādāšanās (iegūšana īpašumā, valdījumā vai lietošanā) vai piekļuve tai,
- b) izgatavošana (izveidošana, ražošana, reproducēšana jebkādā veidā ar jebkuriem tehniskiem līdzekļiem),
- c) ievešana (fiziska pārvietošana jebkādā veidā pāri Latvijas robežai no ārvalstīm),
- d) izplatīšana (tirdzniecība, nodošana lietošanā par maksu vai bez maksas, demonstrēšana publiskā vietā vai cita veida pieejamības nodrošināšana),
- e) izplatīšana elektroniskā vidē (elektroniskā veidā sagatavota pornogrāfiska rakstura materiāla tirdzniecība, paša materiāla vai par to sagatavotas informācijas pārsūtīšana, tai skaitā lejupielāde, publiskošana, arī augšupielāde, izmantojot elektronisko sakaru tīklus vai automatizētas datu apstrādes sistēmas vai padarot materiālu pieejamu citā veidā jebkurā informācijas aprites stadijā),
- f) reklamēšana (ar peļņas gūšanas nolūkā veiktu saimniecisko darbību saistīts jebkuras formas vai jebkura veida paziņojums vai pasākums, kura mērķis ir veicināt pornogrāfiska rakstura materiāla popularitāti vai pieprasījumu pēc tā),
- g) propagandēšana, izplatot informāciju par šo materiālu (informācijas nodošana, pārraidīšana vai piedāvāšana neatkarīgi no informācijas pārraidīšanas ierīces veida vai informācijas pieejamības nodrošināšana jebkādā citādā veidā),
- h) glabāšana.

Pornogrāfijas ierobežošanas likuma 1. panta 2. punkta a) apakšpunkts līdz 2013. gada 12. decembra likuma grozījumiem bija izteikts šādā redakcijā: *“Bērnu pornogrāfija ir pornogrāfiska rakstura materiāls, kurā attēlots vai aprakstīts bērns, vai jebkāds cits materiāls, kurā attēlots vai aprakstīts bērns, kas iesaistīts seksuālā darbībā, bērns pilnīgi vai daļēji bez*

apģērba seksuālā pozā vai neķītra rakstura tērpā, uzbudinoši attēloti bērna dzimumorgāni vai kaunums.” Savukārt ar 2013.gada 12.decembra likuma grozījumiem Pornogrāfijas ierobežošanas likuma 1.panta 2.punkta a) apakšpunkts tika izteikts šādā redakcijā: “Bērna pornogrāfija ir pornogrāfisks priekšnesums, kurā iesaistīts bērns, vai pornogrāfiska rakstura materiāls, kurā attēlots vai aprakstīts bērns. Par bērnu pornogrāfiju uzskatāms arī jebkāds cits priekšnesums vai materiāls, kurā demonstrēts, attēlots vai aprakstīts bērns, kas iesaistīts seksuālā darbībā vai ir seksuālā pozā vai neķītra rakstura tērpā, vai seksuālos nolūkos attēlots vai aprakstīts bērns pilnīgi vai daļēji bez apģērba.” Raksturojot jaunā tiesiskā regulējuma mērķi un būtību, minētā likumprojekta anotācijā norādīts, ka likumprojekts paredz noteikt, ka Pornogrāfijas ierobežošanas likuma 1. panta 2. punkta a) apakšpunktā norādītās bērnu pornogrāfijas pazīmes – (1) bērns ir attēlots vai aprakstīts pilnīgi vai daļēji bez apģērba un (2) bērns ir attēlots vai aprakstīts seksuālā pozā vai neķītra rakstura tērpā – ir alternatīvas pazīmes. Līdz ar to pietiek, ka konstatē vienu no šīm divām pazīmēm, lai materiālu uzskatītu par bērnu pornogrāfiju.⁵⁹

Pornogrāfiska rakstura materiālu aprite, kas satur bērnu pornogrāfiju, galvenokārt izpaužas kā šādu materiālu, kuros attēloti dažāda vecuma bērni daļēji vai pilnīgi bez apģērba, ar atkailinātiem dzimumorgāniem un krūtīm seksuālās pozās, detalizēti un atklāti iesaistīti seksuālās darbībās, attēlota dzimumtieksmes apmierināšana pret dabiskā veidā, netiklu darbību izdarīšana u.tml, lejuplāde un glābšana. Panta otrajā līdz piektajā daļā ietvertais noziegums ir ar **formālu sastāvu**, pabeigts līdz ar līdz ar kādas nozieguma objektīvās puses veidojošo darbību izdarīšanas brīdi.⁶⁰

Latvijas Republikas Senāts norāda, ka KL 166. panta otrajā daļā paredzēta kriminālatbildība ne tikai par tādu pornogrāfiska rakstura materiālu apriti, kuri satur ziņas par identificējamām mazgadīgām personām, bet par tādu pornogrāfiska rakstura materiālu apriti, kuri satur jebkura vecuma bērnu pornogrāfiju. Atbilstoši BTAL 3.panta pirmajai daļai bērns ir persona, kas nav sasniegusi 18 gadu vecumu. Tā Senāts lietā atzinis, ka Apelācijas instances tiesa nemotivēti atzinusi, ka no attēla, kurā redzams divu personu dzimumakts, nevar izdarīt viennozīmīgu secinājumu par šajā attēlā redzamās meitenes vecumu, jo īpaši par to, ka meitene ir mazgadīga. Apelācijas instances tiesas atzinums par šaubām sakarā ar attēlā redzamo personu vecumu ir nekonkrēts un vispārīgs, jo tiesa nav norādījusi, kas izraisījis šaubas, ka attēlā redzamās personas nav sasniegušas 18 gadu vecumu – sejas vaibsti, ķermeņa uzbūve u.tml. Senāts 2020.gada 14.maija lēmums lietā Nr. SKK-256/2020 ir norādījis, ka nevainīguma prezumpcijas pamatprincips noteic, ka visas saprātīgās šaubas par vainu, kuras nav iespējams novērst, jāvērtē par labu personai, kurai ir tiesības uz aizstāvību, vienlaikus šis nevainīguma prezumpcijas elements jāpiemēro tikai pēc visu pierādījumu novērtēšanas un tas nav piemērojams attiecībā uz atsevišķiem pierādījumiem.⁶¹

Atbilstoši Lansarotes konvencijas paskaidrojošajam ziņojumam bērnu pornogrāfijas materiālu glabāšana var notikt jebkādā veidā, piemēram, žurnālos, videokasetēs, DVD vai

⁵⁹ Latvijas Republikas Senāta 2022.gada 16.februāra lēmums lieta Nr. 11502000818, SKK-11/2022.

⁶⁰ Krastiņš U., Liholaja V. Krimināllikuma komentāri. Otrā daļa (IX–XVII nodaļa). Otrais papildinātais izdevums. Rīga: Tiesu namu aģentūra, 2018., 475-480. lp.

⁶¹ Latvijas Republikas Senāta 2022.gada 16.februāra lēmums lieta Nr. 11502000818, SKK-11/2022.

portatīvajos telefonos, tostarp glabāšana datorsistēmā vai datu nesējā, kā arī noņemamā uzglabāšanas ierīcē, disketē vai CD-ROM.⁶²

Aizliegums iesaistīt bērnu pornogrāfiskā priekšnesumā un pornogrāfiska rakstura materiālu aprītē izriet no Pornogrāfijas ierobežošanas likuma 4.panta otrās daļas. Kā to norādījis Augstākās tiesas Krimināllietu departaments, lai personu sauktu pie kriminālatbildības par nepilngadīgā iesaistīšanu un izmantošanu pornogrāfiska materiāla izgatavošanā, noziedzīga nodarījuma izdarīšanas vietai nav izšķirošas nozīmes.⁶³

ECT vairākkārt ir izskatījusi ar bērnu pornogrāfiju saistītas lietas saskaņā ar ECTK 8. pantu. Piemēram, lietā Söderman pret Zviedriju bija ierosinājusi meitene, kuras patēvs bija mēģinājis viņu filmēt, kamēr viņa mazgājās dušā. Cietusī apgalvoja, ka Zviedrijas tiesiskais regulējums nav pietiekami aizsargājis viņas privāto dzīvi. **ECT ir norādījusi, ka valstij ir pozitīvs pienākums izveidot tiesisko regulējumu, kas tādiem cietušajiem kā pieteikuma iesniedzēja nodrošina pietiekamu aizsardzību.** Tā kā šis gadījums attiecas tikai uz mēģinājumu filmēt pieteikuma iesniedzēju, ECT ir atzinusi, ka šādā tiesiskajā regulējumā nav obligāti jāparedz kriminālsodi. Tiesiskajiem (civiltiesiskās vai krimināltiesiskās) aizsardzības līdzekļiem, kas tiek piedāvāti cietušajiem, jābūt efektīviem. Runājot par lietas faktiem, ECT ir konstatējusi ECTK 8. panta pārkāpumu, norādot, ka pieteikuma iesniedzējai nebija pieejami efektīvi civiltiesiskās vai krimināltiesiskās aizsardzības līdzekļi pret patēva mēģinājumu viņu filmēt.⁶⁴

Vienlaikus starptautiskās organizācijas vērs uzmanību, ka termins “bērnu pornogrāfija” precīzi nenorāda bērnam nodarītā kaitējuma raksturu un apjomu un var netieši norādīt, ka bērns ir pats iesaistījies materiālu izgatavošanā. Tādējādi tiek mazināta izpratne, ka attēli ir pierādījums seksuālas vardarbības un/vai bērna izvarošanas nozieguma izdarīšanai. Lai gan daudzu valstu tiesību aktos joprojām tiek lietots termins “bērnu pornogrāfija”, ir notikusi globāla virzība uz termina “bērnu seksuālās izmantošanas materiāls” izmantošanu, lai pareizi norādītu, ka seksualizēts materiāls, kurā attēloti vai citādi attēloti bērni, patiešām ir bērnu seksuālās vardarbības attēlojums un veids.⁶⁵

Līdz ar to arī Lansarotes komiteja līdzīgi kā ANO Bērnu tiesību komiteja, Ziņojumā atzīst, ka termins “bērnu pornogrāfija” var būt maldinošs un mazināt ar to saistīto noziegumu smagumu. Lansarotes komiteja aicina dalībvalstis izmantot terminu “**materiāls, kurā attēlota seksuāla vardarbība pret bērniem**” vai “**bērnu seksuālās izmantošanas materiāls**” attiecībā uz materiālu, kurā attēloti pret bērnu vērstas seksuālas vardarbības akti un/vai galvenā uzmanība vērsta uz bērna ģenitālijām. Šāda pieeja atbilst arī vadlīnijām, kas noteiktas “*Terminology Guidelines for the Protection of Children from Sexual Exploitation and Sexual Abuse*”, izstrādājot turpmākos valsts, reģionālos un starptautiskos tiesību aktus un politiskās nostādnes.

⁶² Lansarotes konvencijas paskaidrojošais ziņojums, 139.punkts. Pieejams: <https://rm.coe.int/16800d3832>

⁶³ Krastiņš U., Liholaja V. Krimināllikuma komentāri. Otrā daļa (IX–XVII nodaļa). Otrais papildinātais izdevums. Rīga: Tiesu namu aģentūra, 2018., 479. lp.

⁶⁴ ECT 2013. gada 12. novembra spriedums lietā Söderman pret Zviedriju [GC], Nr. 5786/08. Pieejams: <https://hudoc.echr.coe.int/fre#%7B%22itemid%22%3A%22001-128043%22%7D>

⁶⁵ The International Centre for Missing and Exploited Children “Words matter” Piecjam: <https://www.icmec.org/resources/terminology/#:~:text=The%20terms%20child%20pornography%2C%20child,ar e%20evidence%20of%20the%20commission>

kas risina jautājumu par bērnu seksuālas izmantošanas un seksuālas vardarbības novēršanu un aizsardzību pret to.⁶⁶

Iepriekš minēto iemeslu dēļ Lansarotes komiteja izmanto terminu “materiāls, kurā attēlota seksuāla vardarbība pret bērniem”, nevis “bērnu pornogrāfija”, ja vien tai nav jācītē tiesību aktos lietotais termins. Konvencijas 20. panta 2. punktā minētā termina “nepārprotami seksuāla darbība” definēšana ir atstāta dalībvalstu ziņā. Tomēr Lansarotes konvencijas Paskaidrojošajā ziņojumā ir norādīts, ka tai ir jāietver vismaz šādi (reāli vai neīsti) aspekti:

- a) dzimumakts, tostarp ģenitālais, orāli ģenitālais, anāli ģenitālais vai orāli anālais, ko veic viena dzimuma vai pretēju dzimumu bērni vai pieaugušais un bērns;
- b) zoofilija;
- c) masturbācija;
- d) sadistiska vai mazohistiska vardarbība seksuālā kontekstā vai
- e) bērna ģenitāliju vai kaunuma zonas izvirtīga eksponēšana.

3.2.7. Bērna paša radīti seksuāla rakstura attēli un/vai video.

Lansarotes komiteja 2019. gada jūnijā pieņēma Viedokli par bērnu seksuāli ierosinošiem vai nepārprotami seksuāla rakstura attēliem un/vai video, ko rada un ar ko dalās un ko saņem paši bērni⁶⁷ (turpmāk – 2019. gada viedoklis), kurā uzsvēra, ka bērni aizvien vairāk izmanto IKT, jo īpaši sociālos plašsaziņas līdzekļus un mobilās ziņojumapmaiņas lietotnes, lai sazinātos un veidotu attiecības. Komiteja norādīja, ka bērni arī izzina un pauž savu seksualitāti, izmantojot IKT, tostarp radot seksuāli ierosinošus vai nepārprotami seksuāla rakstura pašu uzņemtus attēlus un/vai video un daloties ar tiem.

Lansarotes konvencijā nav tiešas norādes par paša bērna radītiem seksuāla rakstura attēliem un/vai video. Tomēr Lansarotes komiteja atzīst, ka arī šādi materiāli ietilpst Lansarotes konvencijas tvērumā.

Atbilstoši Lansarotes komitejas Ziņojumā norādītajam **paša bērna radīti seksuāla rakstura attēli un/vai video** ir:

- paša bērna radīti seksuāli ierosinoši attēli un/vai video, kuros bērns ir attēlots seksuāli ierosinošā veidā (piemēram, pozē kails vai puskails, lai provocētu seksuālu uzbudinājumu) un kurus uzņēmuši vai šķietami uzņēmuši paši bērni pēc savas iniciatīvas;
- paša bērna radīti nepārprotami seksuāla rakstura attēli un/vai video, kas ir visu veidu materiāli, kuros vizuāli attēlots bērns, kas ir iesaistīts reālās vai neīstās nepārprotami seksuālās darbībās, vai jebkādi vizuāli bērna dzimumorgānu attēli, kurus uzņēmuši vai šķietami uzņēmuši paši bērni pēc savas iniciatīvas.

Attiecībā uz vizuālu attēlojumu Lansarotes komiteja uzsver, ka noteiktos apstākļos paša bērna radīti nepārprotami seksuāla rakstura attēli un/vai video tiks kvalificēti kā bērnu

⁶⁶ The Lanzarote committee's report “The protection of children against sexual exploitation and sexual abuse facilitated by information and communication technologies”. Pieejams: <https://rm.coe.int/implementation-report-on-the-2nd-monitoring-round-the-protection-of-ch/1680a619c4>

⁶⁷ The Lanzarote committee's Opinion on child sexually suggestive or explicit images and/or videos generated, shared and received by children (2019). Pieejams: <https://rm.coe.int/opinion-of-the-lanzarote-committee-on-child-sexually-suggestive-or-exp/168094e72c>

pornogrāfija atbilstoši Lansarotes konvencijas 20. panta 2. punktam. Var arī pieņemt, ka noteiktos apstākļos vairums paša bērna radītu seksuāli ierosinošu attēlu un/vai video tiks kvalificēti par tādiem. Šajā saistībā jānorāda, ka 20. pantā ir norāde, ka bērnu pornogrāfija apzīmē materiālu, kur vizuāli attēlots bērns, kas ir iesaistīts reālās vai neīstās nepārprotami seksuālās darbībās vai jebkādi vizuāli bērna dzimumorgānu attēli, kas paredzēti seksuāliem mērķiem. Tādējādi paša bērna radīti attēli un/vai video, kuros ir attēlota tikai ierosinoša poza (netiek rādīti bērna dzimumorgāni un tie nav tieši saistīti ar nepārprotami seksuālu darbību), nav kvalificējami kā bērnu pornogrāfija saskaņā ar 20. panta 2. punktu. Turklāt rīcībai saistībā ar šādiem attēliem un/vai video var piemērot arī citas Lansarotes konvencijas tiesību normas, jo īpaši tās, kas skar uzmācšanos bērniem seksuālos nolūkos vai bērnu pavešanu netiklībā.

Svarīgi, ka Lansarotes komiteja jau 2019. gada viedoklī aicina stingri aizsargāt bērnus pret kriminālatbildību par pašu radītiem seksuāla rakstura attēliem un/vai video. Tā uzskata, ka savu attēlu radīšana un glabāšana tīri savai privātai lietošanai nebūtu attiecināma uz “bērnu pornogrāfiju” un tāpēc būtu pilnībā jāizslēdz no Konvencijas 20. panta 1. punkta a) un e) apakšpunkta piemērošanas jomas. Skaidrības labad Komiteja arī uzsver, ka minētais atbrīvojums attiecas tikai uz situācijām, kad bērni ir savstarpēji piekrituši glabāt viens otra seksuāli ierosinošos vai nepārprotami seksuāla rakstura attēlus un/vai video. Ja tiek glabāti citu bērnu (nevis vienam otra) attēli un/vai video, šāds atbrīvojums nav piemērojams. Tomēr būtu jāatzīmē, ka pret bērniem, kas ar nodomu iegūst citu bērnu radītus seksuāla rakstura attēlus un/vai video, būtu jāuzsāk kriminālvajāšana tikai galējā gadījumā. Atkarībā no apstākļiem prioritāte būtu jāpiešķir atbilstošākām viņu kaitīgās rīcības risināšanas metodēm.

Lansarotes komiteja uzsver:

- ja bērni rada seksuāli ierosinošus vai nepārprotami seksuāla rakstura attēlus un/vai video, tā nav “bērnu pornogrāfijas materiālu izgatavošana”, ja tie ir paredzēti vienīgi pašu privātai lietošanai;
- ja bērni glabā seksuāli ierosinošus vai nepārprotami seksuāla rakstura attēlus un/vai video, tā nav “bērnu pornogrāfijas materiālu glabāšana”, ja tie ir paredzēti vienīgi pašu privātai lietošanai;
- ja bērni brīvprātīgi un ar piekrišanu savstarpēji dalās ar seksuāli ierosinošiem vai nepārprotami seksuāla rakstura attēliem un/vai video, tā nav “bērnu pornogrāfijas materiālu piedāvāšana, nodošana rīcībā, izplatīšana vai pārraidīšana, iegādāšanās vai apzināta piekļuves bērnu pornogrāfijas materiāliem iegūšana”, ja tie ir paredzēti vienīgi pašu privātai lietošanai.

Nemot vērā minēto, Lansarotes komiteja Ziņojuma II-6. ieteikumā lūdz dalībvalstīm to tiesiskajā regulējumā nodrošināt, ka pret bērnu neuzsāk kriminālvajāšanu, ja viņš glabā:

- paša radītus savus seksuāli ierosinošus vai nepārprotami seksuāla rakstura attēlus un/vai video;
- paša radītus cita bērna seksuāli ierosinošus vai nepārprotami seksuāla rakstura attēlus un/vai video ar tajos attēlotā bērna apzinātu piekrišanu;
- cita bērna paša radītus seksuāli ierosinošus vai nepārprotami seksuāla rakstura attēlus un/vai video, kas saņemti pasīvā veidā, aktīvi nelūdzot tos.

Tāpat atbilstoši Ziņojuma II-8. ieteikumam komiteja lūdz dalībvalstis savā tiesiskajā regulējumā nodrošināt, ka pret bērnu netiek uzsākta kriminālvajāšana par dalīšanos ar saviem

seksuāla rakstura attēliem un/vai video ar citu bērnu, ja šāda dalīšanās ir brīvprātīga, ar savstarpēju piekrišanu un paredzēta vienīgi pašu privātai lietošanai.⁶⁸

4. Kriminālprocesuālais regulējums

Lansarotes konvencijas 7. nodaļa “Izmeklēšana, kriminālvajāšana un procesuālās tiesības”, kas veltīta aspektiem attiecībā uz izmeklēšanas fāzēm un personas saukšana pie kriminālatbildības par darbībām, kas saistītas ar bērnu seksuālu izmantošanu, īpaši uzsvērts, cik ļoti svarīgi ir nodrošināt, lai procedūras noritētu atbilstoši noteiktajiem principiem un ņemot vērā bērnu īpašo neaizsargātību. Atbilstoši 30. pantam Lansarotes konvencijā nostiprināti šādi principi:

- Jānodrošina to, ka izmeklēšanas un kriminālprocesa gaitā tiktu ņemtas vērā bērna intereses un ievērotas viņa tiesības.
- Pret cietušajiem jāizmanto aizsargājošu pieeju, nodrošinot to, lai izmeklēšana un tiesvedība krimināllietā nepasliktinātu bērna stāvokli pēc piedzīvotās traumas un lai pēc kriminālprocesuālajām darbībām attiecīgajā gadījumā tiktu sniegta palīdzība.
- Jānodrošina to, lai izmeklēšanu un tiesvedību krimināllietā uztvertu par prioritāti un lai izmeklēšana un tiesvedība krimināllietā noritētu bez nepamatotas kavēšanās.
- Jānodrošina to, lai noteiktie pasākumi neskartu aizstāvības tiesības un prasību par taisnīgu un objektīvu tiesu saskaņā ar Cilvēktiesību un pamatbrīvību aizsardzības konvencijas 6. pantu.
- Jānodrošina efektīvu izmeklēšanu un kriminālvajāšanu par konvencijā noteiktajiem nodarījumiem, attiecīgā situācijā atļaujot veikt slepenas operācijas

Kriminālprocesa izmeklēšanā, it īpaši seksuālas izmantošanas pret bērniem gadījumā, procesa virzītāja uzdevums un pienākums ir efektīvi izmantot Kriminālprocesa likuma (turpmāk – KPL) 2. nodaļā noteiktos principus, izmeklēšanas metodes un procesuālās darbības, lai sasniegtu KPL 1. pantā noteikto kriminālprocesa mērķi – **noteikt tādu kriminālprocesa kārtību, kas nodrošina efektīvu Krimināllikuma normu piemērošanu un krimināltiesisko attiecību taisnīgu noregulējumu bez neattaisnotas iejaukšanās personas dzīvē.**

Noziedzīgu nodarījumu, kas saistīti ar bērnu seksuālu izmantošanu izmeklēšana ir komplicēta. **Dzimumnoziegumos pret bērnu ir raksturīga augsta latentuma pakāpe, jo pārsvarā šāda veida noziedzīgi nodarījumi tiek veikti slēgtā vidē, par kuru var pastāstīt tikai pats cietušais.** Tāpat ņemot vērā nozieguma raksturu un kaitīgumu procesa virzītājam jāņem vērā cietušā psihoemocionālais

KPL 12. panta 3.¹ daļa noteic, ka, lai tiktu nodrošināta bērna labāko interešu ievērošana, kriminālprocesu, kurā iesaistīts nepilngadīgais, veic, ievērojot nepilngadīgā vecumu, briedumu un jebkādas īpašās vajadzības.

⁶⁸ The Lanzarote committee's report “The protection of children against sexual exploitation and sexual abuse facilitated by information and communication technologies”. Pieejams: <https://rm.coe.int/implementation-report-on-the-2nd-monitoring-round-the-protection-of-ch/1680a619c4>

stāvoklis un nozieguma izdarīšanas apstākļi, it īpaši, ja bērns cietis no kāda sev pazīstama un tuva cilvēka. **Tāpat ir iespējams, ka cietušais bērns neapzinās, ka notikušais ir kaut kas slikts un sodāms, līdz ar to procesa virzītājam jāapzinās un jāspēj veikt savus pienākumus, ņemot vērā seksuālas vardarbības gadījumu pret bērniem specifiku.**

Tiek atzīts, ka cietušie bērni ir īpaši neaizsargāti un viņiem ir vajadzīgas tieši viņu vajadzībām īpaši pielāgotas procedūras. Cietušie bērni būtu jāinformē par viņu tiesībām un lomu, kā arī par darbības jomu, laiku un progresu par lietas virzību. Ja cietušais vai tā pārstāvis vēlas saņemt informāciju par kriminālprocesa virzību, amatpersonām, kuras veic vai ir veikušas kriminālprocesu, viņam ir tiesības šo informāciju pieprasīt un attiecīgi arī saņemt atbildi uz savu pieprasījumu.

Tāpat atbildīgajām personām jāizvairās no vispārinājumiem. **Cietušo bērnu tiesības būtu jāievēro atbilstoši viņu individuālajām vajadzībām un apstākļiem, lai atrastu vislabāko risinājumu, kas pielāgots viņu gadījumam, līdz minimumam samazinot visas iespējamās situācijas, kas var radīt papildu vai nākotnes kaitējumu.**⁶⁹

Gadījumi, kad ir aizdomas par iespējamu seksuālu izmantošanu pret nepilngadīgo, gan ziņošanas procesā par iespējamo noziedzīgo nodarījumu, gan izmeklēšana prasa starpdisciplināru sadarbību starp dažādām ieinteresēto personu grupām - policiju, bāriņtiesu, sociālo dienestu, skolotājiem, mediķiem, psihologiem un prokuratūru.

4.1. Kriminālprocesa uzsākšana un virzība.

Saskaņā ar KPL 369. panta pirmo daļu **kriminālprocesa uzsākšanas iemesls ir tādu ziņu iesniegšana izmeklēšanas iestādei, prokuratūrai vai tiesai** (turpmāk — par kriminālprocesa norisi atbildīgā iestāde), kuras norāda uz iespējama noziedzīga nodarījuma izdarīšanu, vai šādu ziņu iegūšana par kriminālprocesa norisi atbildīgā iestādē. Atbilstoši otrajai panta daļai minētās ziņas var iesniegt:

- 1) noziedzīga nodarījuma rezultātā cietusī persona — kā iesniegumu;
- 2) kontrolējošās un uzraugošās iestādes — to darbību regulējošos normatīvajos aktos paredzētajā kārtībā;
- 3) ārstniecības personas vai iestādes — kā ziņojumu par traumām, slimībām vai nāves gadījumiem, kuru cēlonis varētu būt noziedzīgs nodarījums;
- 4) bērnu tiesību aizsardzības institūcijas un nevalstiskās organizācijas — kā iesniegumu par nepilngadīgo tiesību aizskārumiem, kuru cēlonis varētu būt noziedzīgs nodarījums;
- 5) jebkura fiziskā vai juridiskā persona — kā informāciju par iespējamām noziedzīgiem nodarījumiem, no kuriem pati tieši nav cietusi;
- 6) jebkura persona par pašas izdarītu noziedzīgu nodarījumu — kā iesniegumu.

Atbilstoši BTAL 73. pantam katrai personai ir pienākums nekavējoties ziņot **policijai, Bērnu aizsardzības centram, bāriņtiesai vai sociālajam dienestam** par likumpārkāpumu, kas vērsts pret bērnu, kā arī tad, ja personai ir aizdomas, ka bērnam ir priekšmeti, vielas vai materiāli vai pastāv apstākļi, kas var apdraudēt paša bērna vai citu personu dzīvību vai veselību. Veselības aprūpes un izglītības iestāžu darbinieki, sociālo pakalpojumu sniedzēji, policijas darbinieki,

⁶⁹Guidelines for First Responders in Child Sexual Abuse and Exploitation Cases. Pieejams: https://www.europol.europa.eu/cms/sites/default/files/documents/Grace%20Guidelines%202022_Public_0.pdf

valsts un pašvaldību amatpersonas un darbinieki, kā arī citas personas, ar kuru darba vai dienesta pienākumu veikšanu tiek vai var tikt skartas bērna tiesības un tiesiskās intereses un kuras zina par bērna tiesību pārkāpšanu un par to nav ziņojušas šā panta pirmajā daļā minētajām institūcijām, par neziņošanu saucamas pie disciplinārās atbildības vai citas likumā noteiktās atbildības. Saskaņā ar KL 315. pantu persona saucama pie kriminālatbildības par neziņošanu, ja ir zināms, ka tiek gatavots vai izdarīts smags vai sevišķi smags noziegums. Vienlaikus saskaņā ar Ārstniecības likuma 56.¹ pantu, ja ārstniecības iestāde sniedz palīdzību pacientam un ir pamats uzskatīt, ka pacients cietis no vardarbības, ārstniecības iestāde nekavējoties, bet ne vēlāk kā 12 stundu laikā paziņo par to Valsts policijai. Atbilstoši Ārstniecības likuma 56.¹ pantam, ja ārstniecības iestāde sniedz palīdzību pacientam un ir pamats uzskatīt, ka pacients cietis no vardarbības, **ārstniecības iestādei nekavējoties, bet ne vēlāk kā 12 stundu laikā ir jāpaziņo par to Valsts policijai.** Ārstniecības iestādei jāziņo policijai arī, ja tā konstatē grūtniecību personai, kas nav sasniegusi sešpadsmit gadu vecumu.

Līdz ar to būtiski, ka ne tikai personas izpilda pienākumu atbilstoši BTAL un ziņo atbildīgajai institūcijai par iespējamu noziegumu pret bērnu, bet arī, ka Valsts policijas atbildīgā amatpersona atbilstoši reaģē uz sniegto informāciju un nekavējoties veic nepieciešamās darbības, lai atklātu un novērstu iespējamo pret bērnu vērsto seksuālo izmantošanu.

Atbilstoši KPL 370. pantam **kriminālprocesu var uzsākt, ja pastāv reāla iespēja, ka noticis noziedzīgs nodarījums.** Kā arī kriminālprocesu var uzsākt arī tad, ja ziņas satur informāciju par iespējamu notikušu noziedzīgu nodarījumu un tās ir iespējams pārbaudīt tikai ar kriminālprocesa līdzekļiem un metodēm. Savukārt saskaņā ar KPL 29. panta pirmo daļu **izmeklētājam ir pienākums izskatīt ziņas, kuras norāda uz iespējama noziedzīga nodarījuma izdarīšanu, un uzsākt kriminālprocesu, tiklīdz konstatēts likumā noteiktais iemesls un pamats.** Tāpat izmeklētājam ir pienākums veikt izmeklēšanas darbības, lai noskaidrotu, vai noticis noziedzīgs nodarījums, kas to izdarījis, vai kādai personai par to krimināltiesiski jāatbild, noskaidrot šo personu un iegūt pierādījumus, kas dod pamatu personas saukšanai pie kriminālatbildības, veikt visus likumā paredzētos pasākumus kaitējuma atlīdzināšanas nodrošināšanai, kā arī izvēlēties konkrētiem apstākļiem atbilstošu vienkāršāko kriminālprocesa veidu, kā arī izvēlēties un veikt tādas procesuālās darbības, lai nodrošinātu kriminālprocesa mērķa sasniegšanu pēc iespējas ātrāk un ekonomiskāk. Savukārt saskaņā ar KPL 37. panta otrās daļas 1. punktu uzraugošajam prokuroram izmeklēšanas laikā ir pienākums dot norādījumus par procesa veida izvēli, izmeklēšanas virzienu un izmeklēšanas darbību veikšanu, ja procesa virzītājs nenodrošina mērķtiecīgu izmeklēšanu un pieļauj neattaisnotu iejaukšanos personas dzīvē vai vilcināšanos.

Amatpersonai, kura pilnvarota veikt kriminālprocesu, ikvienā gadījumā, kad kļuvis zināms kriminālprocesa uzsākšanas iemesls un pamats, ir pienākums savas kompetences ietvaros uzsākt kriminālprocesu un novest to līdz Krimināllikumā paredzētajam krimināltiesisko attiecību taisnīgam noregulējumam.

Seksuāla bērnu izmantošana ir smagi un sevišķi smagi noziedzīgi nodarījumi, kas cietušajiem rada sekas mūža garumā, šo noziegumu apkarošanai ir augsta prioritāte, un tādēļ ir nepieciešama atbilstoša reaģēšana, kad tiek saņemta attiecīgā informācija, proti, par

kriminālprocesa norisi atbildīgās iestādes amatpersonai jāuzsāk kriminālprocess un jāuzsāk atbilstošu kriminālprocesuālo darbību veikšana, kā to paredz arī KPL 6. pantā nostiprinātais obligātuma princips. Tāpat ECTK 6. panta pirmajā daļā noteic, ka ikvienam ir tiesības uz lietas savlaicīgu izskatīšanu neatkarīgā un objektīvā likumā noteiktā tiesā. Šāds princips nostiprināts arī KPL 14. panta pirmajā daļā nosakot, ka ikvienam, t.sk., arī cietušajam, ir tiesības uz kriminālprocesa pabeigšanu saprātīgā termiņā, tas ir, bez neattaisnotas novilcināšanas. Šāds regulējums ir viens no tiesībām uz taisnīgu tiesu aspektiem.

KPL 14. panta pirmā daļa noteic, ka ikvienam ir tiesības uz kriminālprocesa pabeigšanu saprātīgā termiņā, tas ir, bez neattaisnotas novilcināšanas. Kriminālprocesa pabeigšana saprātīgā termiņā ir saistīta ar lietas apjomu, juridisko sarežģītību, procesuālo darbību daudzumu, procesā iesaistīto personu attieksmi pret pienākumu pildīšanu un citiem objektīviem apstākļiem. Tāpat panta otrajā daļā noteikts, ka procesa virzītājs izvēlas konkrētiem apstākļiem atbilstošu vienkāršāko kriminālprocesa veidu un nepieļauj neattaisnotu iejaukšanos personas dzīvē un nepamatotus izdevumus.

Vienlaikus panta trešā daļa noteic, ka **saprātīga termiņa nodrošināšanā priekšrocība salīdzinājumā ar pārējiem kriminālprocesiem ir arī kriminālprocesam par noziedzīgu nodarījumu pret tikumību un dzimumneaizskaramību, kas izdarīts pret nepilngadīgo.**

Tāpat uzsverams, ka saskaņā ar KPL 488. panta 5¹ daļu **krimināllietas par šādiem kriminālprocesiem iztiesāšanu uzsāk ne vēlāk kā četru nedēļu laikā pēc tās saņemšanas.**

Rokasgrāmata par Eiropas tiesību aktiem bērnu tiesību jomā īpaši izcelta norāde, ka ECT pievērš būtisku uzmanību, vai valsts ir atbilstoši un rūpīgi izmeklējusi jebkādos apgalvojumus par iespējamu pārkāpumu pret bērnu. ECT ir izskatījusi vairākus gadījumus par seksuālas vardarbības gadījumu pienācīgu neizskatīšanu saskaņā ar ECTK 3. un 8. pantu. Sūdzības galvenokārt attiecas uz valstu nespēju veikt atbilstošus pasākumus, lai pasargātu bērnus no vardarbības. ECTK 3. panta kontekstā ECT ir arī izvērtējusi, vai valstis ir efektīvi izmeklējušas apgalvojumus par seksuālu vardarbību. Sūdzības par vardarbību pret bērniem, kas iesniegtas saskaņā ar 8. pantu, attiecas uz vardarbības aktu ietekmi uz cietušā fizisko integritāti un tiesībām uz ģimenes dzīves neaizskaramību.⁷⁰ Atbilstoši ECT 2021. gada 2. februāra spriedumā lietā X and Others pret Bulgāriju⁷¹ par konvencijas 3. pantu norādītajam, lietās, kas, iespējams, saistītas ar seksuālu vardarbību pret bērniem, ir jābūt noteiktam procesuālam pienākumam veikt efektīvu izmeklēšanu. Tiesa uzsver, ka ir jāņem vērā pienākumus, kas izriet no citiem piemērojamiem starptautiskajiem instrumentiem, jo īpaši Lansarotes konvencijas 12.-14. un 30.-38. pantiem. Iestāžu pienākums veikt pietiekami rūpīgu izmeklēšanu rodas, tiklīdz tās saņem argumentētus apgalvojumus par seksuālu izmantošanu. Šādu pienākumu nevar ierobežot ar atbildi uz jebkādiem cietušā lūgumiem vai atstāt cietušā iniciatīvu uzņemties atbildību par jebkādam izmeklēšanas procedūrām vai darbībām. Tāpat ECT norāda, ka ņemot vērā iespējamās šādas vardarbības raksturu un nopietnību, atbildīgajām iestādēm ir jāapsver iespēja kriminālprocesa ietvaros veikt īpašākus izmeklēšanas pasākumus, ja parastā kārtībā veicamās darbības nesniedz nepieciešamo informāciju un nav atbilstošas rezultāta sasniegšanai. Proti, ECT konkrētajā lietā

⁷⁰ Rokasgrāmata par Eiropas tiesību aktiem bērnu tiesību jomā. Pieejams: https://www.echr.coe.int/Documents/Handbook_rights_child_LAV.PDF

⁷¹ ECT 02.02.2021. spriedums lietā X and Others pret Bulgāriju. (iesnieguma Nr. [22457/16](https://hudoc.echr.coe.int/eng#%7B%22itemid%22%3A%22002-13111%22%7D)) <https://hudoc.echr.coe.int/eng#%7B%22itemid%22%3A%22002-13111%22%7D>

norāda, ka iestāde nevar izmantot argumentus, ka aptaujas vai iztaujāšana nav devusi pietiekamu pamatu, lai apgalvotu, ka nav noticis noziedzīgs nodarījums. Atbildīgajai iestādei jāveic viss iespējamais, lai objektīvi noskaidrotu visus notikuma apstākļus un, ja nepieciešams, jāveic arī speciālās izmeklēšanas darbības, piemēram, telefona sarunu noklausīšanos vai telefona un elektronisko ziņojumu pārtveršana.

ECT norāda, ka, lai gan 8. pantā (privātās dzīves neaizskaramība) ietvertās garantijas var likumīgi ierobežot izmeklēšanas darbības apjomu, šādi pasākumi šajā lietā šķita piemēroti un samērīgi. Šāda veida pasākumus atbildīgās iestādes var īstenot pakāpeniski, sākot ar tiem, kas vismazāk ietekmē personu privāto dzīvi. Tiesa pauda nožēlu, ka konkrētajā lietā izmeklēšanas iestāde nebija reaģējusi uz informāciju caur palīdzības tālruņa informācijas kanālu. **ECT atzina konvencijas 3. panta pārkāpumu, jo izmeklēšanas iestādes nebija izmantojušas pieejamos izmeklēšanas un starptautiskās sadarbības mehānismus, nebija veikušas visus saprātīgos pasākumus, lai noskaidrotu faktus, un nebija veikušas pilnīgu un rūpīgu tām iesniegto pierādījumu analīzi.** Tā vietā tās bija aprobežojušās tikai ar to personu nopratināšanu un lietu izbeigšanu, pamatojoties tikai uz vienu izmeklēšanas metodi.

Nemot vērā minēto, norādāms, ka vērtējot saņemto informāciju un noskaidrojot, vai un kas ir noticis, viens no primāriem analīzes kritērijiem, ko procesa virzītājam ir jāvērtē, samērojot

Procesa virzītājam ir pienākums rūpīgi pārbaudīt jebkāda veida saņemto informāciju, galveno uzmanību pievēršot tās saturam. Nav būtiski vērtēt, kas ir sniedzis konkrēto informāciju – pats bērns, ģimenes loceklis vai, piemēram, izglītības iestāde. Tāpat nav svarīgi kādā formātā attiecīgā informācija amatpersonai sniegta – ar iesniegumu, telefoniski, ar elektroniskā pasta starpniecību vai tml. Vērtējot jautājumu par kriminālprocesa uzsākšanu par iespējamo bērnu seksuālu izmantošanu, amatpersonai jāvadās no saņemtās informācijas un bērna labāko interešu perspektīvas.

visu iesaistīto intereses un tiesības, ir bērna vislabākās intereses.

Pienākumu izmeklēšanas iestādei atbilstoši izmeklēt cietušā apgalvojumus par seksuālu izmantošanu spilgti iezīmē arī ECT spriedums lietā M.C. pret Bulgāriju⁷². Lietā pieteikuma iesniedzēja bija 14 gadu veca meitene, kas apgalvoja, ka kādu vakaru, kad viņa devusies ārpus mājas, divas personas viņu esot izvarojušas. Valsts iestādes viņas sūdzību bija noraidījušas galvenokārt tāpēc, ka nebija konstatētas nekādas fiziskas vardarbības pazīmes. ECT ir norādījusi, ka uz apgalvojumiem par izvarošanu attiecas ECTK 3. pants un atbildētājvalstij bija jāveic šo apgalvojumu efektīva izmeklēšana. Secinot, ka Bulgārijas iestādes šādu izmeklēšanu nav veikušas, ECT ir atsaukusies uz faktu, ka iestādes parasti noraida prasības, ja cietušie nevar pierādīt, ka ir fiziski pretojušies izvarošanai. Tiesa ir atzinusi, ka šāds pierādījumu standarts neatbilst faktiskajai realitātei, ar ko saskaras izvarošanā cietušie, un var padarīt iestāžu veikto izmeklēšanu neefektīvu, pārkāpjot ECTK 3. pantu.⁷³

⁷² ECT 2003. gada 4. decembra spriedums lietā M.C. pret Bulgāriju, Nr. 39272/98.

⁷³ Eiropas Savienības Pamattiesību aģentūras un Eiropas Padomes Rokasgrāmata par Eiropas tiesību aktiem bērnu tiesību jomā. Pieejams: https://www.echr.coe.int/Documents/Handbook_rights_child_LAV.PDF

Savukārt citā ECT lietā A., B. un C. pret Latviju⁷⁴ netika konstatēts ECTK 3. un 8. panta pārkāpums. Lietā iesniedzējas apgalvoja, ka tiesībsargājošās iestādes nebija pienācīgā kārtā izmeklējušas viņu sūdzības par sporta trenera darbībām, kuras viņu ieskatā bija uzskatāmas par netiklām. Iesniedzēju vecāki vērsās Valsts policijā ar iesniegumu, ka nodarbību laikā nepilngadīgās meitenes ir cietušas no trenera netiklām darbībām. Proti, sporta nodarbībās ietilpa pirts apmeklējums, kurā treneris viņas pēra ar pirtsslotām, kā arī veica sporta masāžu. Policija uzsāka kriminālprocesu pret treneri uz aizdomu pamata par pavešanu netiklībā, tomēr to izbeidza noziedzīga nodarījuma sastāva trūkuma dēļ, ko akceptēja arī prokuratūra. Vērtējot izmeklēšanas efektivitāti, ECT konstatēja, ka kriminālprocess tika uzsākts nekavējoties pēc iesnieguma saņemšanas Valsts policijā, kā arī aizdomās turētais tika drīzumā aizturēts un nopratināts. Turpmāko mēnešu gaitā policija nopratināja virkni liecinieku, tajā skaitā arī iesniedzējas, kurām tika piešķirts cietušās personas statuss, kā arī veica citas nepieciešamās darbības pierādījumu iegūšanai. Visbeidzot, ECT arī atzina, ka šajā gadījumā tiesībsargājošās iestādes bija saskārušās ar ļoti sarežģītu lietu, kurā figurēja divas savstarpēji pretrunīgas versijas par notikušo un bija ļoti maz tiešo pierādījumu. Neraugoties uz šiem sarežģījumiem, izmeklētāji, ECT ieskatā, **bija izdarījuši visu no tiem saprātīgi sagaidāmo, savlaicīgi uzsākot izmeklēšanu un iegūstot visus iespējamus pierādījumus, kas ļāva pienācīgi pamatot secinājuma, ka lietā nebija noticis noziedzīgs nodarījums.** Tādēļ ECT secināja, ka konkrētajā lietā tiesībsargājošās iestādes bija izpildījušas pozitīvo pienākumu veikt efektīvu izmeklēšanu.

4.1.1. Resorisko pārbaūžu ierosināšanas lietās par bērnu seksuālu izmantošanu problemātika

Saskaņā ar KPL 373.panta trešo daļu, ja ziņas satur informāciju par likuma pārkāpumu, kura atklāšanai nav nepieciešams pielietot kriminālprocesa līdzekļus un metodes, tās nosūta resoriskās pārbaudes veikšanai kompetentai iestādei. Ar resorisko pārbaudi KPL izpratnē saprot valsts iestādes un tās amatpersonu veiktu pārbaudi attiecībā uz iespējamu likuma pārkāpumu, izmantojot šīs iestādes darbību regulējošajā likumā noteiktās pilnvaras, kas nav kriminālprocesuālās pilnvaras.

Ņemot vērā, ka KPL 373. panta trešā daļa paredz, ka resorisko pārbaudi var veikt tikai tādā gadījumā, ja likuma pārkāpuma atklāšanai nav nepieciešams pielietot kriminālprocesa līdzekļus un metodes, **attiecībā uz dzimumnoziegumiem, it īpaši, kuri ir veikti pret bērniem, ir grūti identificēt tādas darbības, kas būtu veicamas ārpus kriminālprocesa pieejamiem līdzekļiem un metodēm.** Ņemot vērā seksuālās izmantošanas gadījumu smagumu un kaitīgumu, kad tiek ziņots par iespējamu noziedzīgu nodarījumu pret bērna dzimumneizskaramību vai tikumību, **atbildīgajai amatpersonai vienmēr jāuzsāk kriminālprocess.** Gadījumos, kad saņemtā informācija ir nepilnīga, kriminālprocesu var uzsākt pēc KL XVI nodaļas “Noziedzīgi nodarījumi pret tikumību un dzimumneaizskaramību”.

Ja praksē tomēr ir uzsākta šāda pārbaude **amatpersonas tās ietvaros nevar veikt nepilngadīgā pratināšanu vai aptaujāšanu vai citādu cietušā bērna iesaisti, jo tas būtu pretrunā ar bērna labākajām interesēm un KPL ietverto pratināšanas standartu un**

⁷⁴ ECT spriedums lietā A., B. un C. pret Latviju (30808/11). 30.06.2016. Pieejams: <https://hudoc.echr.coe.int/fre#%7B%22itemid%22%3A%5B%22001-161741%22%5D%7D>

kārtību, kā arī nostiprināto principu, ka cietušo, it īpaši bērnu, pratina pēc iespējas tikai vienu reizi. Kriminālprocesa ietvaros nepieciešams ne tikai sekmēt kriminālprocesa mērķa sasniegšanu, bet arī cietušā labāko interešu ievērošanu un kriminālprocesā izmantot tādas metodes un līdzekļus, kas atbilst cietušās personas vecumam, briedumam un citām īpašām vajadzībām. Nepilngadīgā persona, kura ir iesaistīta kriminālprocesā, prasa atšķirīgu attieksmi, gan no procesa virzītāja puses, gan atšķirīgu regulējumu kriminālprocesuālo darbību veikšanai.

4.2. Cietušais kriminālprocesā

Direktīvas 2012/29/ES 2. panta pirmās daļa a) punkts noteic, ka “cietušais” ir: fiziska persona, kurai nodarīts kaitējums, tostarp fizisks, garīgs vai emocionāls kaitējums, vai ekonomiski zaudējumi, ko tieši izraisījis noziedzīgs nodarījums; kā arī tās personas, kuras nāvi ir tieši izraisījis noziedzīgs nodarījums, ģimenes locekļi, kuriem minētās personas nāves rezultātā ir nodarīts kaitējums. Savukārt Lansarotes konvencijas 3.panta c) punkts noteic, ka ar terminu "cietušais" apzīmē ikvienu bērnu, kas ir seksuāli izmantots un vai ir seksuālās vardarbības upuris.

Saskaņā ar KPL 95. pantu kriminālprocesā noziedzīgos nodarījumos pret nepilngadīgo tikumību un dzimumneaizskaramību cietušais kriminālprocesā var būt **fiziskā persona, kurai ar noziedzīgu nodarījumu radīts kaitējums, proti, morāls aizskārums, fiziskas ciešanas vai mantisks zaudējums.** Savukārt, ja persona mirusi, cietušais kriminālprocesā var būt kāds no mirušā tuviniekiem. Atbilstoši KPL 12. panta piektajai daļai **par tuvinieku tiek uzskatīts fiziskas personas saderinātais, laulātais, vecāks, vecvecāks, bērns, mazbērns, brālis, māsa, kā arī tās personas, ar kuru attiecīgā fiziskā persona dzīvo kopā un ar kuru tai ir kopīga (nedalīta) saimniecība.** Vienlaikus par cietušo kriminālprocesā nevar būt persona, kurai morāls aizskārums nodarīts kā noteiktas sabiedrības grupas vai daļas pārstāvim.

Personu par cietušo saskaņā ar KPL 96. panta pirmo daļu atzīst procesa virzītājs ar savu lēmumu, ko var uzrakstīt arī rezolūcijas veidā. No minētā secināms, ka procesa virzītājam, lai atzītu personu par cietušo, jānoskaidro, vai ir noticis iespējamais noziedzīgais nodarījums, ar kuru fiziskai vai juridiskai personai ir radīts kāds kaitējums. Līdz ar to vienīgi procesa virzītāja kompetencē ir izlemt, vai ir iestājies KPL 95.panta pirmajā daļā noteiktais pamats, lai personu varētu atzīt par cietušo.

Saskaņā ar KPL 96. panta otro daļu procesa virzītājs savlaicīgi informē personu par tās tiesībām tikt atzītai par cietušo kriminālprocesā. Cietušā statusa iegūšana nodrošina personai konkrētas tiesības, līdz ar to **procesa virzītājam pienākums personu informēt par tās tiesībām tik atzītai par cietušo jāveic bez kavēšanās.** Personu par cietušo var atzīt tikai ar pašas personas vai tās pārstāvja piekrišanu. Ja nepilngadīgais pats nevēlas būt cietušais, tad to atzīst par cietušo ar pārstāvja piekrišanu, lai tiktu nodrošinātas visas īpaši aizsargājama cietušā paredzētās tiesības.

Tiesa var atzīt personu par cietušo krimināllietas iztiesāšanā līdz tiesas izmeklēšanas sākumam pirmās instances tiesā, ja tiesai pieteikts šāds lūgums. Tiesas lēmumu ieraksta protokolā, un tas nav pārsūdzams

Direktīvas 2012/29/ES 22. panta 1. punktā norādīts, ka dalībvalstis nodrošina, ka cietušie saskaņā ar valsts procedūrām laikus saņem individuālu novērtējumu, ar ko tiek apzināta

vajadzība pēc īpašas aizsardzības un tiek noteikts, vai un kādā mērā viņi varēs izmantot īpašus pasākumus kriminālprocesa laikā, kā paredzēts saskaņā ar 23. un 24. pantu, tādēļ, ka viņi ir īpaši neaizsargāti pret atkārtotu traumatizāciju. Latvijā Direktīvas prasības pārņemtas KPL papildinot ar 96.¹ pantu, radot speciālu cietušo kategoriju – īpaši aizsargājams cietušais.

Saskaņā ar KPL 96.¹ panta pirmās daļas 1. punktu **visi nepilngadīgie cietušie ir automātiski atzīstami par īpaši aizsargājamu cietušo**. Vienlaikus norādāms, ka atbilstoši KPL 97. panta desmitajai daļai cietušajam, par kura pilngadību pastāv šaubas, līdz tā vecuma noskaidrošanai ir nepilngadīgā cietušā tiesības. Informāciju par īpaši aizsargājama cietušā statusu norāda lēmumā par personas atzīšanu par cietušo. Norādāms, ka bērna pārstāvim nav jādod atsevišķa piekrišana šāda statusa saņemšanai, savukārt procesa virzītājam par pieņemto lēmumu jāpaziņo cietušajam un viņa pārstāvim. Vienlaikus, ja persona kriminālprocesa laikā sasniedz 18 gadu vecumu, tas nav pamats īpaši aizsargājama cietušā statusa atcelšanai, jo atbilstoši KPL 96.¹ panta pirmās daļas trešajam punktam šāds statuss ir nosakāms arī personai, kura ir cietusi no noziedzīga nodarījuma, kas vērsts pret personas tikumību vai dzimumneaizskaramību neatkarīgi no cietušā vecuma.

Bērns seksuālas izmantošanas rezultātā radītā kaitējuma dēļ ir īpaši ievainojams, ar augstu atkārotas traumatizācijas risku un nav pasargāts no atkārtota apdraudējuma, iebiedēšanas vai atriebības. Līdz ar to procesa virzītājam ir jāņem vērā, ka notikums uz bērnu atstāj nopietnas un paliekošas sekas, kā arī jāņem vērā bērna īpašās vajadzības gan saskarsmē veicot kriminālprocesi, gan pieņemot procesuālus lēmumus.

4.2.1. Cietušā bērna tiesības kriminālprocesā

Direktīva 2012/29/ES paredz cietušā tiesību minimālo prasību katalogu. Pārņemot direktīvas prasības KPL tika veikti grozījumi, kas stājās spēkā 2016. gada 18. februārī un kas bija vērsti uz to, lai veicinātu noziedzīgos nodarījumos cietušo tiesību aizsardzību un pēc iespējas izvairītos no bērnu atkārtotas traumatizēšanas. Ar šiem grozījumiem tika ieviesti vairāki jauni cietušo tiesību aizsardzības mehānismi, kā arī tika paredzētas atsevišķu kategoriju cietušo pratināšanas īpatnības.

KPL 97.¹ pants noteic cietušā pamattiesības kriminālprocesā:

- saņemt informāciju par kompensācijas, tai skaitā valsts kompensācijas, pieteikšanas un saņemšanas nosacījumiem un šajā likumā noteiktajā kārtībā iesniegt pieteikumu par radītā kaitējuma kompensāciju;

Procesa virzītājam personu, kura atzīta par cietušo un tā pārstāvi, ir **jāinformē gan par valsts kompensācijas saņemšanas iespējām, gan par KPL paredzēto kompensāciju saņemšanu, nepieciešamo pieteikumu iesniegšanas kārtību, kā arī par nostiprinātajiem nosacījumiem kompensācijas apmēra noteikšanai.**

Attiecībā uz valsts kompensācijas saņemšanas tiesībām un priekšnoteikumiem, cietušajam jāizskaidro likuma “ Par valsts kompensāciju cietušajiem” ⁷⁵ saturs. Likumā “Par valsts kompensāciju cietušajiem” 7. pants nosaka kompensācijas maksimālo apmēru cietušajiem. Likums paredz, ka maksimālais kompensācijas apmērs, kas ir izmaksājams vienam noziedzīgā nodarījumā cietušajam, ir Latvijas Republikā noteiktās piecas minimālās mēneša algas apmērs un 90 procentu apmērā kompensācija tiek izmaksāta, ja cietušajam nodarīti smagi miesas bojājumi, kā arī, ja aizskarta nepilngadīgā cietušā tikumība vai dzimumneaizskaramība, vai cietušais ir cilvēku tirdzniecības upuris.

Procesa virzītājam pirms izziņas iesniegšanas Tiesu administrācijā būtu rekomendējams ar uzraugošo prokuru saskaņot noziedzīgā nodarījuma kvalifikāciju, lai netiktu nepamatoti aprēķināts valsts kompensācijas apmērs.

Savukārt KPL paredzētās kompensācijas pieteikšana ir nostiprināta KPL 26. nodaļas attiecīgajās normās.

- piedalīties kriminālprocesā, lietojot valodu, kuru viņš prot, ja nepieciešams, bez atlīdzības izmantojot tulka palīdzību;

Minētā tiesība garantē cietušajam iespēju procesa ietvaros lietot bērnam saprotamu valodu. Gadījumā, **ja bērns nepārvalda valsts valodu tam tiek nodrošināta iespēja bez atlīdzības izmantot tulka pakalpojumus.** Īpaši uzsverams, ka panta nosacījumi par personas tiesībām lietot valodu, kuru šī persona prot, un bez atlīdzības izmantot tulka palīdzību attiecas arī uz bērniem, kuriem ir dzirdes, runas vai redzes traucējumi. Šādām personām, likumā paredzētajos gadījumos izsniedzot procesuālos dokumentus, nodrošina šo dokumentu pieejamību tām saprotamā valodā vai veidā, ko persona spēj uztvert.

- neliecināt pret sevi un saviem tuviniekiem;

Jāņem vērā, ka attiecībā uz nepilngadīgajiem cietušajiem noziegumos pret bērnu tikumību un dzimumneaizskaramību, cietušajiem bērniem un viņu tuviniekiem nereti ir grūti liecināt pret saviem tuviniekiem, tādēļ cietušajam īpaši svarīgi būt informētam par tā tiesībām, lai izlemtu kā rīkoties, jo izvēloties liecināt, vēlāk minētas liecības izmantojamas kā pierādījums pat tad, kad vēlāk procesā cietušais no liecību sniegšanas atsakās.

- izlīgt ar personu, kura radījusi viņam kaitējumu, kā arī saņemt informāciju par izlīguma īstenošanu un tā sekām;

Visās procesa stadijās un tā veidos arī cietušajam bērnam ir tiesības izlīgt ar personu, kura radījusi tai kaitējumu. Vienlaikus izlīgumu var īstenot tikai ar cietušā un tā pārstāvja piekrišanu - pie izmeklētāja, prokurora, tiesas, Valsts probācijas dienestā vai pie notāra. Tomēr

⁷⁵ Par valsts kompensācijām cietušajiem: LV likums. Pieņemts 18.05.2006. Pieejams: <https://likumi.lv/ta/id/136683>

gadījumos, kad ir notikusi bērna seksuāla izmantošana, izlīguma slēgšanas iespējamība, **kurā cietušais bērns varētu tikt ar noziedzīgā nodarījuma izdarītāju ir ļoti rūpīgi jāvērtē no bērna labāko interešu perspektīvas, kā arī vai tas konkrētajā lietā ir pieļaujams.** Ja vispār šādos gadījumos tiek organizēts izlīgums, tad skaidrot, ka tā bieži vien ir vienīgā iespēja abām pusēm izteikt savas sajūtas, pārdzīvojumus un paust nožēlu. Svarīgi būtu izlīguma laikā nepieļaut manipulācijas iespēju, lai panāktu mainīt cietušā liecību. Ir jāizvērtē iespējamie riski un kādu iespaidu tas varētu atstāt uz nepilngadīgo un vai šādos noziedzīgos nodarījumos pret bērnu izlīgums ir bērna interesēm atbilstošs.

Saskaņā ar Valsts probācijas dienesta likumu tiek izmantoti šādi termini: “Izlīguma process” – starpnieka organizēta un vadīta brīvprātīga un strukturēta saruna, kurā piedalās cietušais un probācijas klients; “Izlīgums” — pēc izlīguma procesa noslēgta rakstveida vienošanās, kurā noteikti izlīguma nosacījumi un sekas; “Starpnieks” — Valsts probācijas dienesta amatpersona, kas organizē un vada izlīguma procesu, vai brīvprātīgā darba veicējs, kas ir apmācīts un sertificēts izlīguma procesa organizēšanai un vadīšanai.

Smagos noziedzīgos nodarījumos, tostarp seksuālā izmantošanas gadījumos, starpnieki jeb sarunas vadītāji izlīguma procesu dēvē par “**dziedinošo sarunu**” starp pusēm. Izlīguma process nav par vainas noteikšanu, bet gan par atbildības uzņemšanos un taisnīgu noregulējumu starp iesaistītajām pusēm.

Valsts probācijas dienests organizē un vada izlīguma procesu kriminālprocesā un lietās par audzinoša rakstura piespiedu līdzekļu piemērošanu bērniem, tostarp arī soda izpildes laikā. Atbilstoši Ministru kabineta 2018. gada 19. jūnija noteikumu Nr. 347 “Izlīguma procesa noteikumi” 17. punktam izlīguma procesā piedalās tikai cietušās personas likumiskais pārstāvis, ja likumiskais pārstāvis vai starpnieks uzskata, ka cietušā nepilngadīgā vai personas, par kuru nodibināta aizgādība, piedalīšanās izlīguma procesā var kaitēt cietušā psihiskajai veselībai vai drošībai.

Praksē gadījumi ir dažādi, tai skaitā, kad seksuālu izmantošanu bērns ir nodarījis citam bērnam. Šādos gadījumos varētu apsvērt iespēju bērniem satikties klātienē kopā ar likumiskajiem pārstāvjiem un runāt par notikumu, tā ietekmi, sekām un iespējamiem risinājumiem. Taču katrs gadījums ir individuāls. Jānorāda, ka sevišķi smagi gadījumi ir, kad seksuāla izmantošana notikusi ģimenē, piemēram, starp brāli un māsu. Šādi gadījumi ir traģēdija ģimenē, tādēļ svarīgi uzsvērt to, ka starpniekam jeb sarunas vadītājam ir jābūt pieredzējušam un apmācītam vadīt šādas sarunas. Jebkuras izlīguma procesa sarunas var tikt organizētas klātienē vai tiešsaistē, ņemot vērā iesaistīto pušu vajadzības un drošības aspektus.

Izlīguma procesa pamatā tiek pielietotas Taisnīguma atjaunošanas pieejas, kur tiek iesaistīti cietušais, persona, kura izdarījusi noziedzīgo nodarījumu, likumiskie pārstāvji, citi ietekmētie, kā arī var tikt pieaicināti speciālisti, tieši nepilngadīgo gadījumos, lai varētu sniegt nepieciešamo atbalstu iesaistītajām pusēm un viņu ģimenēm arī pēc dalības izlīguma procesā. Tāpat Valsts probācijas dienests savā darbā ir pārņēmis Eiropas labākos prakses piemērus un,

sagatavojot normatīvos aktu grozījumus, ir ņēmis vērā arī Ministru komitejas Ieteikumus CM/Rec(2018)8 dalībvalstīm par atjaunojošo justīciju krimināllietās.⁷⁶

- uzaicināt advokātu juridiskās palīdzības saņemšanai;

Savu tiesību pilnīgai realizācijai cietušais bērns un tā pārstāvis var uzaicināt advokātu juridiskās palīdzības sniegšanai saskaņā ar KPL 108. pantu. Juridiskās palīdzības sniedzējam ir tiesības piedalīties visās procesuālajās darbībās, kas notiek ar cietušā līdzdalību. **Bēru seksuālas izmantošanas gadījumos juridiskās palīdzības sniegšana nepilngadīgajam cietušajam un nepilngadīgā cietušā pārstāvim ir obligāta un tas jānodrošina procesa virzītājam.**

- iesniegt pieteikumu par pasākumu veikšanu pašas personas, tās tuvinieku vai mantas apdraudējuma gadījumā;

Ja cietušajam vai tā pārstāvim ir pamats uzskatīt, ka viņa tuviniekiem, mantai, vai viņam pašam, sakarā ar dalību kriminālprocesā var rasties apdraudējums, personai ir tiesības iesniegt pieteikumu par aizsardzību no apdraudējuma. Saskaņā ar KPL 24. panta otro daļu, gadījumā, kad procesa virzītājs saņem informāciju par apdraudējumu, izvērtējot konkrētos apstākļus lemj par nepieciešamību veikt vienu vai vairākas no sekojošām darbībām :

- 1) uzsākt kriminālprocesu minēta apdraudējuma izmeklēšanai;
- 2) izvēlas atbilstošu drošības līdzekli personai, kuras interesēs noticis apdraudējums;
- 3) ierosina speciālas procesuālas aizsardzības noteikšanu personai, kura ir apdraudēta;
- 4) uzdod tiesībaizsardzības institūcijām veikt personas vai tās mantas aizsardzību, kā arī personas tuvinieku aizsardzību.

Procesa virzītājs var ierosināt speciālās procesuālās aizsardzības noteikšanu personai, kura ir apdraudēta. Atbilstošo Personu speciālās aizsardzības likuma 2. pantam personu speciālā aizsardzība ir kriminālprocesuālo, operatīvo un citu aizsardzības pasākumu kopums, kas nodrošina aizsargājamo personu dzīvības, veselības un citu likumisko interešu aizsardzību. Tiesības uz speciālu procesuālo aizsardzību ir: 1) cietušajam, lieciniekam vai citai personai, kuras liecina vai liecinājušas kriminālprocesa par smagiem vai sevišķi smagiem noziegumiem, KL 132. vai 132.¹ pantā paredzētajiem noziegumiem; 2) nepilngadīgajiem, kas liecina par KL 161., 162. un 174. pantā paredzētajiem noziedzīgiem nodarījumiem; 3) personām, kuru apdraudējums var ietekmēt iepriekš minētās personas.⁷⁷ Atbilstoši Personu speciālās aizsardzības likuma 4. panta otrajai daļai tiesības uz speciālo aizsardzību ir arī personai, kura neliecina kriminālprocesā, bet piedalās smaga vai sevišķi smaga nozieguma atklāšanā,

⁷⁶ Recommendation of the Committee of Ministers to member States concerning restorative justice in criminal matters. Pieejams: <https://www.vvc.gov.lv/en/international-law/recommendation-cmrec20188-committee-ministers-member-states-concerning-restorative-justice-criminal-matters>.

⁷⁷ Kriminālprocesa likuma komentāri. A daļa. Zinātniska monogrāfija prof. Kristīnes Stradas-Rozenbergas zinātniskā redakcijā. Rīga: Latvijas Vēstnesis, 2019, 111. lpp

izmeklēšanā vai iztiesāšanā, kā arī personai, kura sakarā ar minēto personu darbībām ir apdraudēta

- KPL noteiktajos gadījumos iesniegt pieteikumu par procesuālo izdevumu atlīdzināšanu, kas radušies kriminālprocesā;

Ja kriminālprocesa laikā cietušajam un tā pārstāvim radušies procesuālie izdevumi, tiem ir tiesības iesniegt pieteikumu par to atlīdzināšanu, atbilstoši KPL 367. pantam. Procesuālie izdevumi ir, piemēram, ceļa izdevumi, kas saistīti ar ierašanos procesuālās darbības izdarīšanas vietā un atgriešanos dzīvesvietā, un maksu par naktsmītni, vidējā darba samaksa par laiku, kurā, piemēram, cietušā pārstāvis saistībā ar piedalīšanos procesuālajā darbībā neveic savu darbu.

- KPL noteiktajos gadījumos, termiņos un kārtībā iesniegt sūdzību par procesuālo nolēmumu vai kriminālprocesa veikšanai pilnvarotas amatpersonas rīcību;

Cietušajam bērnam un tā pārstāvim, ja procesuālais lēmums vai kriminālprocesa veikšanai pilnvarotas amatpersonas rīcība ir prettiesiska, nepamatota vai nesamērīgi aizskar cietušā tiesības, un pastāv pamats iesniegt sūdzību par procesuālu lēmumu vai kriminālprocesa veikšanai pilnvarotas amatpersonas rīcību, ir tiesības iesniegt sūdzību saskaņā ar KPL 336. pantu. Cietušajai personai un tās pārstāvim ir jāizskaidro, ka šāda sūdzība jāadresē un jāiesniedz amatpersonai vai institūcijai, kura ir tiesīga to izlemt, kā arī iespēju šādu sūdzību iesniegt arī amatpersonai, kuras rīcība vai lēmums tiek pārsūdzēts.

- saņemt kontaktinformāciju saziņai par konkrēto kriminālprocesu;

Cietušajam un tā pārstāvim no pirmā saziņas brīža ar izmeklēšanas iestādi ir tiesības saņemt kontaktinformāciju saziņai par konkrēto krimināllietu. Procesa virzītājam šāda kontaktinformācija ir jāizsniedz un jāizskaidro, ka cietušajam un tā pārstāvim ir tiesības noskaidrot nepieciešamo informāciju, kas vajadzīga, lai varētu tikt pieņemti lēmumi par cietušā un pārstāvja dalību un iesaisti kriminālprocesā. Izmeklēšans iestādei ir pienākums cietušo un tā pārstāvi obligāti informēt, ja tiek mainīts procesa virzītājs, norādot jaunā darbinieka kontaktinformāciju.

- saņemt informāciju par pieejamo atbalstu un medicīnisko palīdzību;

Būtiski atzīmēt arī Direktīvā 2012/29/ES 8. pantā ietvertās tiesības uz piekļuvi cietušo atbalsta dienestiem. Atbilstoši noteiktajam, dalībvalstīm jānodrošina, lai cietušajiem saskaņā ar viņu vajadzībām pirms kriminālprocesa, tā laikā un atbilstīgu laikposmu pēc tā būtu bez maksas pieejami konfidenciāli cietušo atbalsta dienesti, kas rīkojas viņu interesēs. Tāpat šādas tiesības

ir cietušo ģimenes locekļiem. Līdz ar to ir būtiski, ka arī procesa virzītāji informē cietušos un to pārstāvjus par pieejamo atbalstu.

Latvijā šāds punkts ir atbalsta tālrunis noziegumos cietušajiem 116006, kura mērķis ir sekmēt, lai cilvēki nekļūtu par noziedzīgu darbību upuriem, palielinot atbalstu cietušajiem un sekmējot taisnīgu un efektīvu valsts reakciju uz noziedzīgiem nodarījumiem, kuras ietvaros līdzsvarotas cietušā, likumpārkāpēja un visas sabiedrības intereses, kā arī izveidot un attīstīt Eiropas tiesiskajā vidē integrētu, visaptverošu cietušo atbalsta modeli.⁷⁸

Procesa virzītājam jāinformē cietušais un tā pārstāvis par **bezmaksas informatīvo noziegumos cietušo atbalsta tālruni 116006**, kas darbojas katru dienu no plkst. 12.00 līdz 22.00, un pa kuru cietušais vai tā ģimenes loceklis var saņemt emocionālo, psiholoģisko atbalstu un informāciju par tiesībām kriminālprocesā, tai skaitā, informāciju par tiesībām uz kaitējuma atlīdzinājumu un valsts kompensāciju. Tāpat cietušo nepieciešams informēt par interneta vietni www.cietusajiem.lv, kurā darbojas čats, kurā personas var rakstiski sazināties ar konsultantu, ja nevēlaties zvanīt uz atbalsta tālruni.

- pieprasīt informāciju par kriminālprocesa virzību, par amatpersonām, kuras veic vai ir veikušas kriminālprocesu.

Cietušajam un tā pārstāvim ir tiesības saņemt informāciju par kriminālprocesa aktuālo stadiju vai posmu, kā arī noskaidrot, kuras amatpersonas veic (vai iepriekš ir veikušas) kriminālprocesu.

Vienlaikus atbilstoši KPL 97.¹ panta trešajai daļai, tiklīdz persona atzīta par cietušo, tai **nekavējoties rakstveidā izsniedz un, ja nepieciešams, izskaidro informāciju par cietušā pamattiesībām**. To, ka informācija izsniegta un, ja nepieciešams, tiesības izskaidrotas, cietušais apliecina ar savu parakstu. Ir būtiski, ka procesa virzītājs nodrošina, ka nepilngadīgie cietušie un viņu pārstāvji ir atbilstoši informēti par savām tiesībām un tās patiesi izprot. Nepilngadīgā pārstāvim reti ir juridiskas zināšanas vai padziļināta izpratne par cietušo pamattiesību nozīmi, izpausmēm un to praktisko realizāciju praksē. Tāpat arī Direktīvas 2012/29/ES 3. pantā noteikts, ka no pirmā saziņas brīža un visu turpmāko laiku, kad cietušais saistībā ar kriminālprocesu nonāk saskarsmē ar kompetento iestādi, tai skaitā, kad tā cietušajam sniedz informāciju, tiek nodrošināta palīdzība cietušajam saprast minēto, kā arī tikt saprastam. Tāpat ir jānodrošina, lai mutiskā vai rakstiskā saziņā ar cietušajiem tiktu lietots vienkāršs un saprotams valodas izteiksmes veids. Procesa virzītājam šādā saziņā jāņem vērā cietušā personu raksturojošas iezīmes, tostarp cietušā bērna vecums, uztveres spējas, briedums, jebkāda veida invaliditāti, kas varētu ietekmēt spēju saprast vai tikt saprastam. Lai nonāktu pie bērnu spēju novērtējuma ir svarīgi neizdarīt pieņēmumus, pamatojoties uz viņu hronoloģisko vecumu, bet gan integrēt

⁷⁸ Atbalsta lapa Cietušajiem.lv Pieejams: <https://www.cietusajiem.lv/lv/c/par-mums/>

zināšanas par bērna attīstību ar informāciju, kas procesa virzītājam pieejama. Ir svarīgi, lai veids, kādā procesa virzītājs sazinās ar bērnu ir atbilstošs bērna vecumam un konkrētajiem apstākļiem. Ņemot vērā cietušā bērna īpašos apstākļus un situāciju procesa virzītājam jābūt pacietīgam un saprotošam, kā arī jārunā skaidri un bērnam saprotamos terminos, lietojot vienkāršu, bērna vecumam un briedumam atbilstošu vārdu krājumu, lietojot īsus teikumus un saprotamus vārdus, pēc iespējas izvairieties no profesionālās valodas un juridiskā žargona.

Ņemot vērā minēto, lai KPL tiesību normas sasniegtu to mērķi - nodrošinātu atbalstu cietušo tiesību un interešu aizsardzībai kriminālprocesā – nepietiek cietušajam un tā pārstāvim izsniegt izdrukātu tiesību normu izrakstu. **Ir būtiski, ka cietušais un tā pārstāvis patiesi izprot savu tiesību jēgu un būtību, lai tās varētu atbilstoši īstenot.**

Tieslietu ministrija sadarbībā ar jomas ekspertiem ir izstrādājusi **Paziņojumu par cietušo pamattiesībām kriminālprocesā**, ko praktiķi var izmantot savā darbā. Paziņojumā vienkāršākā valodā izskaidrotas cietušā pamattiesības un tajās ietvertie galvenie aspekti. Norādāms, ka tas pieejams Tieslietu ministrijas mājas lapas krimināltiesību nozares metodisko materiālu sadaļā.⁷⁹ Procesā virzītājam to izsniedzot cietušajam un tā pārstāvim, tas jāizskaidro arī cietušajam atbilstošā un saprotošā valodā.

Krimināllietas iztiesāšanas stadijā, cietušajam piemīt visas KPL 97.¹ pantā noteiktās pamattiesības, kā arī tiesības:

- 1) savlaicīgi uzzināt iztiesāšanas vietu un laiku;
- 2) pieteikt noraidījumu tiesas sastāvam, atsevišķam tiesnesim, valsts apsūdzības uzturētājam un ekspertam;
- 3) pašam piedalīties krimināllietas izskatīšanā;
- 4) izteikt savu viedokli par katru apspriežamo jautājumu;
- 5) piedalīties katra tiesā pārbaudāma pierādījuma tiešā un mutvārdos veiktā pārbaudē;
- 6) iesniegt pieteikumus;
- 7) uzstāties tiesas debatēs;
- 8) iepazīties ar tiesas nolēmumu un tiesas sēdes protokolu.

4.2.1. Bērns kā īpaši aizsargājama cietušā tiesības kriminālprocesā

Bērnam kā īpaši aizsargājam cietušajam ir paredzētas papildus tiesības un speciāla, saudzīgāka procesuālo darbību veikšanas kārtība, cenšoties maksimāli novērst atkārtotu traumatizācijas risku. Procesā virzītājam pirms procesuālo darbību veikšanas jāizvērtē un jāņem vērā nepilngadīgā cietušā vecums, brieduma pakāpe, kā arī iespējamais traumatizācijas risks, lai izvēlētos pēc iespējas saudzīgāku pieeju un atbilstošu komunikāciju.

⁷⁹ Paziņojums par cietušo pamattiesībām kriminālprocesā. Pieejams: <https://www.tm.gov.lv/lv/kriminaltiesibas>

Nepilngadīgajam kā īpaši aizsargājamam cietušajam ir paredzētas papildu tiesības, kā arī saudzīgāka kriminālprocesuālā kārtība,

➤ **Piedalīties procesuālajās darbībās kopā ar uzticības personu.**

Saskaņā ar KPL 96.¹ panta piekto daļu cietušajam bērnam ir tiesības ar procesa virzītāja atļauju piedalīties procesuālajās darbībās kopā ar uzticības personu, ja vien tā nav persona, pret kuru uzsākts kriminālprocess, aizturētais, aizdomās turētais vai apsūdzētais. Par uzticības personu ir uzskatāma tāda persona, kurai cietušais personīgi uzticas. Procesā virzītājam pēc iespējas jānoskaidro ziņas par bērnu, lai objektīvi izvērtētu bērna personību. Minētās tiesības īpaši aizsargājamam cietušajam ir paredzētas, jo uzticības persona, klāt esot procesuālo darbību laikā, nepieciešamības gadījumā var sniegt vajadzīgo atbalstu ne tikai pašam īpaši aizsargājamam cietušajam, bet arī procesa virzītājam, piemēram, ja īpaši aizsargājams cietušais ir persona ar garīga rakstura traucējumiem. Līdz ar to **uzticības personas piesaistīšana ir atkarīga tikai no īpaši aizsargājama cietušā izteiktās vēlmes piedalīties procesuālajās darbībās kopā ar šādu personu**, kas nozīmē, ka procesa virzītājam nebūs nepieciešams vērtēt uzticības personas saikni ar bērnu. Ja īpaši aizsargājams cietušais vai tā pārstāvis norādījis uz vēlmi piedalīties procesuālajās darbībās kopā ar uzticības personu, procesa virzītājam šāda vēlme jāņem vērā un jāļauj uzticības personai piedalīties attiecīgajās procesuālajās darbībās. Vienlaikus uzticības personas tiek brīdinātas par pirmstiesas kriminālprocesā iegūto ziņu izpaušanu KPL 396.panta kārtībā, jo saskaņā ar šo pantu par kriminālatbildību par pirmstiesas kriminālprocesā iegūto ziņu izpaušanu brīdina jebkuru kriminālprocesā neiesaistīto personu, tajā skaitā pārstāvjus, tuviniekus, kā arī uzticības personas.

➤ **Tiesības lūgt un saņemt informāciju.**

Saskaņā ar KPL 96.¹ panta sesto daļu bērnam ir arī **tiesības lūgt un saņemt informāciju par tās apcietinātās vai notiesātās personas atbrīvošanu vai izbēgšanu no ieslodzījuma vietas vai īslaicīgās aizturēšanas vietas**, kura radījusi viņam kaitējumu, ja pastāv apdraudējums cietušajam un nepastāv kaitējuma risks apcietinātajai vai notiesātajai personai. Šādu lūgumu var pieteikt līdz gala nolēmuma pieņemšanai kriminālprocesā. Šīs tiesības nodrošina iespēju izvairīties no atkārtota apdraudējuma riska.

➤ **Tiesības tikt uzklautam tiesā, izmantojot tehniskos līdzekļus.**

Saskaņā ar KPL 153. panta trešo un ceturto daļu īpaši aizsargājamam cietušā pratināšana tiesas izmeklēšanas laikā būs retos izņēmuma gadījumos.

Papildu īpaši aizsargājamam cietušajam KPL 99. panta otrajā daļā paredz tiesības lūgt, lai **viņa dalība vai uzklausišana tiesas sēdē notiktu, izmantojot tehniskos līdzekļus**. Proti, minētais lūgums ļauj bērnam izvairīties no satikšanās ar personu, kas izdarīja noziedzīgo nodarījumu. Uzsverams, ka KPL 99. panta pirmās daļas 3.punkts un 100. panta otrā daļa noteica, ka cietušajam ir tiesības, nevis pienākums piedalīties krimināllietas izskatīšanā. Būtiski atzīmēt, ka **cietušais savas tiesības īsteno brīvprātīgi, paša izraudzītā apjomā**. Bērnam vai tā pārstāvim nav pienākuma izmantot savas procesuālās tiesības un viņu nevar pakļaut piespiedu

atvešanai, ja viņš atbilstoši likumā noteiktajos gadījumos uz tiesas sēdi netiek aicināts. Vienlaikus saskaņā ar KPL 450. panta otro daļu krimināllietu par noziedzīgu nodarījumu, kas izdarīts pret nepilngadīgu personu, **obligāti iztiesā slēgtā tiesas sēdē**.

ECT spriedumos ir atzinusi ECTK pārkāpumus gadījumos, ka tiek konstatēts, kad kriminālprocesos netiek ņemta vērā iesniedzēja īpašā neaizsargātība. Tā ECT lietā N.Ç. pret Turciju⁸⁰ par nepilnībā kriminālprocesā, kurā no seksuālas izmantošanas cietusi četrpadsmit gadus veca meitene, atzina ECTK 3. panta un 8. panta pārkāpums, konstatējot, ka valsts iestāžu rīcība nav bijusi saderīga ar pienākumu aizsargāt bērnu, kurš ir bijis seksuālas izmantošanas un vardarbības upuris, kā arī nav ievērotas cietušā tiesības un nepieciešamība pret atbilstošiem apstākļiem. Tiesa pārkāpumu konstatēja, jo cietušai netika sniegts atbilstošs atbalsts (neviens posmā to nepavadīja atbalsta persona, ne sociālais darbinieks, kā arī netika piesaistīts psihologs vai jebkāda veida eksperts ne pirmstiesā, ne tiesas sēdē), netika nodrošināta aizsardzība pret nozieguma izdarītājiem (tiesas sēdēs netika veikti nekādi pasākumi, lai cietušo nošķirtu no izdarītājiem, kā arī sēdes laikā cietušā tika novietota pretī saviem uzbrucējiem, un tai bija pienākums sīki pastāstīt par draudiem un izvarošanu), nevajadzīga izvarošanas gadījumu rekonstrukcija, atkārtotas medicīniskās pārbaudes (cietusī tika pārbaudīta desmit reizes pēc valsts iestāžu pieprasījuma un neizskaidrojamais pārbaudžu skaits bija veikts bērnam nepiemērotā veidā), mierīgas un drošas vides trūkums tiesas sēdēs (cietusī tika konfrontēta ar agresīviem apsūdzētā radniekiem un, lai viņa varētu atstāt pilsētu, bija nepieciešama policijas eskorts), kā arī pārmērīgs procesa ilgums bija nopietns cietušās sekundāras traumēšanas gadījums un radījis nepieņemamu iejaukšanos cietušās fiziskajā un psiholoģiskajā integritātē.

4.2.2. Cietušā bērna pārstāvis

Nepilngadīgajam cietušajam pārstāvība kriminālprocesā ir obligāta. Atbilstoši KPL 104.panta otrajai daļai, ja kaitējums radīts nepilngadīgai personai, cietušo pārstāv:

- 1) māte, tēvs vai aizbildnis;
- 2) viens no vecvecākiem, pilngadīgs brālis vai pilngadīga māsa, ja nepilngadīgais dzīvojis kopā ar kādu no viņiem un attiecīgais tuvinieks par nepilngadīgo rūpējies;
- 3) bērnu tiesību aizsardzības institūcijas pārstāvis;
- 4) tādas nevalstiskās organizācijas pārstāvis, kura veic bērnu tiesību aizsardzības funkciju.

Līdz ar to kriminālprocesos, kur cietis bērns, tam vienmēr jābūt pārstāvim, ar kura piekrišanu pašu nepilngadīgo atzīst par cietušo kriminālprocesā.

Atbilstoši panta ceturtajai daļai, šādos gadījumos visas cietušā tiesības pilnībā pieder viņa pārstāvim un cietušais patstāvīgi tās īstenot nevar, **izņemot nepilngadīgā tiesības sniegt liecību un izteikt savu viedokli**. Bērnam ir tiesības izteikties pašam, kā arī tiesības tikt uzklautam, kā arī sniegt liecību par notikušo. Bērnam ir tiesības paust savus uzskatus, viedokļus un bažas un aktīvi piedalīties visā tiesvedības procesā, ja tas ir viņu interesēs un viņi to vēlas. Šādas tiesības nedrīkst tikt atņemtas un tās nevar īstenot bērna pārstāvis. Lai to īstenotu praksē, tiesvedība ir īpaši jāpielāgo bērniem, un viņiem ir jāsaņem adekvāti informācija par procesu,

⁸⁰ ECT lieta N.Ç. pret Turciju (nr. 40591/11), 2021. gada 9. februāris. Pieejams: [https://hudoc.echr.coe.int/eng-press#%22itemid%22:\[%22003-6931183-9316853%22\]](https://hudoc.echr.coe.int/eng-press#%22itemid%22:[%22003-6931183-9316853%22])

viņu izvēles iespējām un šo izvēļu iespējamām sekām. Vienlīdz svarīgas ir arī bērna tiesības kļūst un nepiedalīties procesā, ja tas to nevēlās. Bērna tiesību konvencijas 12. pantā ir skaidri noteikts, ka bērniem, kuri spēj paust savus uzskatus, ir tiesības piedalīties un brīvi paust šos uzskatus visās tiesas vai administratīvās procedūras, kas tos skar. Viņu viedoklim ir jāpiešķir pienācīga nozīme saskaņā ar viņu vecumu un briedumu. Tās ir ļoti svarīgas tiesības tiesvedības kontekstā. Cietušajiem bērniem tapt uzklausi var palīdzēt tam tikt pāri pārdzīvotajam.⁸¹

Konkrētā persona iegūst tiesības piedalīties procesā kā nepilngadīgā cietušā pārstāvis ar procesa virzītāja lēmumu. Procesā virzītājam, lemjot jautājumu par atļauju konkrētai personai piedalīties procesā kā nepilngadīgā cietušā pārstāvim, **jāņem vērā komentējamā panta otrajā daļā noteiktā secība, kā arī konkrēto personu iespējas un vēlēšanās aizsargāt cietušā intereses.** Tādējādi, piemēram, redzot, ka kāds no prioritārās pirmās grupas nav konkrētos apstākļos **spējīgs vai gribošs pārstāvēt bērna intereses, procesa virzītāja pienākums ir lemt par pārstāvja maiņu** un kā pārstāvi noteikt citu personu no tālākām prioritārām grupām. Jāņem vērā, ka nepilngadīgā tuviniekiem nevar cietušā pārstāvja statusu piešķirt pretēji viņu gribai, jo tādējādi netiks nodrošināta pārstāvības būtība – patiesa interese par bērna tiesību ievērošanu.⁸² Atsevišķos gadījumos likumiskais pārstāvis ir spējīgs un vēlas pārstāvēt bērnu kriminālprocesā, bet tas nav bērna labākajās interesēs, piemēram, ja seksuālās vardarbības gadījums ir konstatēts ģimenē un vecākiem ir strīds par saskarsmes tiesībām, vai ir šķiršanās process vecākiem. Līdz ar to procesa virzītājam ir būtiski izvērtēt konkrēto situāciju un izlemt, kura persona kā pārstāvis attiecīgajā situācijā būtu vispiemērotākais bērna interešu pārstāvis. Tas nepieciešams, lai novērstu, ka gan procesā kopumā, gan procesuālo darbību veikšanas laikā, piemēram, vecāks veic bērna ietekmēšanu, lai panāktu negatīvas sekas otram bērna vecākam. Piedaloties pratināšanā vai citās izmeklēšanas darbībās, pārstāvis tādā gadījumā turpinās kontrolēt bērna uzvedību, reakcijas, kas var negatīvi ietekmēt bērna atbildes uz jautājumiem un liecību patiesumu. Kriminālprocesa likuma 152. pants paredz pratināmo personu likumiskajiem pārstāvjiem tiesības būt klāt pie nopratināšanas, bet tas nav obligāti. Augstākā tiesa savā 2018. gada lēmumā norādījusi, ka fakts, ka cietušās pārstāve nepiedalījās nopratināšanā konkrētajā gadījumā nedod pamata atzīt cietušās liecības par neticamām vai nepieļaujamām.⁸³ Individuāli katrā konkrētajā gadījumā ir jāvērtē vai cietušā pārstāvis piedalīsies nepilngadīgā cietušā nopratināšanā.

Savukārt, kā tas izriet no KPL 104. panta piektās daļas, procesa virzītājam gadījumos, **kad ir apgrūtināta vai citādi nav nodrošināta nepilngadīgā tiesību un interešu aizsardzība, ir jāpieņem lēmums par advokāta kā nepilngadīgās cietušās personas pārstāvja uzaicināšanu.** Normas mērķis ir nodrošināt cietušā bērna interešu aizsardzību tādos gadījumos, kad cietušā pārstāvis rīkojas pretēji bērna interesēm vai arī kad pārstāvis objektīvu iemeslu dēļ nespēj vai negrib īstenot pārstāvību. No kriminālprocesuālā regulējuma secināms, ka šāda lēmuma pieņemšana ir procesa virzītāja kompetencē, izvērtējot katras konkrētās krimināllietas

⁸¹ Guidelines on child-friendly legal aid. Pieejams: <https://www.unicef.org/eca/media/5171/file>

⁸² Kriminālprocesa likuma komentāri. A daļa. Zinātniska monogrāfija prof. Kristīnes Stradas-Rozenbergas zinātniskā redakcijā. Rīga: Latvijas Vēstnesis, 2019, 364.lp.

⁸³ Augstākās tiesas 2018. gada lēmums Nr. SKK-[C]/2018

Pieejams: <https://www.at.gov.lv/lv/tiesu-prakse/judikaturas-nolemumu-arhivs/kriminallietu-departaments/klasifikators-pec-lietu-kategorijam/kriminalprocesa-likums/6nodala-cietusais-un-vina-parstaviba-95-108pants>

apstākļus. Procesa virzītājiem ir pienākums veikt visas nepieciešamās darbības, lai garantētu, ka bērna tiesības un intereses tiek pilnvērtīgi pārstāvētas kriminālprocesā. Bērna pārstāvis, kas kavē kriminālprocesa virzību vai nenodrošina bērna interesēm atbilstošu pārstāvību, arī gadījumos, **ja bērns pats atsakās liecināt par noziedzīgo nodarījumu**, ir nekavējoties jānomaina uz tādu pārstāvi, kas pilnvērtīgi nodrošinātu bērna pārstāvību kriminālprocesā. Bērna pārstāvis, nedrīkst ietekmēt cietušā bērna liecības kriminālprocesā. Vilcināšanās atbilstošas bērna pārstāvības nodrošināšanā ir pretrunā ar bērna interešu prioritātes principu un ir nepieļaujama procesa virzītāja rīcība. Ņemot vērā minēto, **procesa virzītājiem, saredzot problēmas ar bērna interešu nodrošināšanu kriminālprocesā, praksē jāizmanto KPL 104. panta piektajā daļā paredzētais mehānisms**. Šajos gadījumos advokātam par valsts nodrošinātās juridiskās palīdzības sniegšanu samaksas apmēru un ar valsts nodrošinātās juridiskās palīdzības sniegšanu saistītos atlīdzināmos izdevumus, to apmēru un izmaksas kārtību nosaka atbilstoši Ministru kabineta 2009. gada 22. decembra noteikumiem Nr.1493 “Noteikumi par valsts nodrošinātās juridiskās palīdzības apjomu, samaksas apmēru, atlīdzināmajiem izdevumiem un to izmaksas kārtību”.⁸⁴

Vienlaikus atbilstoši KPL 104. panta sestajai daļai, šā panta piektajā daļā paredzētajos gadījumos procesa virzītājs lēmumu par nepieciešamību nodrošināt pārstāvi kriminālprocesā paziņo attiecīgās tiesas darbības teritorijas zvērinātu advokātu vecākajam. Zvērinātu advokātu vecākais ne vēlāk kā triju darbdienu laikā pēc procesa virzītāja pieprasījuma saņemšanas paziņo procesa virzītājam par konkrētā advokāta piedalīšanos kriminālprocesā. Procesa virzītājs procesuālajās darbībās, kuras veicamas nekavējoties un kurās iesaistīts cietušais, ja nepieciešams, advokātu pārstāvības nodrošināšanai uzaicina atbilstoši attiecīgās tiesas darbības teritorijas zvērinātu advokātu vecākā sastādītajam advokātu dežūru grafikam.

Tāpat saskaņā ar KPL 104. panta 2.¹ daļu gadījumos, ja kaitējums radīts nepilngadīgai personai, kura uzturas Latvijas Republikā bez 104. panta otrajā daļā minēto personu klātbūtnes, cietušo var pārstāvēt tā pilngadīgā persona, kura uzturēšanās laikā Latvijas Republikā ir atbildīga par nepilngadīgo.

4.2.3. Cietušā bērna juridiskās palīdzības sniedzējs

Viens no Lansarotes konvencijas vispārējās cietušo aizsardzības pasākumiem atbilstoši 31. panta trešajai daļai ir juridiskās palīdzības pieejamība, kas pamatotos gadījumos tiek nodrošināta bez maksas. Lansarotes konvencijas paskaidrojošā komentārā norādīts, ka, lai arī konvencija neuzliek to par obligātu pienākumu, būtu vēlams seksuālā izmantošanā un seksuālā

**Juridiskās palīdzības sniedzēja mērķis
kriminālprocesā ir bērnam un tā pārstāvim
sniegt uzticamu un atbilstošu informāciju,
skaidrojot tiesību normas, lai viņi varētu jēgpilni
piedalīties kriminālprocesā un to lēmumu
pieņemšanā.**

⁸⁴Ministru kabineta 2009. gada 22. decembra noteikumi Nr.1493 “Noteikumi par valsts nodrošinātās juridiskās palīdzības apjomu, samaksas apmēru, atlīdzināmajiem izdevumiem un to izmaksas kārtību”. Pieejams: <https://likumi.lv/ta/id/202908-noteikumi-par-valsts-nodrosinatas-juridiskas-palidzibas-apjomu-samaksas-apmeru-atlidzinamajiem-izdevumiem-un-to-izmaksas-kartibu>

vardarbībā cietušajiem nodrošināt bezmaksas piekļuvi juridiskajai palīdzībai. Izmeklēšanas un tiesu administratīvās procedūras bieži ir ļoti sarežģītas, un tādēļ cietušajiem un to pārstāvjiem ir nepieciešama jurista palīdzība, lai viņi varētu atbilstoši aizstāvēt savas tiesības.

Ne cietušie bērni, ne to pārstāvji nevar jēgpilni piedalīties kriminālprocesa juridiskajos procesos, ja viņiem par to nav skaidras izpratnes un zināšanu par potenciāli pieņemamo lēmumu iespējamām sekām un to nozīmi. Ir svarīgi, ka cietušajam un tā pārstāvim tiek izskaidrota juridiskās palīdzības sniedzēja loma un tas, ko šī persona var un ko nevar darīt, juridisko jautājumu un tiesvedības būtība un iemesls, kāpēc bērns tiek iesaistīts atsevišķās procesuālās darbībās, dažādu lietas dalībnieku, piemēram, policijas un tiesnešu, loma, bērna un tā pārstāvja īpašās tiesības katrā procedūras posmā, to nozīme, nepieciešamība un tml.⁸⁵

Advokāta kā juridiskās palīdzības sniedzēja tiesības piedalīties kriminālprocesā

Saskaņā ar KPL 108. panta piekto daļu juridiskās palīdzības sniegšana nepilngadīgajam cietušajam un nepilngadīgā cietušā pārstāvim ir obligāta kriminālprocesā par noziedzīgu nodarījumu, kas saistīts ar noziedzīgu nodarījumu pret tikumību vai dzimumneaizskaramību.

apliecina orderis.

Juridiskās palīdzības sniedzējam ir tiesības piedalīties visās procesuālajās darbībās, kuras notiek ar cietušā līdzdalību. Tāpat atbilstoši Augstākās tiesas norādītajam, ja saskaņā ar KPL 108. panta piekto daļu nepilngadīgajam cietušajam obligāti nodrošināma juridiskā palīdzība, tā ir jāsniedz katrā gadījumā, kad tiek veikta kāda izmeklēšanas darbība, tostarp nopratināšana.⁸⁶ Vienlaikus uzsverams, ka juridiskā palīdzība un procesa un tiesību normu izskaidrošana ir jāsniedz gan cietušajam, gan arī tā pārstāvim.

Saskaņā ar KPL 108. panta sesto daļu, ja nepilngadīgais cietušais vai viņa pārstāvis nav noslēdzis vienošanos ar advokātu par juridiskās palīdzības sniegšanu, šā panta piektajā daļā paredzētajā gadījumā **procesa virzītājs pieņem lēmumu par advokāta kā juridiskās palīdzības sniedzēja uzaicināšanu** KPL 104. panta sestajā daļā paredzētajā kārtībā. Uzsverams, ka **procesa virzītājam maksimāli jānodrošina atbalstu cietušo tiesību un interešu aizsardzībai kriminālprocesā un pašam jāpieņem lēmums par advokāta kā juridiskās palīdzības sniedzēja piedalīšanos kriminālprocesā, negaidot lūgumu no cietušā pārstāvja**. Šajā gadījumā samaksu advokātam par valsts nodrošinātās juridiskās palīdzības sniegšanu un ar tās sniegšanu saistītos atlīdzināmos izdevumus sedz valsts saskaņā ar Ministru kabineta noteikumiem, kas reglamentē samaksu par valsts nodrošinātās juridiskās palīdzības sniegšanu. Tāpat, ņemot vērā katru konkrētu noziedzīga nodarījuma gadījumu, būtu jāizvērtē kāda dzimuma juridiskās palīdzības sniedzējs jāaicina kriminālprocesā.

⁸⁵ Guidelines on child-friendly legal aid, 2018. Pieejams: <https://www.unicef.org/eca/media/5171/file>

⁸⁶ Augstākās tiesas 2018. gada lēmums Nr. SKK-[C]/2018.

4.3. Cietušā bērna pratināšana

Attiecībā uz vardarbībā cietušo bērnu nopratināšanu Lansarotes konvencijā tiek akcentēta nepieciešamība ieviest tādas seksuālā vardarbībā cietušo bērnu pratināšanas prakses, kuras novērš cietušo bērnu atkārtotu emocionālu traumatizēšanu. Lansarotes konvencijas 30. panta 2. punkts arī paredz, **ka ikviena puse pret cietušajiem izmanto aizsargājošu pieeju, nodrošinot to, lai izmeklēšana un tiesvedība krimināllietā nepasliktinātu bērna stāvokli pēc piedzīvotās traumas un lai pēc kriminālprocesuālajām darbībām attiecīgajā gadījumā tiktu sniegta palīdzība.** Nepieciešams atturēties no bērna pakļaušanas atkārtotai pratināšanai. Tāpat kopumā praksē bērna iztaujāšanu veic dažādas institūcijas dažādās vietās un vidēs, kas nav atzīstama kā prakse, kas atbilst bērna labākajām interesēm. Nav pieļaujams, ka daudzi speciālisti, kuri nav tieši saistīti ar izmeklēšanas procesu, veic sarunu ar bērnu, lai noskaidrotu vardarbības apstākļus. Tas var norādīt uz sekundāru viktimizāciju no speciālistu puses attiecībā pret bērnu, kā arī būtiski ietekmē bērna sniegto liecību kvalitāti vēlāk izmeklēšanas laikā. Tāpat arī jāņem vērā fakts, ka bērnu attīstība ir dinamiska un to būtiski ietekmē viņu pieredze un attiecības ar personām, kas ir nozīmīgas viņu dzīvē, kā arī viņu uztvere un reakcija uz šo pieredzi un attiecībām. Atbilstoši Lansarotes konvencijas 35. pantam ir jānodrošina, ka:

- a) bērna pratināšana notiek bez nepamatotas kavēšanās pēc tam, kad kompetentās iestādes ir saņēmušas faktus;
- b) ja nepieciešams, bērna pratināšana notiek šim mērķim izveidotās vai pielāgotās telpās;
- c) bērna pratināšanu vada šim nolūkam apmācīti profesionāļi;
- d) ja vien tas iespējams un ja ir attiecīga situācija, vienas un tās pašas personas vada visas pratināšanas;
- e) pratināšanu skaits ir pēc iespējas ierobežots, un to ir tikai tik daudz, cik noteikti nepieciešams kriminālprocesam;
- f) bērnu var pavadīt viņa likumīgais pārstāvis vai attiecīgajā gadījumā viņa izraudzīts pieaugušais, ja vien attiecībā uz šo personu nav pieņemts pamatots pretējs lēmums.

Līdzīgi īpaši saudzējoši nosacījumi attiecībā uz seksuālā vardarbībā cietušo bērnu pratināšanu izriet arī no Direktīvas 2011/93/ES un Direktīvas 2012/29/ES. Atbilstoši Direktīvas 2012/29/ES 23. panta 3. punktā noteiktajam īpaši aizsargājamam cietušajam procesa laikā ir jābūt pieejamiem:

- a) pasākumiem, lai izvairītos no vizuāla kontakta starp cietušajiem un likumpārkāpējiem, tostarp liecības sniegšanas laikā, izmantojot piemērotus līdzekļus, tostarp atbilstīgu komunikācijas tehnoloģiju;
- b) pasākumiem, lai cietušo tiesas zālē varētu uz klausīt bez viņa klātbūtnes, jo īpaši izmantojot piemērotu komunikācijas tehnoloģiju;
- c) pasākumiem, lai nepieļautu nevajadzīgu iztaujāšanu par cietušā privāto dzīvi, kas nav saistīta ar noziedzīgo nodarījumu.

Savukārt no Direktīvas 2012/29/ES 23. panta 2. punkta izriet, ka cietušajiem, kam vajadzīga īpaša aizsardzība, kriminālizmeklēšanas laikā jānodrošina ka viņu iztaujāšanu veic šim nolūkam apmācīti speciālisti vai jāizmanto šādu speciālistu starpniecība. Arī Direktīvas 2012/29/ES preambulā nostiprināts, ka cietušā saskarsmei ar tiesību aizsardzības institūcijām jābūt pēc iespējas vienkāršai, ierobežojot lieku cietušā saskarsmi ar tām, tādējādi izvairoties no cietušās personas atkārtotas traumatizēšanas. KPL 151. panta otrā daļa noteic, ka cietušo var pratināt par visiem apstākļiem un par jebkuru kriminālprocesā iesaistītu personu, ja sniegtajām ziņām ir vai var būt nozīme lietā.

Pamatprincips:

Cietušā bērna pratināšana tiek veikta, cik drīz vien iespējams un pratināšanu skaits ir pēc iespējas mazāks.

KPL 151. panta ceturtā daļa noteica, ka cietušā pratināšana tiek veikta, cik drīz vien iespējams, pratināšanu skaits ir pēc iespējas mazāks, kā arī cietušā pratināšanu pēc iespējas veic viena un tā pati persona. Minētajā tiesību normā ir ietverti būtiski pamatprincipi, kas jāņem vērā arī bērnu, kas cietuši no seksuālas izmantošanas, pratināšanā.

Būtiski uzsvērt, ka, lai arī likumdevējs KPL 151. panta ceturtajā daļā nav noteicis konkrētu termiņu, kad pratināšana jāveic, bērna labākās intereses prasa, lai bērnu, kas cietis no seksuālas izmantošanas, pratinātu pēc iespējas ātrāk pēc noziedzīga nodarījuma izdarīšanas. Līdz ar to katrā konkrētajā gadījumā ir jāizvērtē, kad veikt nepilngadīgā cietušā nopratināšanu kriminālprocesā.

Attiecībā par termina "**cik drīz vien iespējams**" piemērošanu praksē, tas atkarīgs no katras konkrētās lietas apstākļiem, jo var būt arī situācijas, kad cietušo veselības stāvokļa dēļ nav iespējams uzreiz nopratināt, bet ir jāsagaida atļauja no attiecīgās ārstniecības personas. Otrs svarīgs aspekts - ja tas nav akūts gadījums, tad būtu svarīgi izvērtēt, vai ir kādi būtiski apstākļi, kas būtu jānoskaidro vēl pirms cietušā pratināšanas (piemēram, no sākuma iegūt ziņas no personām, kurām cietušais ir pastāstījis par notikušo, iegūt informāciju no skolas/bērnudārza par cietušo u.tml.), jo tad ir vieglāk pratināt cietušo un lielāka varbūtība, ka cietušo nevajadzēs papildu pratināt. Līdz ar to norādīt konkrētu laiku, kad nepilngadīgo nopratināšana tiks veikta ir neiespējami, bet ir jāsaprot, ka izmeklēšanas interesēs ir pratināt nepilngadīgo nekavējoties. Pretējā gadījumā, nepilngadīgo liecības var tikt ietekmētas no citu speciālistu intervences vai ieinteresēto personu puses, tādā veidā vēlāk apšaubot sniegto liecību ticamību. Pieņemot lēmumu par cietušā pratināšanas laiku, centrā jābūt bērnam un viņam vajadzībām un labākajām

interesēm. Būtiski ņemt vērā bērna attīstības līmeni, veselības stāvokli un psihoemocionālo stāvokli.

Pamatprincips:
Cietušā bērna pratināšanu skaits ir pēc iespējas mazāks.

KPL nenosaka pieļaujamo pratināšanas reižu skaitu. Vienlaikus, atbilstoši labākajai praksei, bērna labākās intereses prasa, lai bērns nebūtu pratināts vairāk kā vienu reizi. Vienlaikus norādāms, ka vitāli svarīgi, lai bērns netiktu atkārtoti saukts liecināt tiesā, lai netiktu pakļauts nesamērīgai traumatizācijai un pēc iespējas ātrāk varētu tikt uzsākta rehabilitācija. Arī termina **"pratināšanu skaits ir pēc iespējas mazāks"** piemērošana praksē atkarīga no katras konkrētās lietas apstākļiem. Var būt situācijas, kad bērns ļoti pakāpeniski atklāj, kas ar viņu ir noticis, pirmajā reizē neizstāstot visu notikušo. Tāpat var būt situācijas, kad, veicot izmeklēšanu, pēc cietušā nopratināšanas, atklājas jauni būtiski apstākļi, kam ir izšķiroša nozīme krimināltiesisko attiecību taisnīga noregulējuma panākšanā. Tā, piemēram, praksē ir gadījums, ka meitene sākumā izstāstīja tikai par seksuāla rakstura saziņu, ko ar viņu veica pieaudzis vīrietis, taču krietni vēlāk atklājās, ka meitenei ar minēto personu ir bijušas arī seksuāla rakstura attiecības, kas rezultējās ar cietušās meitenes vairākkārtīgu pratināšanu, kas neatbilst bērna labākajām interesēm.

Būtiski, ka procesa virzītājs šādu kategoriju lietās ir rūpīgi sagatavojies pratināšanai, apzinot pilnīgi visus svarīgos apstākļus, kas ir noskaidrojami, lai pēc iespējas veiktu tikai vienu pratināšanu. Jāņem vērā, kad ir ticis izdarīts noziedzīgs nodarījums, jāņem vērā bērna psiholoģiskais, fiziskais un emocionālais stāvoklis.

Pamatprincips:
Cietušā bērna pratināšanu pēc iespējas veic viena un tā pati persona.

Ja praksē ir izveidojusies izņēmuma situācija, kad atkārtota pratināšanas reize ir nepieciešama, ar bērnu jārunā tam pašam speciālistam un jāuzdod tikai precizējošie jautājumi. Gadījumā, kad pratināšanu veiks cits speciālists, organiski nevar izveidot situāciju, kad otrās pratināšanas laikā tiek uzdoti precizējoši jautājumi. Līdz ar to pastāv risks, ka cietušais tiks pratināts atkārtoti pēc būtības.

Cietušā liecība saskaņā ar KPL 131. panta pirmo daļu atzīstama par pierādījumu kriminālprocesā. Veicot pratināšanu, īpaši gadījumos, kad noziedzīgā nodarījuma rezultātā ir cietis nepilngadīgais, būtiski ir ievērot nepieciešamo izmeklēšanas darbību regulējumu, lai

sekmētu kvalitatīvu un atbilstošu procesa gaitu, lai nepakļautu cietušo personu sekundārai viktimizācijai.

Bērnam kā **īpaši aizsargājamam cietušajam** ir paredzēta īpaša pratināšanas kārtība, kura ir noteikta KPL 151.¹, 152. un 153. pantā.

Atbilstoši KPL 153. panta pirmajai daļai nepilngadīgo, kas atzīts par cietušo no vardarbības, ko nodarījusi persona, no kuras cietušais ir materiāli vai citādi atkarīgs, no cilvēku tirdzniecības vai no noziedzīga nodarījuma, kas vērsts pret personas tikumību vai dzimumneaizskaramību, pratināšana ir izdarāma ar psihologa starpniecību.

Minētās kategorijas cietušie noziedzīgā nodarījuma rakstura un radītā kaitējuma dēļ ir īpaši ievainojami un pakļauti atkārtotai traumatizēšanai. Procesā virzītājam jāņem vērā cietušā psihoemocionālais stāvoklis un nozieguma izdarīšanas apstākļi, it īpaši, ja bērns cietis no kāda sev pazīstama un tuva cilvēka. Līdz ar to šādi cietušie ir īpaši neaizsargāti un ir vajadzīgas viņu vajadzībām pielāgotas pratināšanas procedūras un speciāla procesuālā kārtība.⁸⁷

Tāda bērna pratināšanu, kurš cietis no noziedzīga nodarījuma, kurš vērsts pret personas tikumību un dzimumneaizskaramību, **ir jāveic tā paša dzimuma izmeklēšanas darbības veicējam, taču minēto nosacījumu var arī neievērot, gadījumā, ja tam piekrit pats cietušais vai viņa pārstāvis, kā arī nepieciešams nodrošināt, ka cietušā pratināšanu pēc iespējas veic viena un tā pati persona** (KPL 151.¹ panta otrā daļa). Turklāt, ja noziedzīgā nodarījumā, kas vērsts pret bērna tikumību un dzimumneaizskaramību, cietušais un persona, kurai ir tiesības uz aizstāvību, ir viena dzimuma un ja to lūdz cietušais vai viņa pārstāvis, pratināšanu veic pretēja dzimuma izmeklēšanas darbības veicējs. Līdzās kriminālprocesuālajam regulējumam, arī Direktīvas 2012/29/ES preambulā nostiprināts, ka cietušā saskarsmei ar tiesību aizsardzības institūcijām jābūt pēc iespējas vienkāršai, ierobežojot lieku cietušā saskarsmi ar tām, tādējādi izvairoties no bērna atkārtotas traumatizēšanas.

Pamatprincips:

Bērnu, kas cietis no noziedzīga nodarījuma, kas vērsts pret personas tikumību vai dzimumneaizskaramību, pratināšana ir izdarāma ar psihologa starpniecību.

KPL 153. panta pirmā daļa kā pamatprincipu noteic, ka šāda cietušā pratināšanu izdara ar tehnisko līdzekļu un psihologa starpniecību. **Psihologa starpniecības jēga ir sniegt atbalstu procesa virzītājam pratināšanas procesā, kā arī nodrošināt nepilngadīgajam psiholoģisku atbalstu, jo psihologs formulē procesa virzītāja uzdotos jautājumus nepilngadīgā vecumam, briedumam un īpašām vajadzībām atbilstošā veidā, lai tie cietušajam bērnam**

⁸⁷ Likuma "Grozījumi Kriminālprocesa likumā" (19.09.2024.) priekšlikuma pamatojums. Pieejams: <https://titania.saeima.lv/LIVS14/SaeimaLIVS14.nsf/0/1BABE08AD8B9CA45C2258AE7004F9D61?OpenDocument>

būtu gan labāk saprotami, gan, lai neradītu tā psihei nelabvēlīgus apstākļus.⁸⁸ Līdz ar to šādos gadījumos psihologs ir procesa virzītāja svarīgs atbalsts pēc iespējas precīzākas informācijas noskaidrošanā, vienlaikus nodrošinot saudzīgākas procesuālas kārtības pret bērnu nodrošināšanā.

Svarīgi, ka psihologs nepārkāpj starpniecības tvēruma robežas, proti, psihologs pēc savas iniciatīvas nevar uzdot jautājumus par lietas būtību, kas pārsniegtu procesa virzītāja doto uzdevumu. Psihologs šos jautājumus pārfrāzē vai vienkāršo bērnam saprotamā un atbilstošā veidā. Tāpat psihologs nedrīkst ietekmēt bērna atbildes, piemēram, ar ietekmējošiem jautājumiem, komentāriem vai neverbāliem mājieniem. Psihologs starpnieks nevar izteikt viedokli par bērna veikto pratināšanas laikā, proti, vai bērns melo, stāsta patiesību un tml., jo tas jau būtu ekspertīzes vai speciālista atzinuma jautājums.

Vienlaikus apzinoties, ka praksē var rasties objektīvas situācijas, kad pratināšanu ar tehnisko līdzekļu un psihologa starpniecību nodrošināt nav iespējams, ir noteikti konkrēti divi izņēmumi, kad neatliekamajos gadījumos, nepilngadīgo varēs nopratināt izmeklēšanas darbības veicējs, kuram ir speciālas zināšanas par saskarsmi ar nepilngadīgo kriminālprocesa laikā:

1. Pirmais izņēmums ir **neatliekams gadījums, kad pratināšanu nav iespējams izdarīt ar tehnisko līdzekļu un psihologa starpniecību un ir nepieciešams nekavējoties noskaidrot un aizturēt noziedzīga nodarījuma izdarītāju.** Minētās situācijas var rasties, kad noziedzīgais nodarījums ir izdarīts, piemēram, naktī vai brīvdienā, kad objektīvi nav iespējamas nodrošināt psihologa dalību, lai pratināšanu varētu veikt ar tā starpniecību atbilstoši pielāgotā telpā, un no cietušā pēc iespējas ātrāk ir nepieciešamas noskaidrot informāciju saistībā ar noziedzīga nodarījuma izdarītāja identitāti, lai to varētu nekavējoties aizturēt. Lai šo izņēmumu piemērotu, ir jāpastāv abiem kritērijiem.
2. Otrais izņēmums ir **neatliekams gadījums, kad pratināšana ar tehnisko līdzekļu un psihologa starpniecību nav iespējama nepilngadīgā veselības stāvokļa dēļ.** Šādās situācijās galvenais kritērijs ir nepilngadīgā veselības stāvoklis un tā objektīvās iespējas piedalīties pratināšanā ar tehnisko līdzekļu un psihologa starpniecību, kas veicama speciāli pielāgotās telpās. Šādas situācijas var rasties, piemēram, kad cietušais atrodas slimnīcā un ir nepieciešamas noskaidrot informāciju saistībā ar noziedzīga nodarījuma izdarītāja identitāti, lai to varētu nekavējoties aizturēt. Vai arī cietušā veselības stāvokļa dēļ pratināšana ar tehnisko līdzekļu un psihologa starpniecību nav ieteicama un no faktiskajiem apstākļiem ir secināms, ka veselības stāvoklis drīzumā neuzlabosies tādā mērā, lai šādu pratināšanas kārtību varētu piemērot.⁸⁹

Pārējos gadījumos procesa virzītājam būs pienākums nodrošināt pratināšanu ar tehnisko līdzekļu un psihologa starpniecību.

⁸⁸ Latvijas Republikas Augstākās tiesas Krimināllietu departamenta 2017. gada Lēmuma lietā SKK-[/]/2017 16.2 apakšpunkts.

⁸⁹ Likuma "Grozījumi Kriminālprocesa likumā" (19.09.2024.) priekšlikuma pamatojums. Pieejams: <https://titania.saeima.lv/LIVS14/SaeimaLIVS14.nsf/0/1BABE08AD8B9CA45C2258AE7004F9D61?OpenDocument>

Atbilstoši KPL 153. panta otrajai daļai nepilngadīgā, kas vērsts pret bērna tikumību vai dzimumneaizskaramību, pratināšanas norises gaitu fiksē skaņu un attēlu ierakstā, izņemot gadījumus, kad tas ir pretrunā ar nepilngadīgā labākajām interesēm vai traucē kriminālprocesa mērķa sasniegšanu.

Pamatprincips:

Bērna, kas cietis no noziedzīga nodarījuma, kas vērsts pret personas tikumību vai dzimumneaizskaramību, pratināšanu fiksē skaņu un attēlu ierakstā, izņemot gadījumus, kad tas ir pretrunā ar nepilngadīgā labākajām interesēm vai traucē kriminālprocesa mērķa sasniegšanu

Bērna liecības fiksēšana skaņu un attēlu ierakstā ļauj ne tikai iegūt informāciju par notikušo, bet vienlaicīgi parāda arī bērna reakcijas un emocionālo stāvokli nopratināšanas laikā. Atbilstoši Lansarotes konvencijas skaidrojošajiem komentāriem, pratināšanas fiksēšana ar tehniskajiem līdzekļiem galvenais mērķis ir aizsargāt bērnus pret turpmāku traumu risku, proti, pratināšana, kas veikta skaņu un attēlu ierakstā, var kalpot vairākiem mērķiem, tostarp medicīniskās apskates un terapeitiskiem pakalpojumiem, tādējādi veicinot mērķa sasniegšanu - pēc iespējas ierobežots interviju un pratināšanu skaits. Pratināšanu, kura veikta attēlu un skaņu ierakstā nepieciešamība gadījumā var izmantot eksperti, lai nevajadzētu atkārtoti iztaujāt bērnu par noziedzīgā nodarījuma apstākļiem. Piemēram, saskaņā ar Tiesu ekspertu likumu, ekspertiem ir pieejami visi krimināllietas materiāli, t.sk., pratināšana, kura veikta skaņu un attēlu ierakstā. Vienlaikus arī norādīts, ka šādu noteikumu īstenošanai nepieciešama zināma elastība, lai ņemtu vērā bērna vecumu, specializēta personāla pieejamību, prasības saistībā ar kriminālprocesu un visa veida individuālās vajadzības saistībā ar izmeklēšanas efektivitāti.⁹⁰ Arī Direktīvas 2012/29/ES 24. pants paredz, ka, ja cietušais ir bērns, jānodrošina iespēja cietušo bērnu nopratināšanas norises gaitas fiksēšanu skaņu un attēlu ierakstā un šo ierakstu kā pierādījumu izmantošanu kriminālprocesā.

Izmeklēšanā, it īpaši seksuālas izmantošanas pret bērniem gadījumā, procesa virzītāja uzdevums un pienākums ir efektīvi izmantot KPL 2. nodaļā noteiktos principus, izmeklēšanas metodes un procesuālās darbības, lai sasniegtu KPL 1. pantā noteikto kriminālprocesa mērķi – noteikt tādu kriminālprocesa kārtību, kas nodrošina efektīvu Krimināllikuma normu piemērošanu un krimināltiesisko attiecību taisnīgu noregulējumu bez neattaisnotas iejaukšanās personas dzīvē.

Ņemot vērā nozieguma raksturu un kaitīgumu, **procesa virzītājam jāņem vērā cietušā psihoemocionālais stāvoklis un nozieguma izdarīšanas apstākļi, it īpaši, ja bērns cietis no kāda sev pazīstama un tuva cilvēka.** Cietušo bērnu tiesības būtu jāievēro atbilstoši viņu individuālajām vajadzībām un apstākļiem, lai atrastu vislabāko risinājumu, kas pielāgots viņu gadījumam, līdz minimumam samazinot visas iespējamās situācijas papildu vai nākotnes

⁹⁰ Explanatory Report to the Council of Europe Convention on the Protection of Children against Sexual Exploitation and Sexual Abuse. Pieejams: <https://rm.coe.int/16800d3832>

kaitējums.⁹¹ Līdz ar to pratināšanas fiksēšana skaņas un attēlu ierakstā ne vienmēr var būt bērna interesēs, piemēram, ja aizdomās turētais ir cietušā radnieks vai tuva persona. Kā izņēmuma gadījumi varētu būt situācijas, kad cietušais bērns vai viņa pārstāvis sniedz pamatotu viedokli, ka nevēlas, ka viņa pratināšana tiek fiksēta skaņu un attēlu ierakstā vai arī nepilngadīgais cietušais atsakās sniegt liecību, ja tā tiek fiksēta skaņu un attēlu ierakstā. Nepilngadīgajam cietušajam ir tiesības izteikt savu viedokli. BTAL 20. panta otrajā daļā noteikts, ka ir jāuzklausā bērna izteiktais viedoklis, piemēram, ka bērns nevēlos, ka viņa liecību redz vainīgā persona, ka bērnam ir kauns runāt kameras priekšā. Kā to norādījuši praktiķi, minētais ir viens no galvenajiem iemesliem, kāpēc nepilngadīgais cietušais praksē nevēlas un atsakās liecināt, ja pratināšana tiek fiksēta skaņu un attēlu ierakstā.

Vienlaikus tā kā video un audio ieraksts būtu ieteicams jebkurā gadījumā, **bērnām, kas nevēlas, lai tiktu veikts šāds ieraksts, jo to redzēs apsūdzētais, būtu atbilstošā veidā jāizskaidro, ka apsūdzētajam netiks izsniegts ieraksts, bet gan viņš tiks tikai iepazīstināts.** Kā arī bērnam jāizskaidro, ka video un audio ierakstu veic, lai bērns pēc iespējas nebūtu atkārtoti pratināms. Minēto ierakstu privātumu garantē KPL 412. panta 6.¹ daļa, kas noteic, ka skaņu vai attēlu ierakstu kopijas, kuros fiksētas cietušo liecības, neizsniedz apsūdzētajam, bet gan tiek nodrošināta iespēja ar tiem iepazīties procesa virzītāja vai pilnvarotas personas klātbūtnē. Skaņu vai attēlu ierakstu kopiju publiska izplatīšana būtiski pārkāptu bērna tiesības uz privātās dzīves neaizskaramību, tāpēc informācija, ko satur skaņu vai attēlu ieraksts, ir aizsargājama, jo var atklāt personas privātās dzīves aspektus.

Pamatprincips:

Bērnu, kas cietis no noziedzīga nodarījuma, kas vērsts pret personas tikumību vai dzimumneaizskaramību, pratināšanas pratināšanas ilgums bez viņa piekrišanas vienā diennaktī nedrīkst pārsniegt sešas stundas, ieskaitot pārtraukumu. Psihologam vai izņēmuma gadījumos procesa virzītājam, uzsākot pratināšanu bērns jāiepazīstina ar sevi un pārējiem klātesošiem, kā arī bērna briedumam atbilstošā veidā jāizskaidro viņa tiesības, pratināšanas procesa kārtība un nozīme.

KPL 152. panta pirmā daļa paredz, ka nepilngadīgā pratināšanas ilgums bez viņa piekrišanas vienā diennaktī nedrīkst pārsniegt sešas stundas, ieskaitot pārtraukumu. Likumdevējs ir paredzējis vispārēju pieeju saistībā ar nepilngadīgo pratināšanu, nosakot maksimālo iespējamo laika limitu. Bet, protams, procesa virzītājam, nosakot pratināšanas ilgumu, ir jāvērtē un jāņem vērā objektīvie apstākļi - **bērna vecumu, iespējamo traumu, ko radījis noziedzīgais nodarījums, fizisko un/vai garīgo attīstības stadiju, emocionālo stāvokli, kā arī bērna izglītību, runas spējas un spēju noturēt uzmanību.**

Atbilstoši KPL 152. panta sesto daļu, psihologam vai izņēmuma gadījumos procesa virzītājam, uzsākot pratināšanu bērns jāiepazīstina ar sevi un pārējiem klātesošiem, kā arī bērna

⁹¹Guidelines for First Responders in Child Sexual Abuse and Exploitation Cases. Pieejams: https://www.europol.europa.eu/cms/sites/default/files/documents/Grace%20Guidelines%202022_Public_0.pdf

briedumam atbilstošā veidā jāizskaidro viņa tiesības, pratināšanas procesa kārtība un nozīme. Nepilngadīgo, kurš nav sasniedzis 14 gadu vecumu, nebrīdina par atbildību par atteikšanos liecināt un apzināti nepatiesas liecības došanu.

ECT lietā R.B. v. Estonia⁹² atzina ECTK 3. un 8. panta pārkāpumu, kurā Igaunijas Augstākā tiesa, ņemot vērā, ka 4 gadus vecs bērns nebija informēts par viņa pienākumu teikt patiesību un par tiesībām neliecināt pret savu tēvu, pieņēma lēmumu bērna liecības atzīt par nederīgām, kā rezultātā tēvs tika attaisnots bērna seksuālā izmantošanā. Igaunijas tiesību aktos lieciniekiem sniegtais brīdinājums par nepatiesu liecību sniegšanu, netika nošķirti atkarībā no personu vecuma, tādējādi neparedzot izņēmumus vai pielāgojumus maziem bērniem, kuri liecina par izdarīto noziegumu. ECT uzskatīja, ka valsts procesuālajā reakcijā uz cietušā apgalvojumu par viņa tēva veikto izvarošanu un seksuālu vardarbību bija būtiski trūkumi un tā nebija pietiekami ņēmusi vērā maza bērna īpašo neaizsargātību un atbilstošās vajadzības. ECT norādījusi, ka bērnu tiesību efektīva aizsardzība liecību sniegšanā, atbilstoši starptautiskajiem standartiem, ir jānodrošina gan pirmstiesas izmeklēšanas, gan tiesas procesa laikā. Saskaņā ar Eiropas Padomes Ministru komitejas pamatnostādnēm par bērniem draudzīgu tiesiskumu, **gadījumos, kad tiek piemēroti mazāk stingri noteikumi par liecību sniegšanu vai citi bērniem labvēlīgi pasākumi, tie paši par sevi nedrīkst mazināt bērna liecības nozīmīgumu vai tās vērtību.** Tomēr šajā lietā cietušā liecība tika atzīta par nepieņemamu tieši tāpēc, ka tika stingri piemēroti procesuālie noteikumi, kas nošķīra pieaugušo un bērnu procesuālos pienākumus. Līdz ar to ECT secināja, ka veids, kādā kopumā krimināltiesību mehānismi tika īstenoti šajā lietā, kā rezultātā lieta tika izbeigta uz procesuāla pārkāpuma pamata, ir bijis nepilnīgs un novedis pie ECTK pārkāpuma.

Atbilstoši KPL 152. panta otrajai daļai **nepilngadīgā pārstāvim ir tiesības piedalīties pratināšanā, ja pret to neiebilst pats nepilngadīgais.** Minētā persona ar izmeklēšanas darbības veicēja atļauju var uzdot jautājumus arī pratināmajam.

Būtiski, ka procesa virzītājs, ja izņēmuma gadījumā pratināšanu veic pats, vai psihologs ir ar atbilstošu zināšanu līmeni par bērna nopratināšanu un kompetents veikt šādu procesuālo darbību. Svarīgi, ka, pratinot nepilngadīgo tiktu ievērota noteikta pratināšanas struktūra (Sagatavošanās un plānošana; Kontakta izveidošana un informācijas sniegšana; Informācijas iegūšana; Pratināšanas noslēgums; Informācijas novērtēšana), kas orientēta uz kvalitatīvas informācijas iegūšanu no nepilngadīgā pratināšanas laikā. Viena no pasaules praksē visvairāk lietotajām strukturētajām izmeklēšanas intervijas vadlīnijām ir **Bērnu veselības un attīstības nacionālā institūta izmeklēšanas intervijas protokols** (NICHD, *National Institute of Child Health and Human Development Investigative Interview protocol*) jeb **NICHD izmeklēšanas intervijas protokols.**

Cietušā bērna liecības dzimumnoziegumos bieži ir svarīgākais un vienīgais informācijas avots, kas kalpo kā pamatpierādījums pret noziegumu izdarījušo personu, tāpēc procesa virzītājam ir būtiski nodrošināt gan atbilstošu un izmantojumu pierādījumu iegūšanu, gan bērna labāko interešu nodrošināšanu, tā pēc iespējas minimizējot sekundāras traumatizācijas risku.

⁹² ECT lieta R.B. v. Estonia. Pieejams: <https://hudoc.echr.coe.int/eng#%7B%22itemid%22:%5B%22002-13310%22%5D%7D>

Procesa virzītājam pratināšanas jautājumus jā sagatavo iepriekš. Tāpat būtu nepieciešams, ka procesa virzītājs attiecīgos jautājumus un nepieciešamo informācijas noskaidrošanas apjomu būtu iepriekš saskaņojis ar uzraugošo prokuroru, lai nodrošinātu, ka kriminālvajāšanas stadijā prokurors kā procesa virzītājs bērnu nevēlētos pratināt atkārtoti iztrūkstošas informācijas vai detaļu dēļ. Tāpat **ir ieteicams, ka sarežģītākās lietās klāt pratināšanā ir arī pats prokurors.** Prokurora dalība var palīdzēt nodrošināt, ka nopratināšana

Izmeklēšanas darbības pašas par sevi rada emocionālu spriedzi un var nepilngadīgajam cietušajam aktualizēt noziedzīga nodarījuma laikā piedzīvotās negatīvās emocijas, kā arī saasināt tā rezultātā radītās sekas nepilngadīgā psiholoģiskajā vai psihiskajā veselībā, tādējādi potenciāli radot iespēju izmeklēšanas darbību rezultātā tikt retraumatizētam. Procesa virzītāja pienākums ir novērst šādu iespējamību.

norit saskaņā ar bērna interesēm, nepieļaujot procesuālās kļūdas, kā arī mazināt nepieciešamību bērnu pratināt atkārtoti. Prokurors kā uzraugošā amatpersona var nekavējoties reaģēt uz iespējamām pārkāpumiem vai pamanīt nepieciešamību pēc papildu uzdodamiem jautājumiem, tādējādi stiprinot gan cietušā aizsardzību, gan procesa efektivitāti.

Būtiski uzsvērt, ka pārsvarā **tieši pirmajā pratināšanas reizē**

bērna liecības ir visprecīzākās, lai noskaidrotu notikušā apstākļus. Procesa virzītājam ir jāņem vērā pētījumos apstiprinātais, ka papildus vispārējai kauna sajūtai, ko bieži izjūt cietušie bērni dažādu iemeslu dēļ nevēlas atklāt par savām ciešanām. Pie tādiem iemesliem ietilpst izteiktie draudi bērnam, bailes no vainīgā, izpratnes trūkums par seksuālu vardarbību pret bērnu vai attiecības ar vainīgo. Tās var būt arī bailes radīt problēmas ģimenē vai sociālajā vidē. Ir mazāk ticams, ka bērni, kuri ir cietuši no ģimenes locekļa vardarbības, atklās informācijas par notikušo, nekā tie, kurus ir ļaunprātīgi izmantojis kāds ārpus ģimenes. Papildu sarežģījumi var rasties, ja bērns ir mēģinājis kādam pastāstīt notikušo, bet nav bijis uzklauts. Pagātnes pieredze ar mēģinājumiem atklāt informāciju, kam seko neatbilstošs atbalsts un palīdzība, būtiski ietekmē to, cik komfortabli šie cietušie jūtas.⁹³ Ņemot vērā, ka tieši dzimumnoziegumu gadījumā kontakta nodibināšana ar bērnu var būt sarežģīta, ir būtiski piemērot tādu saudzīgu izmeklēšanas darbības taktiku, lai cietušajam bērnam radītu drošu vides sajūtu, kurā bērns var izstāstīt notikušo.

Kā jau minēts iepriekš, ECT spriedumos ir atzinusi ECTK pārkāpumus gadījumos, kad kriminālprocesos netiek ņemta vērā iesniedzēja īpašā neaizsargātība un vajadzības. Tā ECT lietā A.P. v. the Republic of Moldova⁹⁴ atzina ECTK 3. panta pārkāpumu. Lietā papildus tam, ka cietušo izmeklēšanas laikā nebija pavadījusi atbalsta persona, psihologs vai kāds cits speciālists, kas jau ir par pamatu atzīt, ka atbalsts īpaši neaizsargātai personai nav ticis pietiekami

⁹³ Cīņa pret ļaunprātīgu bērnu seksuālo izmantošanu, Direktīva 2011/93/ES par seksuālas vardarbības pret bērniem, bērnu seksuālas izmantošanas un bērnu pornogrāfijas apkarošanu. Eiropas Īstenošanas Novērtējums. 49.lpp. Pieejams:

https://www.europarl.europa.eu/RegData/etudes/STUD/2017/598614/EPRS_STU%282017%29598614_EN.pdf

⁹⁴ECT lieta A.P. v. the Republic of Moldova. Pieejams:

<file:///C:/Users/kkalnina05/Downloads/Judgment%20A.P.%20v.%20Republic%20of%20Moldova%20-%20allegations%20of%20sexual%20abuse%20perpetrated%20by%20a%20twelve-year-old%20child%20on%20a%20five-year-old%20child.pdf>

nodrošināts, nepilngadīgā pratināšanu veica izmeklētājs, kas nebija atbilstoši apmācīts. Ņemot vērā, gan iepriekš minēto, gan lietas faktiskos apstākļus attiecībā par kriminālprocesa virzību, ECT secināja, ka valsts iestāžu veiktā izmeklēšana bija neefektīva, jo tā nebija rūpīga un tajā nav ņemta vērā iesniedzēja īpašā neaizsargātība.

Savukārt KPL 152. panta piektā līdz septītajā daļā noteic kārtību bērna **pratināšanai ar psihologa starpniecību**.

Augstākās tiesas Senāta Krimināllietu departaments lietā Nr. SKK-[J]/2022 (Slēgtas lietas statuss) norādījis, ka lēmumā par cietušās personas nopratināšanu KPL 153. panta pirmajā daļā [šobrīd KPL 152. panta ceturtajā daļā] paredzētajā kārtībā jāņem vērā īpaši aizsargājamā cietušā statusu. Lietā lēmums par cietušās nopratināšanu izmantojot tehniskos līdzekļus (videokonferenci) un psihologa starpniecību, proti, līdzekļiem, kas minēti KPL 153. panta pirmajā daļā [šobrīd – KPL 152. panta ceturtajā daļā], pamatots ar ziņām par cietušās veselības stāvokli – ekspertu atzinumu, ka, ņemot vērā cietušās individuāli psiholoģiskās īpatnības, nebūtu rekomendējama viņas iesaistīšana procesuālajās darbībās un piedalīšanās tiesas sēdē. Senāts atzina, ka šādos, lietā konstatējamajos apstākļos, cietušās vecumam nav nozīme, lemjot par pasākumiem, kas vērsti uz cietušās personas aizsardzību pret sekundāru un atkārtotu traumatizēšanu, norādot, ka saskaņā ar KPL 96.¹ panta pirmās daļas 3. punktu persona, kura cietusi no noziedzīga nodarījuma, kas vērsts pret personas tikumību vai dzimumneaizskaramību, ir īpaši aizsargājams cietušais, kam vajadzīga īpaša aizsardzība.

Pamatprincips:

Cietušais bērns kopā ar psihologu atrodas telpā, kura piemērota sarunai ar nepilngadīgo un kurā tehniski nodrošināts, ka procesa virzītāja uzdotos jautājumus bērns nedzird. Procesā virzītājs un citas viņa pieaicinātās personas atrodas citā telpā, kur tehniskie līdzekļi nodrošina to, ka var dzirdēt un redzēt pratināmo personu un psihologu

Saskaņā ar KPL 152. panta piekto daļu procesa virzītājs un citas viņa pieaicinātās personas atrodas citā telpā, kur tehniskie līdzekļi nodrošina to, ka var dzirdēt un redzēt pratināmo personu un psihologu. Pratināmais kopā ar psihologu atrodas telpā, kura piemērota sarunai ar nepilngadīgo un kurā tehniski nodrošināts, ka procesa virzītāja uzdotos jautājumus dzird tikai psihologs. Savukārt psihologs uzdod nepilngadīgā psihei atbilstošā formā procesa virzītāja jautājumus.

Atbilstoši KPL 152. panta sestajai daļai, ja pratināmā persona nav sasniegusi 14 gadu vecumu, psihologs, ievērojot konkrētos apstākļus, nepilngadīgajam izskaidro notiekošo darbību nepieciešamību un viņa sniegtās informācijas nozīmi, noskaidro personas datus, uzdod nepilngadīgā psihei atbilstošā formā procesa virzītāja jautājumus, ja nepieciešams, — informē par pārtraukumu izmeklēšanas darbībā un tās atsākšanu. Savukārt saskaņā ar šā panta septīto daļu, ja bērns ir sasniedzis 14 gadu vecumu, procesa virzītājs ar psihologa starpniecību informē nepilngadīgo par veicamās izmeklēšanas darbības būtību, noskaidro viņa personas datus, izskaidro viņa tiesības un pienākumus, kā arī brīdina viņu par atbildību par savu pienākumu nepildīšanu, uzdod nepilngadīgā psihei atbilstošā formā procesa virzītāja uzdotos jautājumus;

ja nepieciešams, — informē par pārtraukumu izmeklēšanas darbībā un tās atsākšanu. Vienlaikus likumdevējs noteicis, ka pratināšanas gaitu fiksē saskaņā ar KPL 141.—143. panta prasībām. Tāpat bērns, kurš nav sasniedzis 14 gadu vecumu, protokolu neparaksta (KPL 152. panta astotā daļa).

Tāpat norādāms, ka saskaņā ar KPL 96.¹ panta piekto daļu nepilngadīgajam kā īpaši aizsargājamam cietušajam ir tiesības ar procesa virzītāja atļauju piedalīties procesuālajās darbībās kopā ar uzticības personu, ja vien tā nav persona, pret kuru uzsākts kriminālprocess, aizturētais, aizdomās turētais vai apsūdzētais. Tas, ka pie mazgadīgo nopratināšanas piedalījās likumiskās pārstāves cietušajiem nav uzskatāms par pratināšanas pārkāpumu, jo atbilstoši Kriminālprocesa likuma 96.¹ panta piektajai daļai īpaši aizsargājamam cietušajam ir tiesības ar procesa virzītāja atļauju piedalīties procesuālajās darbībās kopā ar uzticības personu.⁹⁵

KPL 153. panta trešajā daļā paredzēts, ka, **lai nodrošinātu īpaši aizsargājama nepilngadīgā cietušā labākās intereses atkārtoti neliecināt tiesā, aizstāvībai ir tiesības pieteikt lūgumu 3 darba dienu laikā no personas atzīšanas par aizdomās turēto iepazīties ar nopratināšanas skaņu un attēlu ierakstu vai nopratināšanas protokolu, ja nopratināšanas gaita nav fiksēta skaņu un attēlu ierakstā.**

Atbilstoši ekspertu norādītajam, praksē bērnu seksuālas izmantošanas gadījumos tiek saskatītas vairākas problēmas arī iztiesāšanas procesā. Tiek akcentēts, ka praksē paiet ilgs laiks līdz lietas iztiesāšanas uzsākšanai, vai arī uzsāktās iztiesāšanas ieilgst un lietu izskatīšana tiek atlikta uz vairākiem mēnešiem, kas nav nedz kriminālprocesa mērķa sasniegšanas, nedz bērnu labākajās interesēs. Vienlaikus praksē tiek novērots, ka šādās procesa stadijās tiesneši arvien biežāk aicināja nepilngadīgos cietušos sniegt liecības, arī tad, ja psihologs to pamatoti neiesaka. **Bērna atkārtota aicināšana liecināt tiesā ir nevēlama.**

Pirmkārt pārstāstot notikušo, bērns atkārtoti piedzīvo traumu, proti, nepatīkamās pieredzes atsaukšana atmiņā rada bērna ķermenī tādas pašas stresa reakcijas kā brīdī, kad pāridarījums notika. Tāpat, ja cietušais jau ir izgājis rehabilitāciju, pēc šīs piedzīvotās retraumatizācijas liecinot tiesā, bērnam atkārtota rehabilitācijas vairs nepienākas. Tā ietekmē cietušais bērns var atsākt nevēlamās darbības, piemēram, atsākt paškaitējošu uzvedību, var aktualizēties suicidālas domas un darbības, var iesaistīties antisociālās grupās (klaiņošana), veikt antisociālas darbības, bēgt no mājām, lietot atkarību izraisošas vielas, zagt, pārtraukt apmeklēt skolu, psihologu u. tml.

Otrkārt, ja bērns jau izgājis rehabilitācijas procesu un integrējies notiekošo savā pieredzē, bērna liecība var būt neprecīza vai atšķirties no pirmstiesas procesā sniegtās. Bērns var jau būt aizmirsis notikušo, sevišķi, ja tiesa notiek ilgāku laiku pēc notikuma un bērns notikuma laikā bijis vēl mazs – piemēram, ja pāridarījums noticis trīs gadu vecumā, bet tiesa notiek divus gadus vēlāk. Bērna atītīstības īpatnības šādā situācijā liedz iegūt reālu un patiesībai atbilstošu notikuma atstāstu tik ilgu laiku pēc notikuma. Būtiski uzsvērt, ka **tieši pirmajā pratināšanas reizē bērna liecības ir visprecīzākās, lai noskaidrotu notikušā apstākļus.**

⁹⁵ Rīgas apgabaltiesas 20.03.2020 spriedums lietā Nr. 11354027616 (02.02.2022. Augstāka tiesa atteikusies ierosinot kasācijas tiesvedību) pausta atziņa.

Treškārt, liecināšana tiesā var ietvert arī pāridarītāja satikšanu, kas var ļoti negatīvi ietekmēt cietušā stāvokli. Jāpiebilst, ka pastiprināta drošība tiesu ēkās tiek nodrošināta tiesu zālēs, bet ne gaitenī vai ārpus tiesas ēkas, kad izdarītājs var sastapt cietušo.

Latvijas Republikas Senāta Krimināllietu departaments savā 2022.gada [...] Lēmumā lietā Nr. [...], SKK [L]/2022⁹⁶ norādījis ECT secināto, ka arī kriminālprocesos par seksuāla rakstura noziedzīgajiem nodarījumiem, kad cietušā nopratināšana tiesas procesā ir atzīta par traumējošu, ir nepieciešams nodrošināt līdzsvarojošus faktorus, lai tiesas procesu varētu atzīt par taisnīgu. Šiem faktoriem jānodrošina taisnīgs un pienācīgs cietušā liecību ticamības izvērtējums (*Eiropas Cilvēktiesību tiesas 2015. gada 15. decembra sprieduma lietā „Schatschaschwili v. Germany”, iesniegums Nr. 9154/10, 116. un 125.punkts*). Turklāt ECT minējusi vairākus apstākļus, kam var būt nozīme, veicot šādu izvērtējumu, proti, vai tiesa ar pietiekamu rūpību ir vērtējusi liecības, kuras sniegusi persona, kas nepiedalās tiesas sēdē un vai tiesa ir detalizēti pamatojusi, kāpēc tā uzskata liecības par ticamām, atsaucoties arī uz citiem pieejamiem pierādījumiem (*Eiropas Cilvēktiesību tiesas 2017.gada 10.oktobra sprieduma lietā „Daştan v. Turkey”, iesnieguma Nr. 37272/08, 31.punkts, 2015.gada 15.decembra sprieduma lietā „Schatschaschwili v. Germany”, iesniegums Nr. 9154/10, 126.-131.punkts*); vai liecības, ko izmeklēšanas laikā sniegusi persona, kas nepiedalās tiesas sēdē, ir ierakstītas videoformātā (*Eiropas Cilvēktiesību tiesas 2016.gada 24.maija sprieduma lietā „Przydział v. Poland”, iesnieguma Nr. 15487/08, 53.punkts*); vai aizstāvībai pirmstiesas procesā vai tiesas izmeklēšanā bija iespēja uzdot jautājumus netieši, piemēram, rakstveidā (*Eiropas Cilvēktiesību tiesas 2016.gada 29.marta sprieduma lietā „Paić v. Croatia”, iesniegums Nr. 47082/12, 47.punkts*).

Vienlaikus Senāts lēmumā konstatēja, ka konkrētajā krimināllietā mazgadīgā cietušās liecības pirmstiesas kriminālprocesā (Krimināllikuma 160. pants) ir fiksētas skaņu un attēlu ierakstā. Savukārt ne pirmstiesas kriminālprocesā, ne tiesā apsūdzētajam un viņa aizstāvēm netika dota iespēja uzdot jautājumus cietušajai, tajā skaitā arī rakstveidā.

Arī citā lēmumā 2020. gada [...] lietā Nr. [...], SKK-[M]⁹⁷ Latvijas Republikas Senāta Krimināllietu departaments norāda, ka ECT sakarā ar Eiropas Cilvēka tiesību un pamatbrīvību aizsardzības konvencijas 6. panta piemērošanu ir sniegusi atzinumus jautājumos par tiesību uz aizstāvību izpratni kontekstā ar pierādījumu tiešu pārbaudi, tostarp apsūdzības liecinieku nopratināšanu tiesas sēdē. Ar apsūdzības liecinieku saprot arī cietušo atbilstoši KPL. Proti, ECT savos nolēmumos vairākkārt norādījusi, ka Konvencijas 6. panta trešās daļas „d” apakšpunkts paredz principu, ka pirms apsūdzētā notiesāšanas visi pierādījumi pret viņu parasti jāuzrāda viņa klātbūtnē publiskā tiesas sēdē. Vienlaikus pirmstiesas izmeklēšanas gaitā iegūto liecību izmantošana par pierādījumiem kā tāda nav pretrunā ar Konvencijas 6. panta 3. punkta „d” apakšpunktu pie nosacījuma, ka tiek ievērotas aizstāvības intereses. Parasti šīs intereses pieprasa, lai apsūdzētajam būtu dotas adekvātas un atbilstošas iespējas apšaubīt un nopratināt

⁹⁶ Latvijas Republikas Senāta Krimināllietu departamenta 2022.gada [...] Lēmums Lieta Nr. [...], SKK [L]/2022. Pieejams: <https://www.at.gov.lv/lv/tiesu-prakse/judikaturas-nolemumu-arhivs/kriminallietu-departaments/klasifikators-pec-lietu-kategorijam/kriminallikuma-seviska-dala/xvi-nodala-noziedzigi-nodarijumi-pret-tikumibu-un-dzimumneaizskaramibu>

⁹⁷ Latvijas Republikas Senāta Krimināllietu departamenta 2020.gada [...] Lēmums Lieta Nr. [...], SKK-[M]. Pieejams: <https://www.at.gov.lv/lv/tiesu-prakse/judikaturas-nolemumu-arhivs/kriminallietu-departaments/klasifikators-pec-lietu-kategorijam/kriminallikuma-seviska-dala/xvi-nodala-noziedzigi-nodarijumi-pret-tikumibu-un-dzimumneaizskaramibu>

apsūdzības liecinieku viņa liecību sniegšanas laikā vai arī vēlākā tiesvedības posmā (*Eiropas Cilvēktiesību tiesas 1991. gada 26. aprīļa sprieduma lietā „Asch v. Austria”, iesnieguma Nr. 12398/86, 27. punkts, 2006. gada 16. novembra sprieduma lietā „Klimentyev v. Russia”, iesnieguma Nr. 46503/99, 124. punkts*).

ECT, interpretējot Konvencijas 6. panta 3. punkta „d” apakšpunktu, savos nolēmumos vairākkārt norādījusi arī uz to, ka minētā tiesību norma var būt pārkāpta ne tikai tajā gadījumā, ja netiek minēti pamatoti iemesli liecinieka neiztaujāšanai, bet arī tajā gadījumā, ja notiesāšana tiek balstīta tikai vai izšķirošā mērā uz apgalvojumiem, ko izteikusi persona, kuru apsūdzētajam nav bijis iespējams iztaujāt, pat ja procesa virzītājs ir izdarījis visu, ko no tā saprātīgi varēja sagaidīt, lai nodrošinātu šādas personas ierašanos (*Eiropas Cilvēktiesību tiesas 2011. gada 15. decembra sprieduma lietā „Al-Khawaja and Tahery v. The United Kingdom” (Lielā palāta), iesnieguma Nr. 26766/05 un 22228/06, 120. punkts, 2012. gada 2. oktobra sprieduma lietā Mitkus pret Latviju, iesnieguma Nr. 7259/03, 101. punkts*).

Augstākā tiesa jau iepriekš vairākkārt norādījusi, ka šādos gadījumos tiesai jāizvērtē, vai liecinieku, kurus apsūdzētajam nav bijis iespējams iztaujāt, pirmstiesas kriminālprocesa laikā sniegtās liecības nav atzīstamas par būtisku pierādījumu, kas var izšķirt lietas iznākumu, un vai tādā gadījumā apsūdzētā vainīguma pamatošana ar šādām liecinieku liecībām nepārkāpj apsūdzētā tiesības uz aizstāvību tādā apmērā, kas nav savienojams ar Konvencijas 6. pantā ietvertajām garantijām (*Augstākās tiesas 2013. gada 18. jūnija lēmums lietā Nr. SKK-208/2013 (11210096208), 2014. gada 26. marta lēmums lietā Nr. SKK-101/2014 (11260018705)*).

ECT ir atzinusi, ka attiecībā uz kriminālprocesiem par seksuāla rakstura noziegumiem Konvencijas 6. panta 3. punkta „d” apakšpunkts nevar tikt interpretēts tādējādi, ka visos gadījumos tiek pieprasīts, lai jautājumus tiešā izjautāšanā vai citādi uzdotu apsūdzētais vai viņa aizstāvis (*Eiropas Cilvēktiesību tiesas 2002. gada 2. jūlija sprieduma lietā „S.N. v. Sweden”, iesniegums Nr. 34209/96, 52. punkts, 2007. gada 19. jūnija sprieduma lietā „W.S. v. Poland”, iesniegums Nr. 21508/02, 55. punkts*). Tāpat ir jāievēro, ka tieša konfrontācija starp seksuāla rakstura noziegumā apsūdzētu personu un šajā noziegumā cietušo personu rada risku, ka cietušais tiks retraumatizēts, tāpēc tiesai vēl uzmanīgāk jāvērtē, vai personiska izjautāšana ir iespējama, ja uzdodamie jautājumi ir intīma rakstura (*Eiropas Cilvēktiesību tiesas 2015. gada 28. maija sprieduma lietā „Y. v. Slovenia”, iesniegums Nr. 41107/10, 106. punkts*). Taču tas nenozīmē, ka pasākumi cietušā aizsardzībai, it īpaši iespēja cietušajam neierasties uz tiesas sēdi, lai sniegtu liecību, ir automātiski piemērojami visos kriminālprocesos par seksuāla rakstura noziegumiem. Lai piemērotu šādus pasākumus, ir jānorāda būtiski iemesli, un, ja cietušais nevēlas sniegt tiesā liecības aiz bailēm, tiesai jāpārlicinās, ka visas citas iespējamās alternatīvas, tādas kā anonīma liecību sniegšana u.tml., ir nepiemērotas vai nepraktiskas (*Eiropas Cilvēktiesību tiesas 2011. gada 15. decembra sprieduma lietā „Al-Khawaja and Tahery v. the United Kingdom”, iesniegums Nr. 26766/05 un 22228/06, 125. punkts, 2014. gada 27. februāra sprieduma lietā „Lučić v. Croatia”, iesniegums Nr. 5699/11, 75. punkts*).

Tas, cik stipriem jābūt līdzsvarojošiem faktoriem, lai tiesas procesu varētu atzīt par taisnīgu, ir atkarīgs no liecību, kuras nav pārbaudītas tiesas sēdē (persona nav nopratināta tiesā), nozīmības: jo svarīgāks ir šis pierādījums, jo nopietnākiem jābūt līdzsvarojošiem faktoriem. Šiem faktoriem jānodrošina taisnīgs un pienācīgs liecību ticamības izvērtējums (*Eiropas*

Cilvēktiesību tiesas 2015. gada 15. decembra sprieduma lietā „Schatschaschwili v. Germany”, iesniegums Nr. 9154/10, 116. un 125. punkts).

KPL 153. panta trešās daļas mērķis nodrošināt, ka jau pirmstiesas procesa ietvaros tiks nodrošinātas personas tiesības uz aizstāvību un tiesības uz taisnīgu tiesu, kas sevī ietver tiesības uzdot jautājumus. Tādējādi tiek panākts nodrošinājums, ka cietušais bērns netiks aicināts atkārtoti sniegt liecības lietas iztiesāšanas ietvaros.

No normas praktiskās piemērošanas aspektiem norādāms, ka atskaites punkts, kad aizstāvībai rodas pamats tiesībām iepazīties ar skaņu un attēlu ierakstu vai nopratināšanas protokolu, ja nopratināšanas gaita nav fiksēta skaņu un attēlu ierakstā, ir lēmums par personas atzīšanu par aizdomās turēto. Proti, kad bērns tiek ir nopratināts un vēlāk, pastāvot attiecīgam pamatam, ir pieņemts lēmums par personas atzīšanu par aizdomās turēto, aizstāvim ir pienākums proaktīvi īstenot savas tiesības. Vienlaikus procesa virzītājs, ņemot vērā konkrētā kriminālprocesa virzību, var paziņot aizstāvībai par šādām tiesībām. No šī brīža aizstāvībai ir 3 darba dienu laiks, lai pieteiktu lūgumu iepazīties ar nopratināšanas skaņu un attēlu ierakstu vai nopratināšanas protokolu, ja nopratināšanas gaita nav fiksēta skaņu un attēlu ierakstā.

Situācijās, ja kriminālprocesā kāda persona ir atzīta par aizdomās turēto pirms cietušā bērna nopratināšanas, saprātīgi piemērojot tiesību normas, šādas tiesības aizstāvībai rodas no brīža, kad attiecīgā procesuālā darbība ir veikta. Savukārt gadījumos, kad aizdomās turētais ir izsludināts meklēšanā un persona zina un ir informēta par aizdomās turētās personas statusu, tā ir konkrētās personas izvēle īstenot vai neīstenot savas KPL noteiktās tiesības. Vienlaikus, ja šāda persona nav informēta par šādu piemēroto statusu, tad vēlākā procesa stadijā, ja aizstāvība vēlēšies īstenot tiesības uzdot jautājumus, tiek nodrošināta tiesu varas kontrole un izmeklēšanas tiesnesis būs tas, kurš vērtēs konkrēti pieteikumu un tā pamatojumu.

Atbilstoši KPL 398.¹ panta pirmajai daļai lēmumā par personas atzīšanu par aizdomās turēto norāda izmeklējamā noziedzīgā nodarījuma faktiskos apstākļus, kas nosaka juridisko kvalifikāciju, noziedzīga nodarījuma juridisko kvalifikāciju, kā arī pamatojumu pieņemumam, ka izmeklējamā noziedzīgo nodarījumu, visticamāk, izdarījusi konkrētā persona. Līdz ar to šajā procesa stadijā aizstāvībai jau ir pietiekams informācijas apjoms un ir zināmi būtiski lietas apstākļi, papildus ņemot vērā arī cietušā bērna sniegto liecību, lai varētu pilnvērtīgi īstenot tiesības uz aizstāvību un sagatavot jautājumus, kā arī motivēt to uzdošanas nepieciešamības pamatotību.

Atbilstoši KPL 153. panta ceturtajai daļai, **ja aizstāvības puse šādu lūgumu ir izteikusi, procesa virzītājam pēc iespējas ātrāk jāiepazīstina aizstāvība ar nopratināšanas skaņu un attēlu ierakstu vai nopratināšanas protokolu, ja nopratināšanas gaita nav fiksēta skaņu un attēlu ierakstā.** Pēc iepazīšanās ar nopratināšanas skaņu un attēlu ierakstu vai nopratināšanas protokolu, aizstāvība var izmantot savas tiesības un 10 darba dienu laikā pieteikt procesa virzītājam motivētu lūgumu atkārtotai nepilngadīgā cietušā nopratināšanai. **Lūgumam jābūt pamatotam un tajā jānorāda nopratināšanas nepieciešamība, konkrēti jautājumi, kuri būtu jāuzdod nepilngadīgajam, un kādus papildu apstākļus ir nepieciešams noskaidrot.**

Pēc šāda lūguma saņemšanas procesa virzītājam tas kopā ar krimināllietas materiāliem nekavējoties jānosūta izmeklēšanas tiesnesim, kurš izlemj, vai nepilngadīgā cietušā atkārtota pratināšana ir pamatota un nepieciešama. Vienlaikus tiek paredzēts noteikt, ka šāds

izmeklēšanas tiesneša lēmums nav pārsūdzams. Šādu lēmumu tiek paredzēts uzdot pieņemt izmeklēšanas tiesnesim, jo atbilstoši KPL 40. pantam izmeklēšanas tiesnesis kontrolē cilvēktiesību ievērošanu kriminālprocesos.

Vienlaikus, ja izmeklēšanas gaitā vēlāk tiek noskaidroti papildus apstākļi un cietušo objektīvu apstākļu dēļ nepieciešams pratināt papildus, tad procesa virzītājam, saprātīgi piemērojot tiesību normu, jāizvēlas konkrētajai situācijai un izvēlētajai izmeklēšanas taktikai atbilstošākais kriminālprocesuālās darbības veikšanas veids. Piemēram, zinot, ka cietušo būs nepieciešams pratināt otro reizi, tad procesa virzītājs jau proaktīvi var lūgt aizstāvībai iesniegt jautājumus iepriekš. Vienlaikus šādos gadījumos, lai nodrošinātu īpaši aizsargājama nepilngadīgā cietušā labākās intereses atkārtoti neliecināt tiesā, aizstāvībai var būt tiesības iepazīties ar atkārtotās nopratināšanas skaņu un attēlu ierakstu vai nopratināšanas protokolu, kā arī pieteikt motivētu lūgumu, kura pamatotību izvērtēs izmeklēšanas tiesnesis.

Tāpat, lai arī norma paredz procesa virzītājam papildu pienākumus un atsevišķos gadījumos var ietekmēt pirmstiesas izmeklēšanas termiņus, tas tiek prioritāri noteikts bērna labāko interešu principa ievērošanai. **Kā jau norādīts iepriekš, bērnam draudzīga justīcija ietver atbilstošu tiesisko regulējumu, kas garantē bērna tiesību ievērošanu un realizēšanu praksē vislabākajā iespējamā veidā, lai maksimāli novērstu cietušā bērna atkārtotu traumatizēšanu.**⁹⁸

4.3.1. Bērna pratināšana “Bērna māja”

Ar 2023. gada 1. jūniju spēkā stājas Bērnu tiesību aizsardzības likuma 52.¹ pants, kas ieviesa un tiesiski nostiprināja “Bērna mājās” (*Barnahus*) modeli Latvijā. “Bērna mājas” darbību nodrošina Valsts bērnu tiesību aizsardzības inspekcija, un tās **mērķis ir sniegt atbalstu vardarbībā cietušiem bērniem un viņu nevardarbīgajiem tuviniekiem, kā arī lai nodrošinātu iespēju bērna labākajām interesēm atbilstošā veidā veikt kriminālprocesuālās darbības, lai bērnam novērstu retraumatizāciju izmeklēšanas un tiesvedības laikā.** Viens no starpinstitutionālās sadarbības programmas “Bērna māja” pamatuzdevumiem ir palīdzēt sagatavot tiesvedībai derīgas liecības, izdibinot no bērna skaidrojumus tā, lai bērnam nebūtu jāierodas uz tiesu, ja lietā ir uzsākts kriminālprocess. Lai veiktu šo uzdevumu, starpinstitutionālās sadarbības programma “Bērna māja” piedāvā “viena kontaktpunkta” pieeju, saskaņā ar kuru vienā, bērnam piemērotā telpā sadarbojas visas attiecīgās institūcijas - policija, sociālie dienesti, bērnu aizsardzības dienesti, fiziskās un garīgās veselības pakalpojumu sniedzēji un prokurors. Tikpat svarīgs starpinstitutionālās sadarbības programmas “Bērna mājas” izveides mērķis ir arī sniegt bērnam atbalstu, lai tas atgūtos no piedzīvotās emocionālās traumas.

Latvijā “Bērna māja” ir šādi uzdevumi:

1) vienuviet nodrošināt vardarbībā cietušā bērna labākajām interesēm atbilstošus intervences pasākumus, tai skaitā bērna vajadzību un risku izvērtēšanu, medicīnisko, psiholoģisko un sociālo atbalstu bērnam un tā nevardarbīgajam tuviniekam;

⁹⁸ Likuma “Grozījumi Kriminālprocesa likumā” (19.09.2024.) priekšlikuma pamatojums. Pieejams: <https://titania.saeima.lv/LIVS14/SaeimaLIVS14.nsf/0/1BABE08AD8B9CA45C2258AE7004F9D61?OpenDocument>

2) nodrošināt iespēju veikt kriminālprocesuālās darbības bērniem, kuri cietuši no noziedzīgiem nodarījumiem pret tikumību un dzimumneaizskaramību, kā arī no Krimināllikuma 125. panta otrās daļas 9. punktā, 126. panta otrās daļas 7. punktā, 130. panta trešās daļas 6. punktā un 174. pantā minētajiem noziedzīgajiem nodarījumiem;

3) koordinēt un nodrošināt, lai kompetentās institūcijas apmainās ar informāciju, apstrādā nepieciešamos vardarbībā cietušā bērna un ar viņu saistīto citu personu datus, tai skaitā

“Bērna mājā” piedāvātie pakalpojumi ir palīgs procesa virzītājam, jo nodrošina iespēju gan sagatavot kvalitatīvas, tiesvedībai derīgas liecības audio un video ierakstā atbilstoši KPL 152. un 153. pantam, gan sniedz nepieciešamo atbalstu un palīdzību cietušajam bērnam kriminālprocesuālajās darbībās, kas nodrošina KPL 1. pantā noteikto mērķi, kā arī KPL 12. panta 3.¹ daļā noteikto, ka kriminālprocesu, kurā iesaistīts nepilngadīgais, veic, ievērojot nepilngadīgā vecumu, briedumu un jebkādas īpašās vajadzības.

īpašu kategoriju personas datus, kas kompetento institūciju pilnvaru īstenošanai nepieciešami vardarbības pret bērnu gadījuma vadīšanā, neveicot atkārtotu vienas un tās pašas informācijas ieguvu no bērna (atkārtotu bērna iztaujāšanu u. tml.), kā arī nodrošināt saņemtas informācijas uzkrāšanu un veidot statistikas analīzi.

4.4. Ekspertīze

Lai sasniegtu kriminālprocesa mērķus, ir jāveic izmeklēšana un jāiegūst nepieciešamie pierādījumi, turklāt kriminālprocesā par tikumību vai dzimumneaizskaramību ir īpaši svarīgi savlaicīgi veikt nepieciešamās izmeklēšanas darbības, lai nostiprinātu kvalitatīvu pierādījumu bāzi un garantētu efektīvu, bērnam piemērotu kriminālprocesuālo pieeju. Gadījumos, kad kriminālprocesam nozīmīgu jautājumu noskaidrošanai nepieciešams veikt pētījumu, kurā izmantojamas speciālas zināšanas kādā zinātnes nozarē, procesa virzītājs nosaka ekspertīzi. Saskaņā ar KPL 193. pantu ekspertīze ir izmeklēšanas darbība, kuru veic viens vai vairāki eksperti procesa virzītāja uzdevumā un kuras saturs ir ekspertīzei iesniegto objektu pētīšana, nolūkā noskaidrot kriminālprocesam nozīmīgus faktus un apstākļus, par ko tiek dots eksperta atzinums. **Ekspertīze ir veicama procesa virzītāja uzdevumā un minēto lēmumu par ekspertīzes noteikšanu, tai skaitā uzdodot noskaidrojamos jautājumus, pieņem procesa virzītājs,** atbilstoši KPL 200.panta pirmajai daļai. Savukārt KPL 132.panta pirmā daļas tvērums nostiprina, ka eksperta atzinums uzskatāms par pierādījumu.

Ar 2018. gada 20. jūnija likumu “Grozījumi Kriminālprocesa likumā”⁹⁹ no KPL tika izslēgts pants, kas paredzēja obligāto ekspertīžu veikšanu, tai skaitā, par pazīmēm, kas norādīja uz dzimumnozieguma izdarīšanu. Atbilstoši likuma anotācijai, tā ir procesa virzītāja prerogātīva izlemt kāda ekspertīze lietā ir nepieciešama un kāda nē. **Procesa virzītājs ekspertīzi nosaka,**

⁹⁹ Likums “Grozījumi Kriminālprocesa likumā” (20.06.2028). Pieejams: <https://likumi.lv/ta/id/300107-grozijumi-kriminalprocesa-likuma>

ņemot vērā lietā esošo pierādījumu kopumu.¹⁰⁰ Attiecīgi iespējams, ka, lai pierādītu personas vainu ekspertīze kriminālprocesā nemaz nav nepieciešama. Līdz ar to procesa virzītājam ekspertīzes nepieciešamība jāizvērtē katrā konkrētajā kriminālprocesā atsevišķi, ņemot vērā konkrētās izmeklēšanas vajadzības, lietas apstākļus un esošo pierādījumu bāzi.

Kaut arī tiesu eksperta atzinums vērtējams kā pierādījums, tam nav augstāka ticamības pakāpe kā citiem pierādījumiem. Augstākās tiesas Senāta Krimināllietu departaments lietā Nr. SKK-22/2022 norāda, ka jebkura pierādījuma, arī eksperta atzinuma, ticamība pārbaudāma saskaņā ar Kriminālprocesa likuma 128. panta otrās daļas prasībām – aplūkojot visus kriminālprocesa laikā iegūtos faktus vai ziņas par faktiem kopumā un savstarpējā sakarībā.¹⁰¹

Līdz ar to **procesa virzītājam ir jāvērtē katras atsevišķās ekspertīzes noteikšanas nepieciešamību un mērķi**, īpaši ņemot vērā, nepilngadīgā cietušā intereses un iespējamo retraumatizācijas risku, ko šādas ekspertīzes, atkārtoti ekspertam runājot ar bērnu par notikušo noziedzīgo nodarījumu, var veicināt, it īpaši, ja ekspertīze nozīmēta ievērojamu laiku pēc paša notikuma. Tāpat ir jāvērtē noteikšanas nepieciešamības kritēriji un

kādu tieši noziedzīga nodarījuma sastāva pazīmi tā pierāda un, kad tas ir būtisks pierādījums, it īpaši gadījumos, kad noziedzīgais nodarījums ir ar formālu sastāvu. Būtiski uzsvērt, ka, lai ievērotu bērna labākas intereses, **ekspertīze, ja tā kriminālprocesā nepieciešama, jānosaka cik drīz vien iespējams.** Ekspertīzi nebūtu vēlams noteikt, ja bērns jau ir uzsācis vai pabeidzis rehabilitāciju. Lai bērnam sniegtu pienācīgu atbalstu, psiholoģiskajai rehabilitācijai jāuzsākas pēc iespējas ātrāk, bet, lai rehabilitācijas procesa laikā bērnu atkārtoti netraumatizētu, tā jāuzsāk tikai tad, kad visas procesuālās darbības, kurās iesaistāms bērns, ir izdarītas. Nav ieteicams veikt ekspertīzi pēc psiholoģiskās rehabilitācijas bērnam. Līdz ar to ekspertīze nozīmējama pirms psiholoģiskās rehabilitācijas uzsākšanas.

Tiesu ekspertu darbības jomu Latvijā regulē Tiesu ekspertu likums¹⁰² (turpmāk – TEL). Lai īstenotu likumā noteikto mērķi, ekspertam, kuram procesa virzītājs ir uzdevis veikt ekspertīzi, tā ir jāveic saskaņā ar Tiesu ekspertu padomē reģistrētu metodi.¹⁰³

Procesa virzītājam jāvērtē, kādos gadījumos ir lietderīgi un pamatoti veikt medicīnisko, tiesu psiholoģisko vai psihiatrisko ekspertīzi. Ekspertīze, ņemot vērā cietušā bērna tiesības un intereses, būtu jānozīmē gadījumos, ja tā ir būtiska noziedzīga nodarījuma sastāva vai citu būtisku apstākļu pierādīšanai. Ekspertam atkārtoti runājot ar bērnu par notikušo un noziedzīga nodarījuma faktiskajiem apstākļiem, bērns tiek pakļauts augstam atkārtotas traumatizācijas riskam.

¹⁰⁰ Likuma “Grozījumi Kriminālprocesa likumā” (20.06.2028) anotācija. Pieejams: <https://titania.saeima.lv/LIVS12/SaeimaLIVS12.nsf/0/E3CB30C79094BC8BC225817C003FB7EF?OpenDocument>

¹⁰¹ Augstākās tiesas Senāta Krimināllietu departamenta 2022. gada 20. janvāra lēmums lietā Nr. SKK –22/2022 (Krimināllietā Nr. 11380033718).

¹⁰² Tiesu ekspertu likums: LV likums. Pieņemts 11.02.2016. Pieejams: <https://likumi.lv/ta/id/280576-tiesu-ekspertu-likums>

¹⁰³ Tiesu ekspertīžu metožu reģistrs. Pieejams: https://tiesas.lv/Media/Default/Tiesu%20ekspertu%20padome/Metodes_saraksts_16032022_pub_lab.PDF

Viena no būtiskajām ekspertīzēm dzimumnoziegumos cietušajiem ir tiesmedicīniskā ekspertīze, kur vairāk kā 70% ir nepilngadīgie.¹⁰⁴ **Tiesmedicīniskā ekspertīze tiek veikta nolūkā uz cietušā ķermeņa un cietušā ķermenī atrast izvarošanai raksturīgās pēdas:** miesas bojājumus (asinsizplūdumi, skrāpējumi, nobrāzumi, kodumi u.c.) un nozieguma izdarītāja atstātās pēdas (sperma, asinis, sviedri, siekalas, mati, ādas virsējā slāņa daļiņas u.c.). Svarīgi noskaidrot miesas bojājumu lokalizāciju, raksturu, izmēru, iespējamo rašanās mehānismu un smaguma pakāpi. Šādos gadījumos ekspertīze jānozīmē arī, lai arī izņemtu noziedzīgā nodarījuma izdarītāja atstātās pēdas un pēc tam lemtu jautājumu par DNS ekspertīzes nozīmēšanu. Nosakot ekspertīzi ir jāņem vērā noziedzīgā nodarījuma izdarīšanas laiks. Ja persona ir vērsusies ar iesniegumu par kriminālprocesa uzsākšanu pēc ievērojama laika, jāņem vērā apstākļi vai ekspertīzi nav iespējams nozīmēt pēc medicīniskās dokumentācijas, proti, vai cietušais pēc noziedzīga nodarījuma izdarīšanas bija vērsies medicīnas iestādē. **Tiesu medicīnisko ekspertīzi nebūtu jāveic,** ja noziedzīgā nodarījums nav saistīts ar fiziskām sekām, piemēram, ja bērna seksuāla izmantošana notikusi izmantojot informācijas un komunikācijas tehnoloģijas, tāpat, ja notikusi verbāla seksuāla uzmākšanās, bērna pavešana netiklībā, kā arī, ja bērns ir ticis iesaistīts pornogrāfiska materiāla izgatavošanā bez fiziska kontakta ar cietušā ķermeni un tml. situācijās.

Bērnām, kas cietis no seksuālas izmantošanas vai vardarbības, ekspertīzes veikšanas kārtība paredzēta saudzīgāka, lai pēc iespējas izvairītos no bērnu atkārtotas traumatizācijas. TEL 17. panta devītā daļa nosaka, ka ar **personas ķermeņa atkailināšanu saistītu tiesu ekspertīzi kriminālprocesā, kas uzsākts par noziedzīgu nodarījumu pret tikumību vai dzimumneaizskaramību, procesa virzītājs vai tiesu ekspertīžu iestādes vadītājs uzdod veikt tā paša dzimuma tiesu ekspertam** vai, ja cietušais vai viņa pārstāvis tam piekrīt, var uzdot veikt pretēja dzimuma tiesu ekspertam. Līdzās minētajam regulējumam, TEL nodrošina, ka situācijās, kad noziedzīgā nodarījumā pret tikumību un dzimumneaizskaramību cietušais un noziedzīgā nodarījuma izdarītājs ir viena dzimuma personas, procesa virzītājs vai tiesu ekspertīžu iestādes vadītājs tiesu ekspertīzi cietušajam uzdod veikt pretēja dzimuma tiesu ekspertam, ja to lūdz cietušais vai viņa pārstāvis. Šāds regulējums cietušai personai ir būtisks, jo tas novērš personas satraukumu, neuzticēšanos vai bailes, šāds regulējums ievieš cietušajam iespējamu drošības sajūtu. Pašlaik tiesu medicīniskās ekspertīzes iespējams veikt Valsts tiesu medicīnas ekspertīzes centrā, saskaņā ar Ministru kabineta 2004. gada 7. septembra noteikumiem Nr. 776 “Valsts tiesu medicīnas ekspertīzes centra nolikums”.¹⁰⁵

Tiesu psiholoģisko ekspertīzi veic bērna psiholoģiskā stāvokļa izpētei. Šī veida ekspertīzi nosaka cietušajiem, lai konstatētu noziedzīga nodarījuma izraisītās sekas cietušās personas psihē. Eksperta sniegtais psiholoģisko seku izvērtējums var kalpot par pamatu šādu juridiski nozīmīgu jautājumu risināšanai: noziedzīga nodarījuma kvalificēšanai atbilstoši vidēji smagām vai smagām sekām; kā pierādījums lietā par vardarbīgiem noziedzīgiem

¹⁰⁴ Valsts tiesu medicīnas ekspertīzes centra darbības stratēģija līdz 2022. gadam, 9.lpp. Pieejams: <https://www.vtmec.gov.lv/lv/media/316/download>

¹⁰⁵ Ministru kabineta 2004. gada 7. septembra noteikumi Nr. 776 “Valsts tiesu medicīnas ekspertīzes centra nolikums”. Pieejams: <https://likumi.lv/ta/id/93464-valsts-tiesu-medicinas-ekspertizes-centra-nolikums>

nodarījumiem.¹⁰⁶ Vienlaikus tiesu psiholoģisko ekspertīzi noziedzīgos nodarījumos pret tikumību un dzimumneaizskaramību veic, lai izvērtētu iespējamību sniegt liecības, kā arī, lai novērtētu, vai noziedzīga nodarījuma rezultātā cietušais ir psiholoģiski traumēts. Tāpat pēc ekspertīzes rezultātiem ir iespējams secināt, vai cietušais sava psiholoģiskā stāvokļa dēļ spēj piedalīties nepieciešamajā izmeklēšanas un lietas iztiesāšanas procesā. Turklāt, būtiski noskaidrojama ir cietušās personas spēja saprast ar viņu veikto darbību nozīmi un raksturu. Tiesu psiholoģisko ekspertīzi praksē nozīmē, ja ir šaubas par bērna spēju objektīvi uztvert vai atstāstīt notikušo, vai, ja bērna stāstījumā ir pretrunas vai ir konstatētas intelektuālās attīstības problēmas. Tāpat vērtējama ekspertīzes noteikšana maziem bērniem, kā arī bērniem, ja pastāv iespēja, ka citas personas ir ietekmējušas bērna stāstījumu. Līdz ar to ekspertīzi par personas spēju sniegt liecību nosaka, ja procesa virzītājam rodas **pamatotas šaubas** par personas sniegto liecību ticamību, kas jāvērtē kontekstā ar citiem lietas materiāliem. Šaubas par spēju liecināt visbiežāk nosaka: personas vecums (mazgadība un nepilngadība), intelektuālās attīstības traucējumi (personas ar garīgās attīstības atpalicību), traucēta ekspresīvās valodas attīstība, situatīvi noteiktas uztveres īpatnības (notikums norisinājās ļoti ātri, vienlaicīgi darbojas vairāki kairinātāji, ekstremāla situācija u.c.), personas emocionālais stāvoklis noziedzīga nodarījuma laikā (emocionāls sasprindzinājums, apjukums u.c.), pretrunīgas sniegtās liecības. Ja šādas šaubas par liecību ticamību nerodas, tiesu psiholoģisko ekspertīzi veikt nav lietderīgi. Tāpat, nosakot ekspertīzi bērniem līdz 3 gadu vecumam jāņem vērā, ka bērna uztveres, izpratnes un valodas attīstības līmenis šajā vecumposmā visbiežāk nav pietiekams, lai bērns spētu sniegt vārdiskas liecības.

Vienlaikus atzīmējams, ka ekspertīzes, kas nosaka personas spēju izprast noziedzīgā nodarījuma raksturu un nozīmi vai nespēja izrādīt pretošanos, nozīmēšana nav aktuāla saistībā ar bezpalīdzības stāvokļa noskaidrošanu, ja cietušais nav sasniedzis četrpadsmit gadu vecumu (atbilstoši KL 166.¹ pantam). Tāpat šādu ekspertīzi nebūtu lietderīgi noteikt arī personai ar izteiktiem fiziskiem trūkumiem un psihiskas dabas traucējumiem.¹⁰⁷

Ekspertīzes ietvaros eksperts atbild uz tiem jautājumiem, kas ir saistīti ar konkrētai ekspertējamajai personai piemītošajiem psiholoģiskajiem aspektiem (raksturotājiem) un to izpausmēm konkrētajā (ekspertīzes noteicēja lēmumā norādītajā) juridiskajā situācijā. Eksperts nesniedz atbildes uz jautājumiem, kas ir saistīti ar vainīgās personas identificēšanu, ar noziedzīgā nodarījuma, tā norises vietas un laika identificēšanu vai tamlīdzīgiem ar psiholoģiju nesaistītiem jautājumiem. Procesā virzītājam, nosakot ekspertīzi, precīzi jādefinē juridisko situāciju (piemēram, vietu, laiku, notikumu, personas), kuras ietvaros tiek pētīts ekspertējamās personas psiholoģiskais stāvoklis.¹⁰⁸

Svarīgi pirms ekspertīzes noteikšanas noskaidrot pēc iespējas vairāk faktoloģiskas informācijas, lai eksperts varētu sniegt objektīvi pamatotu slēdzienu. Ja ekspertīze notiek uzreiz pēc kriminālprocesa uzsākšanas, eksperts var nebūt spējīgs objektīvi un pilnvērtīgi izvērtēt

¹⁰⁶ Vadlīnijas tiesu psiholoģiskās ekspertīzes noteikšanai. Pieejams: <https://tiesas.lv/Media/Default/Page/Vadl%C4%ABnijas%20tiesu%20psiholo%C4%A3isk%C4%81s%20ekspert%C4%ABzes%20noteik%C5%A1anai.PDF>

¹⁰⁷ Turpat.

¹⁰⁸ Vadlīnijas tiesu psiholoģiskās ekspertīzes noteikšanai. Pieejams: <https://tiesas.lv/Media/Default/Page/Vadl%C4%ABnijas%20tiesu%20psiholo%C4%A3isk%C4%81s%20ekspert%C4%ABzes%20noteik%C5%A1anai.PDF>

situāciju – vai bērns ticami atspoguļo informāciju, vai bērns nav pakļauts ārējai ietekmei. Eksperts nevar izdarīt pamatotu secinājumu, ja tam trūkst būtiski fakti par nozieguma apstākļiem, bērna uzvedība pirms un pēc noziedzīgā nodarījuma. Līdz ar to ir svarīgi, ka krimināllietas materiālos ir ietverti pēc iespējas vairāk pierādījumu, lai ekspertam būtu pilnvērtīga informācija. Pāragra ekspertīze var novest pie nepilnīga vai neprecīza atzinuma. **Līdz ar to svarīgi atrast līdzsvaru starp ekspertīzes noteikšanas steidzamību un nepieciešamo pierādījumu apjomu.**

Tiesu psihiatrisko ekspertīzi nozīmē, ja ir nepieciešams atzinums un vērtējums saistībā ar bērna psihisko stāvokli vai psihiskās veselības traucējumiem. To nozīmē, ja ir aizdomas, ka bērnam ir psihiski traucējumi vai psihiska saslimšana un līdz ar to ir šaubas par cietušā spējām pareizi izprast noziedzīgā nodarījuma raksturu un nozīmi, kā arī attiecīgi par to atbilstoši liecināt. Ja kriminālprocesa laikā nav šaubas par bērna psihisko stāvokli, šādu ekspertīzi nav lietderīgi veikt.

Vienlaikus, ja atbilstoši faktiskajiem lietas apstākļiem ir nepieciešams nozīmēt gan tiesu psiholoģisko, gan tiesu psihiatrisko ekspertīzi, atbilstoši KPL 199.pantam ir jānosaka **kompleksā ekspertīze**. Proti, atbilstoši KPL 199. panta pirmajai daļai komplekso ekspertīzi nosaka, ja kriminālprocesam nozīmīga jautājuma noskaidrošanai viens objekts vai vairāki objekti izpētāmi dažādu nozaru ekspertiem. Līdz ar to eksperti, kuri izdara komplekso ekspertīzi, sniedz kopīgu atzinumu.

Tāpat vēl bērnam var veikt **DNS ekspertīzi**. DNS ekspertīze ir kriminālprocesā izmantota tiesu ekspertīzes metode, kuras mērķis ir noteikt personas ģenētisko profilu (DNS paraugu) un salīdzināt to ar citiem materiāliem (piem., bioloģiskiem paraugiem no nozieguma vietas, priekšmetiem, cietušā vai iespējamā vainīgā ķermeņa). DNS analīze ļauj identificēt personu ar ļoti augstu ticamības pakāpi vai arī izslēgt saistību starp personu un konkrētu bioloģisko materiālu. Gadījumos, kad bērns ir cietis no seksuālas vai citas vardarbības, DNS ekspertīze var būt nepieciešama, lai konstatētu bioloģisko materiālu (piemēram, spermu, siekalas, ādas šūnas) klātbūtni un identificētu iespējamo vainīgo.